

НАШРИЇТИ «ДОНИШ»
ИЗДАТЕЛЪСТВО «ДОНИШ»

АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. РУДАКИ

ПАМЯТИ ЛАХУТИ

Материалы торжественных собраний и научной сессии,
посвященных 80-летнему юбилею А. Лахути

ДУШАНБЕ — 1974

МАҶЛИСИ ТАНТАНАВИ ДАР
ТЕАТРИ БА НОМИ ЛОҲУТИИ
Ш. ДУШАНБЕ

12 декабри соли 1967

ШОИРИ РАНГИНҲАЁЛУ ШИРИНБАЁН

Рафикон ва дӯстони азиз!

Меҳмонони киромӣ ва олиқадр!

Яке аз ворисони арзандаи назми форсу тоҷик ва сарояндагони гаронмояи сухан устод Лоҳутӣ буд, ки имрӯз мо, дӯстони азиз, ба ёдбуди ин шоири инқилобии мумтоз ва нуктапардоз чамъ омадаем. Дар ин ҷашни мо намоёндагони адабиёти халқҳои бародар ҳозиранд. Иҷозат диҳед ба онҳо барои дар ин ҷашн иштирок карданашон миннатдорӣ баён намоям. Инчунин иҷозат диҳед, меҳмонони азизи мо, намоёндагони адабиёти Афғонистону Эронро, ки барои ширкат намудан дар симпозиуми байналхалқии назми муосири форсизабон ба Душанбе ташриф овардаанд ва лутфан ба ин ҷашни мо омадаанд, табрик ва хайра макдам гӯям.

Устод Лоҳутӣ дар осмони назми тоҷик чун ахтари тобон нурпошӣ мекунад, шеърӯ дostonҳои ӯ дар тамоми олам ба ҳама забон акси садо медиҳанд. Ӯ шоире буд, ки истеъдодаш дар заминаи адабиёти миллии худ инкишоф ёфт.

Устод Лоҳутӣ истеъдоди шоирии худро бо комёбиҳои назми инқилобии рус ва маданияти ҷаҳонӣ такмил дод. Истеъдоди баланди ӯ ба эҷодиёти бисёр шоиру нависандагони Шарқи Советӣ ва мамлакатҳои Осӣ таъсири амиқе гузоштааст. Эҷодиёти бой ва гуногунмазмунӣ устод барои халқи тоҷик арзиши зиёде дорад. Лоҳутӣ барои халқи шеърдӯст ва кадрраси тоҷик шоире буд, ки ғалабаҳои беназири онро дар роҳи сохтмони социализм васф ва тараннум мекард. Ӯ яке аз арбобони барҷастаи ҷамъияти буд, ки тамоми қувваҳои дониши худро ба кори сохтмони маданияти дар республикаи мо сарф кардааст. Устод Лоҳутӣ дар иттиҳоди шӯравӣ ва

тани дујоми худро ёфт. Ү дар яке аз шеърҳои ифтихор-мандона мегӯяд:

Фаҳр дорам, ки ин тариқ Ватан
Такягоҳи ман асту хонаи ман.
Фаҳр дорам, к-андар ин хона
Нестам ман дарахти бегона.

Лохутӣ якҷоя бо устод Айни барои адабиёти нави советии тоҷик таҳкурсии мустаҳкаме гузошт. Ү яке аз аввалин муҳаррирони рӯномаи марказии Тоҷикистон, яке аз аввалин роҳбарони нашриёти навбунёди давлатии Тоҷикистон, раиси кумитаи ташкилии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буда, ниҳоят, бо тавсияи А. М. Горький яке аз котибони иттиҳоди нависандагони советӣ интиҳоб шудааст.

Шоирӣ мубориз дар яке аз шеърҳои худро наҷоти захи-мат номида, савганд ёд кардааст,

Ки то дар бозувонам зӯр ҳасту дар тани ман ҷон,
Бикӯшам баҳри озодин синфи фаълаву деҳкон.
Нагардад то ҷаҳон озод аз зулму башар яқсон,
Аз ин мақсуди оӣ даст ҳаргиз барнамедорам.

Вай тамоми умр, дар тамоми фаъолияти эҷодӣ ба ин сав-ганд вафодор монд ва бо ин зиндагии ҷовид ёфт. Солҳо гу-заштанд ва боз солҳои зиёде мегузаранд, вале он шӯълаҳое ки шоирӣ рангинҳаёлу ширинбаён дар қаъри дилаш афрӯх-тааст, ҳаргиз хомӯш намешавад:

Гардад куҳан замонаву хомӯш намешавад
Он шӯълаҳо, ки ҷаста бурун аз даҳони ман.

М. ТУРСУНЗОДА

САРОЯНДАИ РЕВОЛЮЦИЯ

Рафиқони азиз, меҳмонони гиромӣ!

Дар Ватани паҳновари мо ҳанӯз мавҷҳои табрик ба му-носибати 50-солагии Октябри аъзам хомӯш нашудаанд. Ҳа-нӯз одамони советӣ ва ҳамаи инсонияти некирода дар зери таассуроти ҷашнгирии ин санаи таърихӣ фарқи ҳаяҷони қал-бӣ мебошанд. Халқҳое, ки ба тавассути Революцияи Октябр-озодӣ ва истиқлолро соҳиб шудаанд, ба Октябри ҳаётбахш миннатдорӣ баён мекунанд ва онҳое, ки бевосита худашон дар ин революция ширкат кардаанд, ё барои музаффарият-ҳои беназири социализм меҳнати эҷодкоронашонро дарё-надоштаанд, ифтихор ва сарбаландӣ доранд. Мо ворисон, фарзандон ва набараҳои Октябр, ки имрӯз дар ин маҳфили санъат ба муносибати ҷашни 80-солагии рӯзи таваллуди ус-тод Лохутӣ ҷамъ омадаем, бори дигар ба Ватани социалистии худ ва партиаи ленинӣ, ба халқи саиди худ арзи миннатдорӣ ва садоқатмандӣ мекунем. Шоирӣ мӯҳтарам, сарояндаи Рево-люцияи Октябр Лохутӣ мо низ тамоми ҳаёташро ба ин мақсади оӣ бахшида буд.

Солҳои 20-ум барои республикаи навзоди тоҷик солҳои серташвиш ва хатарнок буд, ҳанӯз душманони давлати ҷа-вони коргару деҳкон, дастаҳои ғоратгари босмачиён бо ёрии империалистон ба мавҷудияти давлати советӣ суиқасд таш-кил намуда, онро аз ҳар тараф таҳдид мекарданд. Гурусна-гӣ, нодорӣ, ҳаргуна бемориҳо бар сари вайронаҳои ин сар-замин монанди ҷузъе нишаста, як ҳолати ҳузнангезро та-ҷассум менамуданд. Вале офтоби субҳи содиқи халқи ситам-дидаи мо тулӯъ карда буд. Аз ибтидои ҷаҳони нав интиҳон

дунъёи беҳукукӣ расида буд. Хушбахтии халқи тоҷик дар он буд, ки ӯ акнун танҳо набуд. Сиёсати миллии ленинӣ онро нахустин бор комилҳукук ва узви ҷудонашавандаи иттиҳоди миллатҳои мамлақати советҳо гардонида буд. Ба Тоҷикистон ҳамаи халқҳо дастӣ ёри дароз намуданд. Хулоса дар ҳамаи ҷабҳаҳо мубориза мерафт. Ҳам барои барқарор кардани Ҳокимияти Советӣ, ҳам барои аввалин мактабу шифохона, ҳам барои аввалин биноҳои истиқоматӣ ва маданӣ, ҳам барои аввалин матбааву китоби дарсӣ мубориза сар шуда буд. Шаҳри Душанбе деҳае буд, ки панҷ ҳазор аҳоли дошта, бо хонаҳои гилини хаспӯш, бо кӯчаҳои тангу тори пур аз лой ҳаёти сокинонашро он қадар зеб намедод.

Ҳамаи инҳо меросе буданд, ки аз дунъёи кӯҳна, аз аморати Бухоро насиби мо шуда буданд. Мубориза барои тағйир додани қазову қадар, барои ҷаҳони нави социалистӣ шурӯъ шуда буд.

Абулқосими Лоҳутӣ вақте ки аз Москва ҳамчун мубориз, ҳамчун шоири оташқалам, ҳамчун коммунист (ки соли 1923 дар матбааи нашриёти марказии халқҳои Шарқ ба партия қабул шуда буд) ба Тоҷикистон омад, ин сарзаминро дар чунин як вазъияти хароб дарёфт. Шахсе, ки дар он солҳо нахустин бор ин мамлақатро меид, ҳеҷ бовар намекард, ки ин диёр як вақтҳо диёри илму тамаддун, гахвораи маориф буд, олимон, шоирон ва ҳофизони оламгир дошт. Беҳуда нест, ки айнан дар ҳамаи солҳо нависандаи бузурги тоҷик, асосгузори адабиёти советии тоҷик устод С. Айнӣ дар Самарқанд, дар манзили худ тазкирани «Намунаи адабиёти тоҷик»-ро тартиб меод, ки он аз Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Носири Хисрав, Қамоли Хучандӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Абӯ Алӣ ибни Сино то Аҳмади Донишро дар бар мегирифт. Бинобар он Лоҳутӣ яке аз шеърҳои аввалини ба Тоҷикистон бахшидаашро чунин бо сӯзу гудоз навишта буд.

Девори раҳнадорею токе шикфта,
Пӯшида шифти он ҳама аз тори анкабут.
Ҳар гуна мӯру мор дар он роҳ ёфта,
Саҳнаш пур аз маҳобату торикнию сукут.
Бурҷе қадиму кӯҳнаву пӯсидаву баланд,
Арқони он шикаставу аз ҳам гусехта.
Ҳар гӯша китъа-китъа сутунҳои арҷманд,
Аз ҷои худ баромада бар хок рехта,
Дар сарсутуну сардару айвону сақфи он

Бо хатти зар навишта ҳазорон катибаҳо.
Аммо сиёҳ гаштаву яксар шуда ниҳон,
Дар зери дуд он ҳама осори пурбаҳо.
Ҳо! Як китоби кӯҳна!
Бихонем, аз ин китоб,
Шояд шавад падида ки ин хона мулки кист?
Пӯсидааст...
Балки бувад ҷашми ман ба хоб...
Ин хат... бидуни шубҳа, бале хатти форсиест!...
Ох!
Ин бино тамаддуни тоҷик будааст,
Он хонае, ки нур фишондӣ ба баҳру бар
В-аз баҳри тоза кардани ин кохи пуршикаст,
Набавд ба ғайри роҳи ленинӣ раҳи дигар.

Устод Лоҳутӣ дар ҳамаи ҷабҳаҳо бо тоҷикон ёру рафиқ ва ҳамдаму мӯнис гардида, барои аз дигар сохтани ин мулк, ки наваз аз ҷабру ситам наҷот ёфта буд, ба мубориза қарор бастан.

Барои фаҳмидани мавқеи шоири мубориз бояд мо мухта-саран роҳи тайканди ӯро аз пеши назар гузаронем.

Шаҳри Қирмоншоҳ се маҳаллаи бузург доштааст; Чанонӣ, Файзобод ва Барзадимоғ. Лоҳутӣ дар маҳаллаи Барзадимоғ дар оилаи касби камбағали гевақаш таваллуд ёфтааст. Падари шоир Аҳмад чандин таҳаллус ва лақаб доштааст. ӯро усто Аҳмад мегуфтаанд, барои он ки дар маҳаллаи Барзадимоғ машҳуртарин гевақаш ӯ будааст. Боз ӯро Мирзо Илҳомӣ мегуфтаанд, чунки ба гуфти худ Лоҳутӣ падараш зиёда аз сад ҳазор мисраъ шеър гуфтааст, дар мавзӯи динӣ «Боғи фирдавс» ном асар навиштааст. Азбаски падари шоир аз ҳар гуна алафҳо дору тайёр намуда, дардмандони бекасу кӯйро муолиҷа мекард, ӯро бобо Ҳакими Илҳомӣ ҳам номидаанд. Бо вучуди ҳунарҳои зиёде доштан усто Аҳмад наметавонист оилаи худро бо маоши рӯзгор таъмин кунад. Ҳамин тавр оилаи ӯ аз рӯи мақоли «бихӯру намур» зиндагӣ мекард. Усто Аҳмади Илҳомӣ дар фикри саводнок намудани писари хурдӣ Абулқосим афтид. ӯ гумон мекард, ки шояд ба тавассути ӯ оилаи онҳо хушбахт шавад ва дар айёми пирӣ худ Аҳмад аз ғами рӯзгори ноҳинҷор каме осуда гардад.

Дар он давра — солҳои 1900—1906 бо таъсири революцияи соли 1905 Шарқи мустамликавӣ ба бедорӣ шурӯъ карда буд. Дар тамоми мамлики Осӣ ва Африқо бар зидди истисмори Ғарб шӯриш ва исёнҳо барпо мегашт. Марду-

ми Шарқ меҳостанд занҷири ғуломиро пора кунанд. Аз он чумла дар Эрон ҳам бедорин миллӣ шуруъ шуда буд. Дар мамлакат ошкору пинҳонӣ ҳар гуна аҳзоб ва ташкилотҳои мазҳабӣ ва миллӣ ба амал меоманд. Дикқати падари шоирро аз ҳама зиёдтар ташкилоти пурсарвати баҳоиҳо ба худ кашид. Баҳоиён ба Аҳмади Илҳомӣ ваъда доданд, ки Абулқосимро барои таҳсили илм ва тараккии табъи шеърнаш бо харчи худашон ба Америка мефиристанд ва оилаи онҳоро ҷунон бо маош таъмин хоҳанд кард, ки мӯхтоҷиро фаромӯш кунанд, яъне онҳоро ба назди кӯҳи тилло меоранд ва дар ҷӯи нуқра шино хоҳанд дод. Дар маҷлиси баҳоиён на қироти муассири мубаллиғ, на бусидани лавҳаи муқаддасномаҳои Абдулваҳҳоб, на ваъдаҳои маоши Бибарзҳо наметавонанд таскини дили беқарори шоири ҷавон бошанд.

Иштироки муваққати Лохутӣ дар ҷаласаҳои фуқарон неъматуллоҳӣ низ танҳо барои он буд, ки аз дастраси хеш хӯрдан, халқро дӯст доштан ва ҳимоят кардан шиори онҳо буд.

Бо таъсири ин шиорҳо доир ба пайравии Ҳофиз, Чалолиддини Румӣ, Нуралӣшоҳ ва амсоли онҳо шеърҳои сӯфиёна мегуфт ва гумон мекард, ки бо ҳамин роҳ ҳақ ба ҷояш мерасад ва адлат адолат ҳукмронӣ инсоният мешавад. Вале баъдҳо Абулқосим фаҳмид, ки ҳамаи инҳо домӣ найрангу фиреб мебошанд. Лохутӣ боз ба чандин ҷамъиятҳои дигар дохил шуд. Ӯ дар маҷлиси онҳо ба суолҳо аз ҷустуҷӯҳои илмӣ ҷавоби қонеъкунанда меҳост. Лекин на пирони тариқат, на қадҳудоҳои золиму ҳаққимардумхӯр, на соҳибони дастори босаловат, шайхҳо ва аъёну ашроф ва на муридони ба суолҳои кунҷовонаи шоир ҷавоб дода наметавонистанд. Баръакс ҷавони ҳақиқатҷӯ дар ҳар қадам аз ҷониби онҳо содир шудани фисқу фучур, беадолатӣ, толону торочи фақирон ва рехтани хуни бегуноҳонро мидид. Як тараф гадой ва беҳуқуқи мардум ва аз тарафи дигар ғарки нозу неъмат будани синфи доро ва нутқҳои пурҳашамати онҳоро назора мекард. Боре Лохутӣ огоҳ гардид, ки яке аз қадҳудоҳои Қирмоншоҳ барои бардоштани обрӯи худ ва шӯҳрат додани номаш ба аҳли мазҳаб фармудааст, ки ба марқади яке аз набераҳои Муҳаммад — имом Ҳусайн дарвозаи нуқра ҳадя намояд ва ҳол он ки дар ҳуди шаҳр ҳазорҳо одамони беҳонумон дар кӯчаҳо даруни хоку гил ҷӯлида меҳобиданд. Дарвешҳои тариқатпараст бошанд, зикри худову авлиёҳоро намуда ба душманони халқи Эрон — англисҳои истилогар ҷо-

сӯи мекарданд. Хулоса аз ҷанубу ғарб истилогарони англисӣ ва аз шимол истилогарони подшоҳи рус Эронро зерӣ по ва пора намуда, монанди лошахӯрҳо хуни онро мемакиданд. Чи тавре ки шоири Эрон Ориф мегӯяд:

Ба Ардашери далери дароздаст бигӯй,
Ки ҳасм мулки туро ҷузъи Инглистон кард.

Лохутӣ дар Эрон бо одамони оддӣ ва поквичдону наҷиб унс мегурифт. Аз онҳо хайрҳои ва меҳрубонӣ мидид. Бо шоирони Қирмоншоҳ ошноӣ пайдо кард. Онҳо ба ӯ санъати сухан ва шеър меомӯхтанд. Онҳо қобилияти шоирро дарк намуда ӯро рӯҳбаланд мекарданд, дар маҳфилҳои шоирон даъват намуда, шеърҳои ӯро бо марок ғӯш карда, аҳсант ва мошоллох мегуфтанд. Аввалин устоди шоир дар хунари шеър падари ӯ Аҳмади Илҳомӣ ва дигар устоди ӯ шахси мӯътабар, ки Лохутӣ дар хотираҳои бо некӣ ёд кардааст, бузургтарин шоири қурдабони атрофи Қирмоншоҳ устод Султонӣ мебошад, ки онро бо қамоли ҳурмат Султонӯшшуаро ҳам мегуфтаанд. Аммо мақсади ҳақиқии шоир ҷабҳан мубориза барои озодӣ ва истиқлоли Эрон гардид. Ӯ на танҳо аз воқеаҳои соли 1905 огоҳӣ ёфт, балки ҳанӯз дар Қирмоншоҳ номи Ленинро шунавид. Вай бо коммунистони кӯшуни подшоҳии рус, ки дар Эрон буданд, шиносӣ пайдо кард, онҳо ба шоир гуфтаҳои Маркс, Ленинро нақл мекарданд ва ниҳоят аз шунидани Революцияи Октябрь Лохутӣ ба вачд омада, ба роҳи муборизаи катъӣ даромад. Дар ин роҳ муваффақиятҳо ба мағлубиятҳо дучор мегардид. Чандин маротиба зиндонӣ шуд ва ниҳоят баъд аз шикаст хӯрдани шӯришҳои Гелону Табриз ватанашро тарк намуда, ба ватани Ленин — ба Иттифоқи Советӣ омад. Лохутӣ чи дар Истамбул, чи дар Боку ва Наҳҷавон ҳуруфчинӣ, оҳангарӣ, муаллими ва шеърнависӣ мекард.

Ба ҳамин тариқ адибони тоҷик дар солҳои бист ду устодӣ забардаст доштанд. Яке устод Айни ҳам дар наср ва ҳам дар назм ва дигаре устод Абулқосими Аҳмадзодаи Лохутӣ дар назм.

Роҳи тайкардан ҳарду ҳам барои мо шавқовар ва дарси инбрат шуда буд. Айни, ки 75 ҷӯби амир Олимхони мустабидро хӯрда маҷрӯҳу бемор дар ҷоҳи зиндон меҳобид, аскарони инқилобӣ ба ӯ дастӣ мадад дароз намуда, умри дубора бахшиданд. Лохутӣ бошад аз ватани азизаш, ки онро ба зин-

дони инсон табдил дода буданд, наҷот ёфта ватани дуошаро дар Иттиҳоди Советӣ, махсус дар Тоҷикистон пайдо кард.

Лохутӣ Тоҷикистонро аз дилу чон дӯст дошт, дар васфи он шеърҳои ҳаяҷонбахш эҷод намуд, онро маҳфили худ, манбаи сурудҳои таронаҳои худ қарор дод. Дар як шеър ба Тоҷикистон бахшидааш ӯ менависад:

Эй умеди дили рамидаи ман,
Қуввати дасту нури дидаи ман.
Ватани қору хонаи ишқам,
Табъи шеърҳои таронаи ишқам

Шоирӣ қирмоншоҳӣ бештар аз сӣ соли умри худро дар Иттиҳоди Советӣ гузаронд. Дар оташи муборизаҳои барои социализм обутоб ёфта, табъи шоиронашро дар дунёи нав сайқал дода, назмашро ба зинаҳои баланди умуминсонӣ бардошт. Назми Лохутӣ агар дар Эрон савтҳои суфигӣ ва маҳдудияти миллӣ дошта бошад, дар мамлақати советӣ табъи шоир бо савтҳои байналмилалӣ омехта ҳам аз ҷиҳати мундариҷа ва ҳам аз ҷиҳати санъат ва образнокӣ ҳокими дилҳои хонандагонӣ бешумори худ гардид. Лохутӣ назми публицистӣ ва инқилобиро дар заминаи шеърӣ классикӣ парварида ва ба он болу пари замонавӣ бахш намуда, маъноӣ граждании онро ба дараҷаи талаботи муосирон бардошта, дар минбари шеърӣ инқилобӣ мавқеи босазоеро ишғол намудааст.

Агар орзуи ду шоирӣ муосирӣ Эрон — Лохутӣ ва Орифӣ бо ҳамдигар андоза кунем, ҳулосаи бисёр аҷиб ҳосил мегардад. Орифӣ бо забони шеър В. И. Ленинро ба сифати наҷотқор ба Эрон даъват карда буд:

Эй Ленин! Эй фариштаи раҳмат,
Қун қадам ранҷа зуд бе заҳмат.
Ҳон бифармо, ки хона хонаи туст,
Тухми чашми ман ошъёнаи туст.
Ё харобаш бикун ва ё обод,
Раҳмати ҳақ ба имтиҳони ту бод.

Лохутӣ бошад аз миёни обу оташ гузашта, дар мавриде, ки ба баҳои сари шоир маблағи бисёре ваъда меоданд, аз Эрон ба ватани Ленин омад, дар рӯзи вафоти пешво ҳамроҳи миллионҳо коргарону деҳқонон ашк рехт, ба пояндаву

ҷовид мондани қори Ленин бовар ҳосил карда бо хуни дил мисраҳои зеринро саронд:

Шаҳри таърихи Маскав шуда мотамқадае,
Ҳама ҷо сурху сӣҳ,
Ҳама дар ҷомаи мотам, ҳама дар ҳоли азо,
Рояту хелу сипоҳ
Ҳар қучо мегузари, байрақи мотам барпо,
Шаҳр пурнолаву оҳ
Ҳар қиро менигарӣ, нест магар ғамзадае.

Шоирӣ инсонпарвар бо чашми худ дид, ки Иттиҳоди республикаҳои советӣ дар ҳақиқат Ватани коргарон ва ранҷбарон мегардад. Ҳама қонун ва тартибот танҳо ба манфиати қул равона шудаанд. Досу болға ҳокими мутлақи ин мамлақат шудааст. Лохутӣ, ки маҳорат ва қобилияташро ба назми революционӣ бахшида буд, аз тамошои қасри Кремль ба илҳом омада «Кремль» ном дoston навишт. Шоир ин dostonро ба равији қасидаи Хоконӣ «Харобаҳои Мадонн» саронда, Кремльро бо харобаҳои Мадонн, ки маркази қадимии Эрон ва қасри Нушервон буд, муқобил гузоштааст. Хоконӣ ба болои харобаҳои Мадонн ашқи ҳасрат ва надомат рехта бошад, Лохутӣ ба ваҷд меояд, ки қасри Романовҳо ҳоло иқоматгоҳи Ленин ва давлати коргару деҳқон шудааст. Шоирӣ мо торафт бештар қудрат ва шикастнопазирии давлати советиро тараннум мекунад ва ҳамчун мунодӣ музаффариятҳои оянда садон худро баланд менамояд. Ин қувваи табъи ӯ махсус дар достони «Мо зафар хоҳем кард», ки дар солҳои 30-юм навишта шуда буд, зоҳир гардидааст:

Ҷангад ар сармоя, меҷанге мо — ҷанге шадид,
Он қунон ҷанге, ки ин дунё назирашро надид,
Он қунон ҷанге, ки мислашро нахоҳад қас шунд,
Он қунон ҷанге, ки тасвири варо натвон кашид.
Ҷангҳои большевӣки мо дар ин майдон кунем,
Даст агар аз тан бияфтад, ҷанг бо дандон кунем.

Феълӣ атвори шоирӣ революционӣ ба ин сатрҳо мувофиқ буда, ӯ худ аз мубориза ҳеч серӣ надошт, аз обу оташ ҳазар намекард, ӯ чунин нақл мекунад:

«Сарсупурдагонӣ ҷамъияти Асадуллоҳон, ки ӯро ҷамъи мардум пири тариқат медонистанд, ҳама аз табақан заҳмат-

каш буданд. Шиори онҳо ин буд: «Мо аҳли шаробему рубобему кабобем, бо хубу бади аҳли ҷаҳон қор надорем». Онҳо аз оташи ҳаводис дури мекашиданд, ки мабодо дар шӯълаи он бисӯзанд. «Аммо ман осониши фикр ва ризоияти рӯхро дар дохил шудан дар оташи ҳаводис ҷустуҷӯ мекардам».

Ин мазмунро Лоҳутӣ бо шеър ҳам ифода кардааст:

Дар ҷабҳаи мубориза умрам тамои шуд,
Даврони тегу оташу хун буд замони ман.

Дар солҳои 1942—45 Ҷанги Бузурги Ватанӣ, ки фашистони гитлерӣ ба мамлақати мо бо хатари марговар таҳдид мекарданд, заминаи муқаддаси Ватан бо хуни фарзандони мо оғушта гардида буд, танҳо оташу дуду хун заминро осони мори печонда буд, шеърро достонҳои Лоҳутӣ ба монанди «Шамшерӣ душман бишканем», «Эй халқи золимуш, қиём», «Ба мудофияи Ленинград», «Ба халқи муборизи украин», «Ба бародарони рус», «Фатҳи мо сар шуд», «Ғалабаи Тания» ва ғайра мудофияи Ватанро сафарбар мекарданд, ғазаб ва кинаи онҳоро нисбат ба душмани ғаддор меафзуданд, дар ақибаҳои ҷанг халқро ба меҳнати қаҳрамонона даъват менамуданд.

Лоҳутӣ ба маънои пурраи сухан шоири байналмилалӣ буд. Мавзӯоти шеърҳои ӯ гуногун ва рангин буданд. Ӯ дар баробари он ки Тоҷикистон ва музаффарияти онро ҳамеша бо эҳсосоти махсусе месаронид, шеърҳои бисёре бахшида ба республикаҳои бародарии Иттифоқи Советӣ навиштааст. Коргарони нафти Боку, майдонҳои фароҳи ғалла ва конҳои зуголсанги Украина, шеърҳои Шевченко ва Янка Купала, пахтазорони Ўзбекистон, рақсҳои дилфиреби духтарони тоҷик фавворан назми ӯро пурҷӯш менамуданд.

Лоҳутӣ ҷашмаи хушкинопазири ашӯр буд. Ӯ аз анъанаҳои классикҳо ба таври васеъ ва эҷодкорона истифода карда, онҳоро инкишоф додааст. Ҳам шакли ғазал, маҳаммас, мусаддас, мустазод, рубоӣ ва ҳам шакли маснавӣ дар достонҳои тамсилии ӯ ба оҳанги дигар садо медиҳанд. Ӯ на танҳо маданияти назми форсиро дар назми советии тоҷик инкишоф дод, балки шаклҳои назми Аврупоро ба воситаи шеърҳо ва тарҷумаҳои ба ҳазинаи шеъри советии тоҷик дохил намуда, неъматҳои онро афзоиш дод.

Барои сахнаи театри тоҷик драмаҳо ва фоҷиаҳои беэволи Шекспир «Отелло», «Ромео ва Жульета», «Шоҳ Лир»,

комедияи бузурги драматурги рус Грибоедов «Дод аз дастӣ ақл» ва достонҳои Пушкин «Руинсавор», «Олеги дилогоҳ», «Моцерт ва Сальери», «Парии об», хикояти «Моҳигир ва моҳӣ», шеърҳои дигари Пушкин аз он ҷумла «Қоҳи ёдгор» бо забони фасеҳ ва рангини тоҷикӣ-форсӣ бо қалами устод тарҷума шудаанд, ки маданияти имрӯзаи сахнаи тоҷик ва назми мо аз онҳо сарсабзиҳо дорад.

Устод, яке аз асосгузори адабиёти советии тоҷик ба бахти мо заҳмат кашидандро дӯст мебошад. Бинобар он агар маҳсули эҷодии он касро, ба фикри ман, ба як паҳлуи тарозу гузорем, маҳсули меҳнати як коллективро дар паҳлуи дигар, паҳлуи аввали вазнинтар хоҳад буд.

Бешакку шубҳа қас ба чунин ҳулосае меояд, ки гӯё шеърро барои Лоҳутӣ ва Лоҳутиро барои шеър офарида буданд. Сиришти Лоҳутӣ иборат аз илҳом буд. Машхуртарин таронаҳои оммавии тоҷикӣ ба монанди «Султони номдор», «Ёри мастҷоҳиам», «Бути нозанинам», «Аё сайёд раҳме кун» ва ғайра дар мағзи дили одамони мо ошён гузоштаанд, ки аз як насл ба насли дигаре ҳамчун мероси қиматбаҳо боқӣ хоҳанд монд.

Чи тавре ки дар урфияти мегӯянд, дар сурудани шеърҳои лирикӣ Лоҳутӣ устухон нашофт. Худи банда шоҳиди он буд, ки аксар вақт устод сатрҳои ошиқонаро бадоҳатан мегуфт. Ман хеле аз онҳоро дар ёд дорам.

Рӯзе санъаткорони Помир дар Душанбе бо устод мулоқот доштанд. Ӯ ба яке аз духтарони мурочиат намуда фаран як байт гуфт:

Гумонам буд, ки кӯҳи Бадахшон лаълҳо дорад,
Туро дидам, ба ман маълум шуд, ёқут ҳам дорад.

Ё ин ки дар мавқеи дигар чунин рубоии диловезро гуфт:

Аз хуни дилам вақти чигарҳои ту
Афтада каме бар лаби болои ту.
Бигзор, ки онро бимакам, то нашавад
Пешӣ дигарон боиси расвоии ту.

Соле баъд аз ҷанг буд, меҳостем ҳамроҳи устод аз Москва бо поезд ба сӯи Душанбе сафар кунем. Дар истоғи Маскав оилаи шоир ӯро гусел мекард. Пас аз ҳаракат кардани поезд медидам, ки Лоҳутӣ ба қоғаз чунин сатрҳоро бо ҳаяҷони қалбӣ менавишт:

Аз дида ашк бар рухи он мохпора рехт,
Аз осмон ба шони видеоам ситора рехт.

Лохутӣ на танҳо шеърро касб карда буд, балки ӯ бо ашъор якҷо нафас мекашид. Ҳар як суханаш чун дурдонае дар ганҷинаи назм, чун шабнам ҷило меод. Худи ӯ бо забони хол мегӯяд:

Ман дар тани шеър ҳамчу чон хоҳам монд,
Дар маслаки ишқ ҷовидон хоҳам монд.
Пир аст касе, ки фикри ӯ пир бувад,
Ман фикрҷавонаму ҷавон хоҳам монд.

Ӯ то нафаси охир дилҷавон ва дӯстдори ҳаёт буд.

Лохутӣ бештар дар Москва зиндагӣ мекарду ҳамеша Тоҷикистон ва зодгоҳи азизаш Эронро ёд мекард, шеърҳои гоҳ ба сӯи Эрон, гоҳ ба тарафи Тоҷикистон ҳамчун қабӯтарон болу пар мекушоданд. Шабу рӯз аз музаффариятҳои хоҷагӣ ва мадани оғоҳ гардида, фотехони заводу фабрикаҳои ва боғу майдонҳои ҳосилхези республикаи моро бо шеърҳои дилнишини васф мекард, зуд-зуд Тоҷикистонро, ки барои баланд бардоштани маданият ва аз нав сохтани он қуввати заковати ҳудаширо ба ҳарч додааст, ба хотир оварда ба сӯи ин сарзамин сафар менамуд.

Рӯ сӯи Тоҷикистон бояд сафар намудан,
Бо чашми нав ҷаҳонро бояд назар намудан.
Хоҳӣ агар бубинӣ дарвозаи коммунизм,
Аз колхозии «Гулистон» бояд гузар намудан.

Лохутӣ вақте ки дар васфи Тоҷикистон шеър мегуфт, кӯшиш мекард, ки шеъри ӯ ба забони зиндаи халқ қаринӣ дошта бошад. Ҳар як сатри ӯ ҳамчун шеърҳои фольклорӣ садо медиҳад. Аз ин сабаб бисёр шеърҳои устод ба ҳазинаи фольклори тоҷикӣ дохил шудаанд. Масалан, чунин шеърҳои ӯро аз назми халқӣ фарқ кардан амри маҳол аст. Матлаи шеъри ба пули рӯди Вахш гуфтааш чунин аст:

Қанӣ, қанӣ ассалом,
Обаки сарди ваҳшӣ,
Як гапи нав мегӯям,
Бояд маро бубахшӣ.

Ё шеъри ба зани имрӯзаи тоҷик гуфтааш:

Ҷӯби худо рӯи сараш,
Мӯяширо қанда шавҳараш,
Ӯро фурухта падараш,
Бедона бозад писараш,
Ой зани дирӯза бубин,
Зани дирӯза бубин.
Холи ҷигарсӯза бубин.

Қуртаи шони ба бараш,
Телпаки зардӯз ба сараш,
Сарқори қолхуз шавҳараш,
Рафта ба мактаб писараш,
Ой гули имрӯза бубин,
Гули имрӯза бубин,
Бандаи дирӯза бубин.

Лохутӣ дар соли 1934 дар Маскав дар анҷумани якуми нависандагони Иттиҳоди Советӣ аз номи адабони тоҷик нутқи фасеҳ эрод карда буд. Дар ҳамон анҷуман ҳамроҳи устод Айни бо сардафтари адабиёти советӣ, бо асосгузори реализми социалистӣ А. М. Горький шиносӣ ва қаринӣ пайдо кард, ки ин орзуи деринаи ҳарду устод буд.

Пас аз он Лохутӣ «Се қатра» ном достоне ба унвони Горький навишт. Сониҳо боз шеърҳои дигаре ҳам эҷод намуд, ки дар онҳо сифатҳои наҷиб ва бузургии Алексей Максимович тасвир ёфтаанд. Шоир «Суруд дар васфи мурғи тӯфон»-и Горькийро бо муҳаббат ба тоҷикӣ тарҷума кардааст. Лохутӣ ба нависандаи пролетарӣ изҳори миннатдорӣ намуда, қувваи пайгамбарии Горькийро раҳнамунӣ зиндагӣ ва меҳнати эҷодии худ қарор дода, ишқи пурҷӯшаширо ба муҳофизати хотираи муаллифи суруди «Мурғи тӯфон» ғумошта буд.

Лохутӣ ҳамчун муборизи роҳи озодии халқи азизии худ истилоғарон ва ҷангҷӯро бо тамоми вучудаш нафрат мекард. Ӯ ҷигари империалистони америкониро, ки дирӯз хуни ватандӯстони Қуррияро рехта ва сарзамини Вьетнам қаҳрамонро помолу тороч намуда, ба сари занону фарзандони онҳо борони марг рехтаанд, маҳз бо ханҷари обдори шеърпора мекард.

Лохутӣ шоири муборизи роҳи озодӣ буд ва то нафаси

охирин чун мубориз зиндаги кард. У дар маданияти назми советӣ сахми гаронбаҳое гузошт. Шеърӯ таронаҳояш дар қалби хонандагони миннатдори тоҷик нақши абадӣ бастаанд. Номи ин муаллифи сатрҳои оташбор дар лавҳаи мактабҳо, театрҳо ва хиёбонҳои шаҳру дехоти мо бо хатти зар навишта шудааст.

Мо хеле саодатмандем, ки ҳоло муносибати дӯстии Эрон бо Иттиҳоди Советӣ ва робитаи фарҳангии ин ду мамлакат рӯз то рӯз инкишоф меёбад. Мо сарбаландем аз он, ки риштаҳои дӯстӣ миёни кишварҳои ҳамсоя, Иттифоқи Советӣ ва Афғонистон, Покистон ва Ҳиндустон нугусистанӣ шудаанд. Мо ба воситаи намояндагони ин мамлакатҳо, ки меҳмонони азизи мо буда, дар ин шабнишинии чашни шоири маҳбуб иштирок доранд, меҳоҳем ба халқи онҳо аз самими дил салом ва таҳният гӯем.

А. САФРОНОВ

Москва

БОЛЬШОЕ, ГОРЯЧЕЕ СЕРДЦЕ

Дорогие товарищи!

Союз советских писателей СССР и Союз писателей Российской Федерации поручили мне сегодня выступить здесь на этом знаменательном, торжественном, волнующем всю нашу советскую литературу вечере, посвященном 80-летию со дня рождения нашего замечательного пламенного революционера, прекрасного революционного поэта Абулкосима Лахути.

Мы смотрим на него сейчас, и он смотрит на нас. Смотрит строго и молодо и очень глубоко, как всегда смотрел при жизни, и те, кому посчастливилось знать его, встречаться с ним, видеть его в разные периоды жизни, навсегда запомнили какую-то удивительную скромность и точность и уважение к человеку-писателю, собрату по перу, ко всему тому, что делается и делалось в нашей советской литературе. Помимо того огромного поэтического вклада, который сделал Абулкосим Лахути не только в нашу советскую поэзию, но и в поэзию всего мира, в революционную поэзию Востока, мы сейчас можем говорить, как неотделимы были его стихи, его творчество от всего облика, от самого сердца поэта. А сердце у него было большое, горячее, ранимое и очень отзывчивое на все явления нашей современной советской жизни, жизни всего народа, пережившего большую трудную и жестокую войну.

Я думаю, что Абулкосим Лахути был бы сейчас доволен, если бы видел, что произошло за эти десять лет на наших могучих континентах, в нашей советской стране, на Азиат-

ском и Африканском континенте, в Латинской Америке и во всем мире. Потому что именно он, Абулкосим Лахути, стоял у самого источника взаимопонимания народов, развития наших азиатских литератур и литератур Закавказья, взаимосвязи этих литератур с русской и другими литературами Советского Союза. Вот почему с таким волнением и уважением здесь в столице, в прекрасном, весеннем в эти декабрьские дни городе Душанбе, встретились посланцы советских республик, куда нас всех привело имя Лахути, уважение к его творчеству.

Я думаю, что имя Абулкосима Лахути лежит в основе Афро-Азиатской солидарности писателей двух великих континентов. И то, что за последние годы крепнет взаимопонимание этих двух континентов, что председателем Советского комитета солидарности стран Азии и Африки является замечательный ваш и наш поэт Мирзо Турсун-заде, все это, товарищи, развитие дела Абулкосима Лахути.

Да будет слава и пусть всегда звучит революционная поэзия человека, которого мы знали и который навсегда останется в жизни народов Азии, Африки и других народов земного шара, останется своим словом, своей подлинной поэзией.

Д. ЛУЦЕНКО

Украина

ОН ОСТАЕТСЯ ЖИТЬ

С берегов широкого Днепра, из древнего каштанового Киева я прибыл в Душанбе, чтобы принять участие в торжествах, посвященных 80-летию со дня рождения выдающегося таджикского писателя, одного из зачинателей советской поэзии Таджикистана, верного сына таджикского народа, а нашего доброго друга — Абулкосима Лахути.

Восемьдесят лет, как восемьдесят лебедей, прошумело над его бессмертием, неся на своих крыльях любовь и верность народу, лучшим идеалам — борьбе за коммунистическое будущее.

Украинские писатели старшего и младшего поколения, дочери и сыновья моей голубоглазой Украины кланяются ему — баяну революции народов Востока.

От имени 46-миллионного народа моей республики я обращаюсь к нему, как к живому, ибо смерть не властна над его именем. Он сам когда-то говорил:

На всех путях земного бытия
Мне солнцем светит молодость моя.
Сквозь годы бурь я до седых волос
Отвагу пылкой юности пронес.

Он сам утверждал:

Тот вечно молод, кто идет за труд свободный в бой,
Пускай седеет Лахути — не постареет он.

И он не постарел. Он остался таким же, слегка усталым, поседевшим рыцарем жизни, рыцарем поэзии.

Пусть нет его в живых, но его пламенная поэзия живет с нами. Я встречал ее в горняцких поселках Донбасса, я говорил с ней в Карпатах, на берегах бурной, похожей на Душанбинку, реки Черемош, вместе с ней мы вздыхали на вечерах с полтавскими юношами и девушками, любовались кручами Днепра в Каневе — нашей святыней, где поконтился прах великого kobзря Украины Тараса Шевченко. Она дарит нам щедрость его сердца. Выступая когда-то в Харькове перед литераторами Украины, Абулкосим Лахути говорил, что нельзя жить в одном доме и не знать друг друга. Советский Союз — это большой дом, в котором живут десятки народов, борющихся плечом к плечу за дело социализма. Давайте же откроем сердце, и будет теплее и уютнее в нашем большом доме. Замечательные слова!

Сквозь белую пургу, мгlistый туман, сквозь тысячекилометровые расстояния я спешил в его дом, чтобы сказать ему, что многие его произведения переведены на украинский язык лучшими поэтами — Павлом Тычиной, Максимом Рыльским, Владимиром Сосюрой, Миколой Бажаном, Платоном Воронько, Миколой Терещенком, что многие люди, с которыми он встречался, помнят его добрую улыбку, его горящие угольками глаза, помнят его написанные кровью сердца стихи. Мы горячо благодарим его за переводы на персидский язык произведений гениального украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченко.

Я обращаюсь к нему как к живому, потому что в моем сердце он остался таким, каким я видел его в тревожные декабрьские дни 1942 года. Отправляясь на фронт, я, простой солдат, зашел в его дом и там впервые услышал стихи, посвященные украинскому народу. Мы долго говорили об Украине, ее страданиях. Прощаясь, он сказал: «Мы еще встретимся на берегах вашего красавца Днепра». Он твердо верил в победу над фашистскими захватчиками. Он знал, что снова расцветет наша соловьиная Украина, и зазвенят над ее просторами песни радости и счастья.

Хлеб и соль, любовь и сердечность привез я в его дом. И здесь как бы снова прошел по тропам его жизни. Нелегкие это были тропы! Он родился в Иране и на заре своей юности познал, что такое добро и зло, радость и горе. Приговоренный к смертной казни, он скитался в чужих странах, пока не нашел свою вторую родину здесь, на таджикской земле.

И слава ей, щедрой, опаленной солнцем земле, что она

стала для него родной, заботливой матерью. И слава вам, дорогие таджики, что вы стали для него родными братьями.

Я знаю, что отцы таджикской и персидской литературы Рудаки, Фирдоуси, Саади, Хайям, Сайидо были не только великолепными мастерами слова. Они выражали прогрессивные идеи того времени, и лучшие образцы их творчества были поистине шедеврами.

Абулкосим Лахути был одним из лучших их учеников и последователей. Тот, кто входил в белокаменный храм его поэзии, видел яркую инкрустацию иранских пейзажей, печальный сумрак стамбульских вечеров, в котором стонала тоска по родине, щемящая боль, вызванная разлукой с родным народом, слышал в этом храме не только поэзию мужества и борьбы, но и задушевные напевы его газелей о любви и верности, о страдании и счастье, чувствовал благоуханный аромат таджикской земли, которая стала для него второй родиной, незабываемой матерью.

Восемьдесят лет, как восемьдесят лебедей, прошумело, неся на своих белых крыльях пламя поэзии, рожденной в бессонном труде. И пусть сегодня его нет среди нас. Но горизонт не туманится. Он голубой и светлый. И в прозрачном синем небе летят голуби его литературного бессмертия. Они похожи на человеческие годы, потому что его мечты, его стремления подхватили на молодые крылья его друзья — писатели Таджикистана.

За последние годы у нас на Украине вышли многие книги таджикских авторов, переведенные на украинский язык. Издана антология таджикской поэзии, избранные произведения классика таджикской поэзии Рудаки. Стала любимой книга стихов Омара Хайяма в переводе харьковского поэта Мысыка. Вышла «Индийская баллада» Турсун-заде в переводе Ярослава Шпорты, его же книга стихов «Голос Азии». Любят у нас и Миршакара за поэму «Ленин на Памире» и Муина Каноатова за поэму «Днепровские волны». И я уверен, что таджикские авторы еще подарят немало волнующих книг не только таджикским, но и нашим украинским читателям.

Пройдут годы, десятилетия. Серебряными струнами зазвонят голоса новых поэтов солнечного Таджикистана, вспыхнут яркие звезды будущих талантов. Но не угаснет алая звезда неугомонного иранца, верного сына таджикского народа Абулкосима Лахути.

Я с удовольствием сейчас прочитаю стихи, посвященные ему и вашей щедрой, прекрасной, цветущей земле, на которой когда-то шумела и моя тревожная юность.

ТАДЖИЦЬКА ЗЕМЛЕ

Я жив колись на добрій цій землі,
Вбирав у серце радощі й жалі,
Скарби пісень, краплини щастя й лиха,
І повітрям, як здоров'ям, дихав.

Мені не раз тут заглядали в очі
Блакитно-сині, в срібних зорях, ночі.
Вітали ранки маково-червоні
У золотавій сонячній короні.

Мені всміхались крадькома таджички,
І я радів, як небо після мжички.
Я входив, ніби у святиню храма,
В поезію Сааді і Хайяма.

З дехканами діливсь водою й хлібом...
Лягли стежки на серці гарним слідом.

Встають в уяві пройдені путі:

І Душанбе, і сивий Лахуті,

Що ніс у серці, як довічну рану,
Розлуку з рідним вогнищем Ірану,
І поріднивсь з таджицькою землею,
Назавжди, ніби з матір'ю своєю...

Тут все мені близьке й до болю рідне,

Як отчий дім, як поле наше плідне.

І Душанбінки береги хороші,

Як на Дніпрі, чи десь на Черемоші.

Таджицька земле, в райдугах розмаю,

І я тебе, як матір, теж кохаю.

В ці урочисті радісні хвилини

Прийми ж уклін від сина України.

ЛУТФАЛИИ СУРАТГАР

Эрон

КАЛОМЕ, КИ МОРО БА ЯКДИГАР ПАЙВАНД ДОДА

Дӯстони бисъёр азиз ва мӯҳтарам!

Чу соҳибсухан зинда бошад, сухан
Ба мисли хама ройгонӣ бувад.
Чу соҳибсухан мурд, он гаҳ сухан
Гаронкадр чун зарри конӣ бувад.
Хушо холати хуби соҳибсухан,
Ки маргаш бех аз зиндагонӣ бувад.

Сухане, ки аз дил бармеояд ва ба дил менишинад, монанди партави хуршед аст, ки ғуруб намекунад ва ҳамвора фурузон ва гармкунанда ва нишотовар ва зиндагибахш аст, розест, ки дилеро ба диле ошно мекунад, латифаест, ки дар ғӯши ошноён достони унс ва улфат ва ҳамдардӣ ва якрангӣ ва сафо мехонад. Ин сухан марз ва кишвар ва қуруну аъсор намешиносад. Ва замонро бар ӯ чирагӣ нест, зеро дилҳои халқи ҷаҳонро бо орзухову армонҳо ва номуродихое, ки вежаи навъи инсонист, ба ҳам наздик месозад ва марди тоҷикро бо зодаи кӯхпояҳои Албурз ва сарзамини муназзаъ ва хуррами Шероз ва кӯхсорҳои баланди Афғонистон ва доманаҳои Ҳимолой пайванд медиҳад.

Шеър ва адаб монанди рӯдхонаҳои бузург обҳои хурӯшонии худро бо якдигар даромехта, аз Зиндарӯд ва Корун бо Омӯя ва Сир даръе месозад, ки дар он аз баракати он ихтилот барои ҳар ҷӯяндае марворидҳои гаронбаҳо дорад ва

то дунё дунёст ва халки чахон дар он нашъунамо меку-
нанд, аз ин манбаи файз ва неъмат гавҳарҳо ба чанг хо-
ҳанд овард ва барои фарзандони худ ба мерос хоҳанд гу-
зошт. Дар ин дарёёи бепоёни адаб афкор ва андешаҳо аз
ҳам ҷудой надоранд ва суханони ошно монанди ёрони як-
дил ба ҳам мечӯшанд ва катароти амвочашон ба ракс ме-
афтанд ва бо нағмаҳое, ки ҳар як аз гӯшае аз чахон ба ву-
ҷуд омада, дил дар бари одамай ба чунбиш ва хаяҷон мео-
варанд. Чунонки каломи ширин ва расои устод Абулкосими
Лохутӣ, ки ин маҷлис ба ёди ӯ, барои бузургдошти ӯ барпо
гашта, бо баёни ширин ва дилнишини Шамсиддин Муҳам-
мади Ҳофиз ва Маҷдуддини Одами Санони Ғазнавӣ ва
Саъдии Шерозӣ ва Фирдавсии хуросонӣ ва амир Хусрави
Дехлавӣ дарҳам омехта, навое пур аз самимият ва дӯстӣ ва
хулуси ният баланд мекунад, то ба гӯши шайхи қабилан
сухансароёни форсизабон Рӯдакӣ Самарқандӣ бирасад ва
дар хузури ӯ ба нағмоти фиребанда ва лаззатбахши он
гӯяндаи суханфарин биёмезад ва навое ки вежаи тамоми
мардуми форсизабон аст, гӯши халки чахонро бинавозад ва
миёни онҳо бидуни андак таваҷҷӯҳе ба наҷод ва ақида ва
ниёзмандихон чаҳони иктисодӣ меҳрубонӣ ва улфат ва муо-
нисат ва ҳамрангӣ падид оварад.

Ман ғазалҳои пуршӯри даврони ҷавонӣ ва пирии Лохути-
ро, ки аз дили пуртаассур ва мултаҳаби ӯ бархоста, аз осори
завқии суханварони пешини форсигӯӣ ҷудо намебинам
ва монанди он аст, ки фарзанди барумандеро мебинам, ки
ниёгонаш рози даруни худро дар гӯши ӯ фуру хондаанд ва
сухангӯи ширинзабон ҳамон розхоро бо калимоти навин, ки
ҷавобгӯи андешаҳои асри коммунист, бозгӯ мекунад. Ба ин
ғазали Лохутӣ таваҷҷӯҳ бифармоед:

Нашуд як лаҳза аз ёдат ҷудо дил,
Зиҳӣ дил, офарин дил, мархабо дил,
Зи дасташ як дам осоиш надорам,
Намедонам, чӣ бояд кард бо дил?
Ҳазорон бор манъаш кардам аз ишк,
Магар баргашт аз роҳи хато дил?
Ба чашмонат маро дил мубтало кард,
Фалокат дил, мусибат дил, бало дил.
Даруни сина оҳе ҳам надорад
Ситамкаш дил, парешон дил, гадо дил.
Бишуд хоку зи кӯят барнаҳезад,

Зиҳӣ собитқадам дил, бовафо дил,
Ту, Лохутӣ, зи дил ноӣ, дил аз ту,
Ҳаё кун, ё ту соқит бош, ё дил.

Инак, бубинед, ин гӯяндаи чарбзабон чӣ гуна бо Шам-
сиддин Муҳаммади Ҳофиз бар сари як хон менишинад ва бо
он каландари шерозӣ ҳамкоса мешавад:

Даст дар халқан он зулфи дуто натвон кард,
Такья бар аҳди туву боди сабо натвон кард.
Он ки саъй аст, ман андар талабат бинмоям,
Ин қадар ҳаст, ки тақдири қазо натвон кард.
Оразашро ба масал моҳи фалак натвон гуфт,
Нисбати дӯст ба ҳар бесару по натвон кард.
Назари пок тавонад руҳи ҷонон дидан,
Ки дар оина назар ҷуз ба сафо натвон кард.
Мушкили ишк на дар ҳавсалаи дониши мост,
Ҳалли ин нуқта бад-ин фикри хато натвон кард.
Ғайратам кушт, ки маҳбуби чаҳонӣ, лекин
Рӯзу шаб арбада бо халки худо натвон кард.
Ба ҷуз абрӯи ту меҳроби дили Ҳофиз нест,
Тоати ғайри ту дар мазҳаби мо натвон кард.

Он гоҳ ин ду, яъне устод Лохутӣ ва Шамсиддин Муҳам-
мади Ҳофиз ба навон Саъдӣ мегузаранд ва сухани он гӯян-
да низ бар осори завқии онҳо ҷошнӣ ва лаззати тоза мебах-
шад ва каломии форсӣ рӯҳ ва тозагии навин мегирад:

Охир ниғаҳе ба сӯи мо кун,
Дарде ба тафаккуде даво кун,
Бисъёр хилофи ваъда кардӣ,
Охир ба ғалат яке вафо кун.
Моро ту ба хотирӣ ҳама рӯз,
Як рӯз ту низ ёди мо кун.
Ин қоидаи хилоф бигзор,
В-ин хӯи муонидат раҳо кун.
Онро, ки ҳалок меписандӣ,
Рӯзе ду ба хидмат ошно кун.
Чун унс гирифтӣ меҳр пайваст,
Бозаш ба фирок мубтало кун.
Саъдӣ, чу ҳариф ногузир аст,
Тан дардеҳу чашм бар қазо кун.

Саной шоири баландовозан Ғазна низ бо ин ғўяндагон ҳамовоз мешавад ва нолаи ҳешро бо нағмаи онон ҳамоханг месозад:

Эй Каъбаи ман дари сарои ту,
Ҷону дилу тан маро барои ту.
Бўсам хама рӯз хоки поятро,
Меҳроби ман аст хоки пои ту.
Чашми ману рӯи дилфиреби ту,
Дасти ману зулфи дилрабои ту.
Бегона шудастам аз хама олам,
То хаст дили ман ошнои ту.
Чандон ки чафо кунӣ, раво дорам,
Бар дидаву дил кашам чафои ту.
Эй ҷони ҷаҳон, макун ба ҷои ман
Он бад, ки накардаам ба ҷои ту.

Ин ғўяндагон ва ҳазорон суҳанофарини дигар мераванд, то осори табъи ҳунарманди худро дар қадами шайхи қабилани суҳансароёни порсизабон Рӯдакии Самарқандӣ нисор кунанд, ки пештоқи ҳунармандон ва сарҳалқани шоирони ин баҳши ҷаҳон аст.

Ғўяндаи он завқи тез ва табъи равон порсиро ба таҳти бузургӣ ва иззат нишонд ва пас аз солҳо суҳанварӣ оқибат ба зери хок рафт ва номи ҷовидониаш то забони форсӣ намурда ва форсизабонони Тоҷикистон ва Афғонистон ва Эрон ва дигар халқҳои бузург ба он замзама ва тағанӣ доранд, зинда ва бузург ва мавриди қадршиносӣ ва таъзим ва ситиш аст. Имрӯз, ки ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри зебо ва муназзах ва хуррами Душанбе дар як рӯз маҳфили бузургдошти Абулқосими Лоҳутӣ ва Рӯдакӣ барпо мекунад, дар ҳақиқат таъзим ва ситишест, ки халқи форсизабон ва адаби форсӣ ва каломи ширин ва навозандаи дарӣ мекунад ва мо хама дар зимни тақлими аз парчамдорони адаби форсӣ ба ин нукта мутаваҷҷеҳ мешавем, ки каломи форсӣ моро ба якдигар пайванд дода ва унс, улфате, ки газанди ходисотро дар он роҳ нест, миёни мо падидор аст.

Дар Эрони мо як моҳ пеш бузургтарин хонаи фарҳангу ҳунар, ки бо азамат ва шукӯҳи бисёр барпо шуда, ба номи Рӯдакӣ — шоири бузурги Самарқанд номгузори шуд ва шаҳаншоҳи Эрон аз лавҳаи он пардабардорӣ карданд. Дар ин маҳфили бузург ман қасидае дар ситиши ин пешрав ва фармонравон иқлими форсӣ суруда будам, ки инак онро бо бех-

тарин ва самимитарин сипосгузориҳо аз халқи меҳрубон ва пуркор ва меҳмоннавози Тоҷикистон ва аъзои мўҳтарами кумитаи симпозиум ва ин кумитаи кунунӣ, ки аз лутфи бепоёни онҳо ба ин маҷлиси азиз роҳ ёфтаем, тақлим мекунам. Ва аз тарафи тамоми мардуми Эрон тавфиқ ва пешрафти рӯзафзунӣ ҳамаи халқи Тоҷикистонро орзу мекунам.

Қасидаи ман ин аст:

Қарнҳо з-ин пеш абре паҳнаи миҳан гирифт,
Аз Мадоин то Ҳариро сайли бунёнкан гирифт.
Тундбоде хест бадқирдору дар гулбун фитод,
Шўълае барҷаст ҳастисўзу дар харман гирифт,
Нағмаҳои бостон афзуд дар нои ҳазор,
З-он бар сўки азизони ҷаман шеван гирифт:
Пардаи торик дасти беамони рўзгор
Бар сарои Рустаму Гударзу Рўинтан гирифт.
Порсиғўе падид омад дар он рўзи сиёҳ,
Дар ҳарими давлати Сомониён маъман гирифт.
В-он забон, к-аз тасхири бегонагон озурда буд,
Чанг барзад ҷун сиёҳрўзону он доман гирифт.
Марди донои суҳанпардоз шуд фармонпазир,
Хидмати шоиставу боиста бар гардан гирифт.
Чангро бо нағмаҳои бостонӣ соз кард,
Теги буррони ҳунар бар пайкари душман гирифт.
Бўстони шеър сарсабзӣю шодобнӣю ноз
З-он муборак чашман он табъи обистан гирифт.
Рӯдакӣ, эй устоди устодони бузург,
Эй ки бар номи ту бояд ҷоми мардафкан гирифт.
Офарин бар табъи гавҳарбори ту, к-аз баҳри ту
Номи неки ҷовидониро ба подошан гирифт.

Х. ЕСЕНЖАНОВ

Казахстан

ВЫРАЗИТЕЛЬ ДУМ И ЧАЯНИЙ НАРОДА

Вступив на вашу землю два дня тому назад, мы низко поклонились благодарным поклоном этой земле, щедрой талантами, земле, которая подарила человечеству таких гигантов художественной мысли, как Рудаки, Фирдоуси, Саади, Хафиз, Хайям, Джами. Эти великие люди не только оставили бессмертные произведения о любви, о красоте человеческой души, о справедливости на земле, но и стали учителями последующих поколений, стали образцами художественного совершенства и борьбы за высокий идеал.

Наши отцы и деды через чагатайский язык, общий для тюркоязычных народов Средней Азии, впитали в себя всю мудрость Востока, всю его страсть к красоте, к природе, к человеку-брату.

Газели и касыды Рудаки воспитывали поколения в благородстве и любви к бытию. Лирика Саади обогащала мирозерцание людей, а Хафиз учил нас любить возвышенное.

Вскормленные соками великой поэзии поэты поздних времен восславляли мир и счастье на земле. Пример не далек. Наш великий Абай, мудрый мыслитель и наставник, начал свой первый шаг в мир поэзии таким образом:

Физули, Шәмси, Сәихали,
Навои, Сағди, Фирдоуси,
Хожа Хафиз-бу һәммәси
Мәдәт бер я шағири фәрияд.

Абаю помогли эти великие традиции человеколюбия, мудрость видения и стремление к сияющим вершинам познания мира.

Не оскудела земля таджиков и в новое время. В наш век она дала таких выдающихся сынов, как Садриддин Айни, как наш и ваш Лахути.

Поэзия Лахути стала популярной в Казахстане с конца 20-х годов в переводе крупнейшего мастера слова Джансугурова Ильяса. Многие произведения Лахути стали образцами, ведущими поэзию братских народов. Например, стихотворение «Дочери Ирана» вошло в хрестоматию, его читали учащиеся средней школы, читали и поют его ныне как нежный, мягкий, душевный напев.

Крупнейший поэт советского Востока, Лахути становится все ближе нам в середине 30-х годов. Тогда он переписывался с 90-летним старцем, могучим певцом степи незабвенным Джамбулом. Его ответ Джамбулу стал хороводной песней у нашей аульной молодежи.

А ныне наряду с антологией таджикской поэзии, в которой представлены все поэты нашей республики, стихи Лахути выходят отдельной книгой на нашем казахском языке. С великим удовольствием мы можем сообщить, что «Шахнаме», величайшее творение Фирдоуси, читают казахи на своем родном языке. Это крупное явление общекультурного порядка, оно еще больше сближает наши славные свободные народы, родственные по истокам культуры.

А. КАРПЮК

Белоруссия

**СВЕЛОЙ ДОРОГИ, ЧИСТОГО НЕБА
ВАШЕЙ СТРАНЕ!**

Я не литературовед, не критик, даже не поэт, а прозаик, и мне трудно дать такую же блестящую оценку Лахути, как здесь говорили мои товарищи. Зато у меня свое мерило к нему.

Лахути был самым близким другом наших гениальных белорусов, основоположников белорусской литературы Янки Купалы и Якуба Коласа. Значит, и для меня он гениальный поэт и человек.

А вообще я вам, товарищи таджики, завидую. Завидую, что у вас такие чудесные горы. Вот мой товарищ предлагал мне — бери гору, выбирай, говорит, отдам тебе любую.

Завидую, что Авиценна и Рудаки были у вас уже тысячу лет тому назад, когда мои предки ходили еще в зубровых шкурах.

Завидую вам, товарищи, что слова вашего Саади высечены у входа в здание ООН в Нью-Йорке: «Человек — часть общечеловеческого тела».

Мы, белорусы, вступили на путь национальной культуры, национального культурного развития не так давно — всего сто лет тому назад. А Белорусское государство дала нам только Великая Октябрьская социалистическая революция. Но у нас уже есть что показать всему миру.

Когда началась война, на защиту родины поднялся весь народ. В жестоких боях, дорогие товарищи таджики, погибло 25% белорусов. Жертвами обычно не хвастают, но если братья твои пали в честном бою за Родину, если они пали за тебя и за меня, почему их не вспомнить, не назвать, сколько их пало.

Так вот, в войну у нас погиб каждый четвертый, и еще

сегодня наша республика не достигла довоенного уровня по численности населения.

У нас было почти полмиллиона партизан. Среди этой полумиллионной армии народных мстителей были и соотечественники Лахути — таджики.

А еще я с благодарностью вспоминаю, как вы, дорогие, в трудную для нас минуту дали пристанище нашим беженцам, тысячам женщин и детей Белоруссии. Спасибо!

Общие могилы, общие беды и радости, общая цель — построение коммунистического общества — сплотили нас навеки.

По случаю 80-летия со дня рождения гениального сына Таджикистана — Лахути привет вам от белорусских партизан. Матерям вашим привет от наших матерей. От щедрого белорусского сердца желаем женщинам-таджичкам, чтобы никогда не увядали цветы их красоты, женам вашим, чтобы у них никогда не болели дети, стране вашей желаем светлой дороги, безоблачного и мирного неба.

Осмони соф орзу мекунам.

ИБРАГИМ РАХИМ

Узбекистан

ЛАХУТИ ДОРОГ И НАМ

Мы отмечаем 80-летие Абулкосима Лахути, поэта-революционера, гражданина и нашего наставника. Мы чествуем нашего Абулкосима-домулло не только здесь, на его поэтической родине — в Таджикистане, но и в Узбекистане с особой симпатией к его творениям и его делам. Лахути одинаково дорог и таджикам и узбекам. Узбекский народ с большой любовью читает и почитает поэта Лахути.

Мы бережем и украшаем все памятные места, связанные с пребыванием Лахути в Ташкенте. Самая красивая, широкая новая улица в Ташкенте носит имя Лахути. Именем Лахути называется узбекский педагогический техникум, библиотеки и другие культурные учреждения в республике. Лахути всегда с нами.

В строках стихов, на страницах поэтических книг, в ароматной поэзии Лахути мы ощущаем глубокую любовь к человеку, истинную дружбу с людьми. Абулкосим Лахути, как и его большой друг С. Айни, как и многие другие классики таджикской и узбекской литературы, был певцом борьбы и побед, любви и счастья человека. Его красная поэзия была венцом и знаменем и мостом через Вахш, связывающим таджикский народ со всеми народами нашей страны.

Крепка дружба узбека и таджика. Она основана на давней привязанности, духовной близости, взаимной помощи, сотрудничестве в деле служения светлым идеалам человечества. Идеальная и принципиальная дружба возможна только на почве служения интересам народных масс.

Такова была дружба между Джамии и Навои, Гафуром Гулямом, Хамидом Алимджаном и Лахути. Наш большой поэт шутливо говорил: «Меня зовут Гафур Гулям. Гафур — узбекское слово, Гулям — таджикское, или наоборот: Мирзо —

таджикское слово, Турсун — узбекское. Значит мы являемся слитками двух народов, но они едины».

Это очень хорошо выразил в стихах таджикский поэт Боки Рахим-заде:

Ким-ки кўра бизни доимо,
Айтар битта томур ва ўзак,
Хамда сўрар: айтинг, э ошно,
Сен ким асли, точик-мй, ўзбак?

Истоки узбекской и таджикской дружбы восходят к глубине веков. Когда, как зародилась она? Это можно спросить у далеких и ярких звезд или у самых древних рек Амударьи или Сырдарьи. Истоки нашей братской дружбы знают и они. Да, наша дружба — ровесница ярких звезд и древних рек. Теперь она превратилась в могучую силу. Дружба наших народов во главе с русским народом, старшим братом, стала могучей движущей силой нашей современности, которую невозможно разрушить, так же как невозможно взять подмышку горы Памира, перепрыгнуть через океан.

МОИЛИ ХИРАВИ

Афгонистон

АНДАР ДИЛИ ДҮСТОН БУВАД МЕХРАШ

Хайати афғонӣ саломӣ гарму пурхарорати худро ба ра-
вони пуршӯри Лохутӣ мефиристад. Чун хайат қаблан аз ин
маросими бошукӯҳ иттилоъ надошт, баноан бо ин дубайти,
ки иртиқолан сароидам, эҳсосоти худро ибраз медорам:

Марде, ки зи нола инкилоб овард,
Марде, ки зи нола ҷовидон монад.
Бисъёр шукуфта гул зи таъби ӯ,
Ҳар тоза гулаш ба гулситон монад.

Равшангари халқҳои олам шуд,
Аз тобиши нола офтоб овард,
Он марди азими халқ — Лохутӣ
Дар олами дард шуру тоб овард.

Андар дили дӯстон бувад меҳраш,
Бар синаи мост нақши тасвираш,
Сӯзанда навои ӯ ба гирой,
Дар ӯ зи замона аст таъсираш.

ЛЕННАРТ МЕРИ

Эстония

ЖИВИТЕЛЬНАЯ СТРУЯ ПОЭЗИИ...

Когда я два дня тому назад вступил на эту священную землю и меня обнял ваш воздух, не декабрьский, а осенний, нежный, то мне хотелось ступить на эту землю легко, трепетно, потому что я ощущал, что наконец-то подошел близко к этому истоку, к этому роднику, который питает могучую реку мировой поэзии. Я чувствовал, что где-то отсюда, с Востока, с предгорий Памира, она начала свой путь века назад и, не смотря на пространства, которые нас разделяют, отнесла живительную струю и на студеные берега нашей Балтики.

Я рад вам сказать, что это не пустое поэтическое слово, что наши поэты, наши студенты давно уже изучают язык, на котором творили и продолжают творить ваши великие писатели. Я рад сказать, что первые стихи, которые переведены нашими поэтами прямо с вашего поэтического древнего языка, это стихи Лахути.

Мне кажется, что сегодня, когда мы празднуем день рождения поэта, безвременно ушедшего от нас, мы должны помнить и те обязанности, которые великий поэт завещал нам, и среди первых для меня, эстонца, стоит его завещание — хранить дружбу народов.

Мне кажется, что мы будем верны традициям Лахути, если приложим силы к тому, чтобы наши литературы, хотя и отдаленные, но братские, близкие друг другу по духу, по целям, еще больше сблизилась, чтобы наши поэты, наши переводчики еще больше вошли в атмосферу, в плоть и кровь вашей древней литературы, чтобы они из первоисточников могли бы пить эту великую поэзию, которая питает сейчас весь мир.

И я надеюсь, что в скором будущем вы столь же радушно примете наших первых студентов, которые приедут сюда, чтобы на месте изучать ваш язык и отнести на мою родину самое дорогое — вашу поэзию, ваше великое поэтическое наследие, в том числе и поэзию Лахути.

М. СУЛАЙМОНОВ

Озарбойҷон

ЧОВИД БОД ШЕЪР ВА АДАБИЕТИ ТОЧИК

Рафикони мӯхтарам ва бародарони азиз! Бо ичозаи шумо иди 80-солаи таваллуди фарзанди бузурги Тоҷикистон ва шоири машҳури пролетар Абулкосими Лоҳутиро аз тарафи ҳамаи захматкашони Озарбойҷон ва ҳамчунин аз тарафи равшанфикрон, махсусан аз тарафи нависандагони Озарбойҷон табрик мегӯям.

Осори шоири маъруфи шумо Лоҳутиро мардуми Озарбойҷон бо меҳру муҳаббати фаровоне мехонанд. Дар айни ҳол муваффақияти адабии нависандагони тоҷик аз тарафи мардуми озарӣ мавриди диққат қарор мегирад. Ман шодам, ки шеър ва насри тоҷикро ба оригинали худ метавонам бихонам.

Яке аз хушбахтиҳои ман маҳз он аст, ки шахсан бо Абулкосими Лоҳутӣ ошно будам ва ба дафаоте бо ӯ ҳамсӯҳбат шудам. Ман мулоқоти худро дар шаҳри Маскав бо ӯ дар соли 1948 ёд дорам. Ӯ аз сӯҳбат бо ман сер намешуд: устод орзуманди он буд, ки аз забони як нафар озарӣ забони форсиро бишнавад.

Ӯ аз адабиёти Озарбойҷон хушаш меомад ва ба ман суолоти зиёде медод. Ман намехоҳам аз ширинбаёнӣ Лоҳутӣ дар ин ҷо сӯҳбат кунам. Албатта, маърузақунанда беҳтар аз ӯҳдан ин кор баромадааст.

Ин чанде дастаи шеър истеъдоди ӯро нишон медихад:

Зиндагӣ охир сар ояд, бандагӣ даркор нест,
Бандагӣ гар шарт бошад, зиндагӣ даркор нест.
Гар фишори рӯзгор обат кунад, мискин машав,
Мард бош, эй хастадил, шармандагӣ даркор нест.
Бо ҳақорат гар биборад бар сарат борони дурр,
Осмонро гӯ, бирав, борандагӣ даркор нест!

Тоҷикистон худ ба маънои тоҷи кишварҳо мебошад ва санъати шеърӣ ӯ ҳам дар адабиёти ҷаҳон ҳамчун тоҷе дар фарқи ашъори ҷаҳонӣ қарор дорад.

Тоҷикистони Шӯравӣ дорон кӯҳҳои муаззам, ҷангалҳои анбӯх, ҷаманҳои зебо, хуррам ва васеъ, рӯдҳои пуроб мебошад. Дар ҳақиқат, музейи табиӣ санъат мебошад. Дар ҷунин майдони пурвусъат, ки мамлӯъ аз зебоӣ ва оғуштаи ба ҳунари-мандист, оё мешавад шоир набувад?

Тоҷикҳо ҳамеша дар тӯли таърих ба обу хоки худ алоқаи бемонанде иброн мебошанд:

Реги Омӯ бо дуруштиҳои
Зери поям парииён ояд ҳаме.
Оби Чайхун бо ҳама паҳновари
Хинги моро то миён ояд ҳаме

Мусофират ба Тоҷикистон аз орзуҳои ман буд. Аз ин ҷиҳат, ҳангоме ки шоири машҳури шумо ва дӯсти шахсии ман Мирзо Турсунзода дар шаҳри Боку шуда буданд, ман ин фикри худро ба эшон гуфтам. Эшон ин фикри маро писандиданд ва бо баёнӣ ширине гуфтанд: Дарвозаҳои Тоҷикистон барои ҳамаи озарбойҷониҳо боз мебошанд.

Хушбахтона, аввалин мусофирати ман ба хоки шумо мутобиқ ба мелоди 80-солагии Абулкосими Лоҳутӣ шудааст. Ба ин ҷиҳат, хеле хушбахтам, ки худро акнун дар миёни шумо мебинам. Оғуши гарму муҳаббатҳои шумо фасли зимистонро ҷун ба баҳори масъуд гардондааст.

Ҳалқи Озарбойҷон ин иди бузурги адабиёти ба ҳалқи Тоҷикистон табрик мегӯяд.

И. Я. ЗИЕДОНИС

Латвия

ПОЭТ СИЛЬНОГО ТЕМПЕРАМЕНТА

В этот торжественный день, когда мы чествуем вашего большого поэта, мне припомнились слова нашего народного поэта Яниса Райниса. Я их перевел довольно условно. Это слова о назначении писателя и поэта, о его миссии, и звучат они парадоксально, но, по-моему, очень правдиво. Он говорил: «Остается тот поэт, который ищет в своей эпохе то, чего там нет. Иногда времени это не нравится, и это доказывает, что оно не так велико, как ему хотелось бы. Каждый век считает, что он такой большой и сильный, что не нуждается в том, чтобы его поднимали. Приходит новый век и смеется над предыдущим, сам считает, что он «большой», потом приходит новый век и так повторяется далее».

Я думаю, что для нашего большого века, для времени созидательного труда нужен именно такой сильный темперамент, такой творческий пыл, как это было у вашего поэта Лахути. Он писал:

Труд мой—опора жизни, и с тобою, Лахути,
Волен, весел и бесстрашен, и от счастья пьян мой друг.

Я сегодня от латышских писателей хочу преподнести подарок дочери вашего поэта. Это девушка в нашем национальном наряде. Пусть она остается символом нашей дружбы, дружбы наших литератур, наших народов и символом красоты.

С. ДЖУСУЕВ

Киргизия

ПЕВЕЦ СВОБОДЫ, СЧАСТЬЯ И ЛЮБВИ

Киргизские писатели просили меня передать вам искренний соседский братский «салам» в день славного юбилея вдохновенного певца Востока, певца свободы, счастья и любви Абулкосима Лахути. Сегодня мы торжественно отмечаем в Душанбе 80-летие со дня рождения Абулкосима Лахути, где он провел 32 лучших года своей жизни, создавая талантливые, немеркнущие произведения. Здесь вместе с патриархом таджикской советской литературы Садриддином Айни он пестовал литературные кадры, мечтал о прекрасном будущем таджикской литературы.

Я впервые в вашей столице, но чувствую себя как в родном Фрунзе. Только вчера я ходил во Фрунзе по улицам Токтогула и С. Айни, а сегодня в Душанбе с волнением прошел по улицам Айни и Токтогула. Как судьбы наших двух народов перекликаются друг с другом, так и жизненные пути наших больших писателей сходны меж собой. Иранская реакция преследовала Лахути и приговорила его к смертной казни за революционную поэзию. Наш великий акын революционный демократ Токтогул тоже был приговорен царскими властями к смертной казни за свободолюбивые стихи. Наши народы спасли своих любимых певцов.

Поэзия Лахути и Токтогула стала бессмертной. Поэзию Токтогула хорошо знают таджикские читатели, а наши киргизские читатели давно читают Лахути на родном языке и любят его мужественную поэзию. Его книга стоит рядом с книгой Токтогула на наших книжных полках.

Я привез книгу стихов и поэм Абулкосима Лахути на киргизском языке — «Избранное». Еще я привез в дар правлению Союза писателей Таджикистана бюст нашего великого акына Токтогула. Мы хотели бы, чтобы этот бюст стоял рядом с бюстом мужественного певца Абулкосима Лахути.

А. А. БЕРНОТАС

Литва

«Я ТЕБЕ ДРУГ»

В своем стихотворении, посвященном Советской Прибалтике, поэт Абулкосим Лахути писал: «У народа Ирана моего есть древний обычай. Если в каком-нибудь доме праздник, то из соседних домов каждый несет что-нибудь на стол. Все дары и подношения доказывают только одно: «Я тебе друг».

За пять десятилетий на широкий и с каждым днем все более изобильный братский стол советской поэзии поэты подобно соседям-деханам приносили дары своего сердца.

По старому литовскому обычаю, самое почетное место за этим столом на сегодняшнем празднике принадлежит Абулкосиму Лахути. На дереве древней восточной культуры, на юном дереве свободного Таджикистана он вырастил первые невиданные прекрасные плоды революционно-пролетарской поэзии. Вырастил и принес их со словами: «Я тебе друг».

Юбилей выдающегося интернационалиста, революционера и поэта Лахути — это замечательный праздник не только таджикского народа, но всех советских народов, всего прогрессивного человечества.

Лахути — поэт всемирной славы. Солнечный Таджикистан и Литву разделяют тысячи километров. Нас от солнца отделяют тоже тысячи километров, но солнце сияет в окнах наших домов. Так же и солнце поэзии Лахути сияет в сердце литовца.

Подлинная поэзия не признает расстояний, пространства и времени. Когда читаешь строки Лахути, невольно вспоминается наш Янонис, ровесник и революционный единомышленник Абулкосима, пролетарский поэт и зачинатель социалистического реализма Литвы, чье 70-летие в прошлом году широко отмечалось по всему Советскому Союзу.

Абулкосим Лахути и Юлиус Янонис как два брата, как сыновья одинаково дороги двум матерям — Советскому Таджикистану и Советской Литве. Не напрасно исстари говорится: когда кружат поэты и певцы, дружны и народы. Певца судеб своего народа, большого мастера поэтического слова, классика советской литературы Абулкосима Лахути заслуженно называют в Таджикистане отцом поэзии.

По его стопам идет целая плеяда замечательных талантливых таджикских поэтов, без которых трудно представить себе сегодняшнюю поэзию вообще.

Поэт идет по всему миру. «Я тебе друг». Его шаги повторяют миллионы сердец. Имя его начертано на каждом распускающемся листке. Поэт бессмертен.

О. А. ГУКАСЯН

Арманистон

СИТОРАИ ДУРАХШОНИ ОСМОНИ АДАБИЕТ

Дӯстони мӯхтарам, рафиқони азиз! Иҷозат диҳед, ки аз тарафи анҷумани нависандагони Арманистони Шӯравӣ ва ба ин чихат, аз тарафи миллати арманӣ, ки ҳамеша дӯстдору кадрони миллати баландҳиммати тоҷик мебошанд, дурӯди самимонаи худро ибраз дорам.

Миллати арманӣ ҳамеша нисбат ба шахсиятҳои бузург, ки ходими башарият будаанд, арзиши бузургро коил буда ва имрӯз бисёрҳои хурсандист, ки ҳамчун ин фурсате насиби мо гаштааст ва дар фарозҳои Помир номери ба забон меоварем, ки на фақат барои миллати азизи тоҷик, балки барои бисёре аз миллатҳои пешрав ва мутараккии ҷаҳонгаронбаҳо ва пурқимат аст.

Гуфт расом: Аз ту чун тасвир мебояд кашид?

Гуфт маш: Аз шӯъла як шамшер мебояд кашид.

Гуфт: Агар бигаштаат ояд ба ёдам, чун кунам?

Гуфт маш: Рангин ба хун занҷир мебояд кашид.

Оре, як умри чидду ҷаҳд, як умри пайкор дар роҳи озодӣ, як умри қалам дар даст барои инкилоби зиндагии захматкашон!

Лохутӣ ба рӯҳи мардумдӯстӣ ва озодиталаби худ қаламро ба вучуд овард, ки дар саргузашти миллате аз ҳазорон шамшер бурронтар ва ғайбаттар муассиртар воқеъ шуд.

Лохутӣ дар назми пешқадами кунуни форсӣ мактабе бунъёд гузошта ва пайравоне монанди Орифи Қазвинӣ, Мирзодаи Ишқӣ, Фарруҳии Яздӣ ва ғайра парварандааст.

Дӯстони гиромӣ! Қалам аз васфу тавсифи он шахси баландҳиммати инкилобӣ ва ҳамчунин шоири ҳассос очиз аст.

Банда ифтихори онро дорам, ки аз пушти ин трибунаи муаззам ва пурмаъно тамоюлотии кадрдонии давлату миллати худро ба шумо ибраз медорам ва номи ин шахси нодирӯ абадуддаҳр зиндари ба забон меоварам.

К. КУРБАНПЕСОВ

Туркмения

БОЕВАЯ ПОЭЗИЯ АБУЛКОСИМА ЛАХУТИ

Мне было всего 15 лет, когда я с помощью своего школьного учителя русского языка взялся переводить поэму Лахути «Осел и Трактор». Для нашей районной газеты, естественно, этот перевод оказался велик, и он не был опубликован, но он хранится у меня до сих пор и очень дорог моему сердцу.

Произведения Лахути, его прекрасные и яростные стихи вошли в золотой фонд таджикской литературы. Они стали в ряду любимых произведений и туркменских читателей. Написанные в разные годы, они прошли сквозь время и сейчас звучат так же актуально, как будто созданы сегодня.

Станут рядом иранец и негр, и араб.

Все, кто рвется оковы стряхнуть.

Если раб ощутил, что он больше не раб,

Господину его не согнуть.

- В первых рядах борцов за мир и счастье народов, в первых рядах строителей коммунизма идет сегодня боевая поэзия Абулкосима Лахути.

Ц. БОНУ

Москва

АЗ ХАЛҚИ ТОҶИК МИННАТДОРЕМ

Дӯстони азиз! Ин рӯзҳо барои мо — ҳамаи аъзоёни оилаи устод А. Лохутӣ, рӯзҳои шодии бузург аст. Мо худро хеле хушбақт мешуморем, ки муҳаббат ва эҳтироми халқро нисбат ба дӯст, падар, устоди абадзиндаи мо бо чашми худ мебинем.

Он тахтаи фахрӣ, ки имрӯз ба девори хонае, ки ӯ зиндагӣ мекард, насб шудааст, намунаест аз дили соф ва бегубори халқи тоҷик, ки номи адибон ва муборизони содики худро ҳеҷ гоҳ фаромӯш намекунанд, дар худ барои абад сабт кардааст.

Иҷозат диҳед, ки ман имрӯз аз номи тамоми оилаи устод Лохутӣ ба шумо, ки аз ҷоҳои дуру наздик ба ин ҷо барои ҷашн ҷамъ шудаед, миннатдорӣ баён баён намоям.

Инчунин ба Ҳукумат ва Ҳизмати Коммунистии Тоҷикистон, ба нависандагони тоҷик, ба тамоми халқи тоҷик миннатдорӣ худамонро изҳор мекунем.

Ғайр аз ин ман мехоҳам аз дилу ҷон ба ҳамаи дӯстони наздики шоир, ки дар ҳар замон: чи дар рӯзи хушӣ ва чи дар рӯзи сакҳтӣ ҳамеша ба покдилини шоир, ба вафои ӯ нисбат ба халқи бузурги советӣ боварӣ доштанд, аз онҳо ташаккур кунам. Ба онҳое, ки ҳам дар ид, ҳам дар рӯзҳои қор беғаразона, фидокорона ба паҳн шудани ашғори ӯ, ба абадӣ қардани номи ӯ ёри додаанд, аз дилу ҷон ташаккур мегӯям.

Шунидаам, ҳикмати қадимии халқҳои Шарқ чунин мегӯяд: «Шоирӣ ҳақиқӣ он аст, ки дар умраш ақаллан як дарахте кошта бошад, як ҷох қанда бошад, як фарзанд қалон қарда бошад». Дар бораи коштани дарахтҳо ман ду бор дидаам, ки устод Лохутӣ дарахт коштааст. Як бор дар боғи худ, ки дар ин Душанбеи азиз дошт ва як бор дар деҳи назди Москва—Ивановка, дар деҳи русӣ.

Бигзор, ин дарахтҳо чун рамзи дӯстии маҳками ин ду халқ ва миннатдорӣ шоир аз меҳрубонии ҳардуи онҳо нисбат ба вай доим поянда монанд.

Аз ҷоҳе, ки устод Лохутӣ қандааст, то ҳол ташналабони тамоми кишварҳои форсизабон об меҳӯранд.

Дар бораи фарзандон бошад, ғайр аз ҷаҳор фарзанди ҳудаш бисёр фарзандони рӯхияш то ба ҳол ӯро падар мегӯянд. Дар ин бора суханони шоираи тоҷик Гулҷеҳра Сулаймонова, ки духтари шоири номии тоҷик Пайрав Сулаймонист, бисёр хуб гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ дар пушти сурати худ, ки ба устод бахшида буд, навиштааст:

«Аз шогирдатон ва духтари шогирдатон Гулҷеҳра ҳадя».

Иҷозат диҳед, ки мактуби як шоири пуристеъдод, ки дар Ҷанги Ватанӣ шахид шудааст — Ҳабиб Юсуфиро барои шумо хонам, то бубинед, ки дар дилҳои шоирони тоҷик устод Лохутӣ ҷи ҷой доштааст:

«Устоди азиз, аз саломатитон пурсам. Дар байни ин ҳама ҷангу ҷидоли пурдаҳшат саломатии шумо барин устодони азиз, обрӯи адабиёти советии тоҷик барои ман, инчунин барои халқи Ватан хеле қизи пурқиматест. Шумо ҳеҷ гоҳ аз ёди ман фаромӯш намешавед. Чунки рӯзе нест, ки байтҳои шуморо нахонам. Албатта шуморо фаромӯш қардан ё нақардани ман он қадар аҳамияти бузург надорад. Аммо ман инро нагуфта наметавонам, Шуморо таърих, халқ фаромӯш нахоҳад қард. Шумо барои халқи советӣ, хусусан барои халқи форсизабон зиндаи абадӣ хоҳед монд. Вай юбилеи 100-сола ва ҳазорсолаи эҷодиёти Шуморо хоҳад гузаронд. Ман ин сатрҳоро дар зерӣ снаряд ва тири душманон ништаста менависам. Хоҳиш мекунам, ба самимияти онҳо боварӣ намоед».

Ва ин аст шеъри Х. Юсуфӣ:

Ба ту, устоди номдори сухан,
Шарафи шеъру эътибори сухан,
Ба ту, эй қаҳрамони ишқу суруд,
Дар сухан сарвари замонаи худ,
Аз fronti азими шаҳри он,
Ки нишонаш ба синаат рахшон,
Ба ту пири каломи ҷанговар,
Мерасонам саломи ҷанговар,
Чанд вақтест, ки ба амри Ватан
Тир ҷой қалам гирифта ман,
Дар сафи лашкари далери сурх

Хастам имрӯз ман командири сурх,
Мекунам хасми мулкро нобуд,
Ҳамчунон ваъда карда будам худ.
Дар чунин рӯзҳои пуркорӣ,
Ту ба ман ёвару мададгорӣ,
Шеърӣ чанговарат шиори ман аст,
Зафарат теги обдори ман аст.
Аз хамин рӯ туро шуморам ман
Қахрамон, қахрамони чанги Ватан.

Дорогие друзья! Меня и всю мою семью часто спрашивают: «Каким человеком был Лахути?». На это мы можем ответить только одно: «Читайте его стихи». Потому что Лахути-поэт и Лахути-человек были одним неразрывным целым. И когда мы читаем его стихи о восстании, мы вспоминаем, как он шел во главе повстанческих отрядов; когда мы читаем его стихи «Ба пеш, тӯдан захматкашон, барои савод!» («Вперед, трудящиеся, за грамоту!»), вспоминаем, как он в первом таджикском училище учил детей, читая с ними по слогам слово «Ленин». Когда мы читаем его стихи о любви и верности, мы видим, что они подтверждаются всей его жизнью. Когда мы читаем его стихи, направленные против гнета, мы вспоминаем, что и в жизни он никогда не упускал случая вступить за несправедливо обиженного человека, какими бы осложнениями ему лично это ни грозило; когда мы читаем его стихи об искусстве, мы вспоминаем, сколько он сделал для таджикской песни, для таджикского театрального искусства. Когда мы читаем его стихи об интернационализме, мы вспоминаем, что на страницах его книг живут как бы в соседстве поэты разных народов нашей страны, подавая друг другу руку дружбы. Это Янка Купала и Тарас Шевченко, Ахмед Нечаев и Миршакар, Коста Хетагуров и Давид Гурамишвили — всех не перечислишь. Все они живут большой дружной семьей на страницах его книг. И в жизни он всегда восставал против всяких проявлений национальной ограниченности, против национальной вражды, и больше всего его трогали признаки братства, настоящего человеческого братства. Когда он рассказывал таджикским колхозникам о борьбе иранских революционеров, он до слез бывал тронут их вниманием, их интересом к этой борьбе. Когда он получал письма от русских читателей, то буквально плакал над этими письмами.

В заключение разрешите мне прочитать несколько строк в своем переводе из стихотворения «Родине».

Таков при жизни, а настанет
Мой час глаза сомкнуть навек,
С живыми рядом я незримо
Продолжу боевой поход.
Когда услышишь дальний голос,
Что каждой песней и стихом
Тебя с восторгом прославляет,
Знай, это голос мой поёт.
Цветок, в чьём аромате верность,
Увидишь на своём пути,
Вглядись в него, меж лепестками
Мой взор живой тебе сверкнет.

МАҶЛИСИ ТАНТАНАВИ
ДАР Ш. МОСКВА

20 декабри соли 1967

Н. ТИХОНОВ

Москва

ПУТЬ ИСКАНИЙ, ПУТЬ БОРЬБЫ

Только что все передовое человечество отпраздновало пятидесятилетний юбилей Великого Октября.

Этот юбилей, исторический, громадной значимости, осветил особым светом огромные пространства и Запада и Востока. И в свете его тема интернационала, тема распространения революционной поэзии и дружбы народов приобрела совершенно особое значение. Она расширилась во времени и пространстве, и подтверждением тому был только что прошедший в Душанбе, замечательной столице Таджикистана, симпозиум поэтов Востока, которые вели разговор о будущем и сегодняшнем дне поэзии именно под знаком дружбы народов.

Все это говорит о большом значении нашего сегодняшнего юбилея. Дело в том, что наш друг Абулкосим Лахути (вероятно, в зале есть люди, которые знали его лично на протяжении многих лет) — это тоже явление, которое свидетельствует об особом значении поэтов в наш век. Это поэт-новатор, один из основоположников поэзии таджиков и новой поэзии Ирана.

Имя этого человека вошло в историю Ирана, в историю революционного движения Востока. С самой юности он целиком посвятил себя этому движению.

Лахути родился в очень бедной семье в Керманшахе. Отец его был ремесленник, сапожник. Но одновременно он был и народным певцом, народным поэтом, человеком, одаренным известным талантом, который он передал сыну.

Путь этого человека — это путь революционера, посвятившего себя борьбе за свободу и участвовавшего во многих событиях, в свержении династии Каджаров и в других переворотках. Это путь исканий, путь тюрем, путь бегств, стран-

ствий, путь организации и развития, путь оратора и трибуна. Он был издателем газеты, автором листовок, которые имели очень большое значение. Он был поэтом, который продвигал старую поэзию Ирана, находил возможность изменять стих и давать ему новую революционную закалку.

Его биография сложилась драматически — ему пришлось оставить родную землю и перейти в Советский Союз.

Здесь он так же естественно, как и там, приобрел свое значение, стал большим деятелем нашего литературного движения, одним из секретарей Союза писателей после первого съезда Союза писателей, вел очень большую работу в Таджикистане. Его темы обширны, разнообразны. Он хотел все явления жизни включить в сферу новой поэзии и преуспел в этом. У него много поэм и много стихов. Это было явление очень сильное, многообразное. Благодаря тому, что как писатель он перешел из фарсидской поэзии, а она имеет известное родство с поэзией Таджикистана, его приход в литературу Советского Востока ознаменовался новым расцветом его таланта, и мы все признали в нем силу поэта, который вооружен действенным оружием стиха.

Он сохранил в себе общественную силу оратора. Я помню, в 1935 году во время конгресса защиты культуры, когда Горький спрашивал: «С кем вы, мастера культуры?», он выступил в Париже с очень значительной речью и произвел большое впечатление. Потом, когда кончился конгресс, направленный против фашизма, и нам надо было выбрать пути возвращения домой, мы задумались, потому что один путь принадлежал фашистской Германии, другой — фашистской Италии. Я предложил ему ехать через Лондон, а он засмеялся и сказал: «Лондон — нет. Меня слишком хорошо знают англичане, я у них в особых списках, поэтому моя нога не может шагнуть на их землю, они меня не пустят». И он начал объяснять, какие сложные обстоятельства были в Иране во время возникших народных движений, во время оккупации Ирана английскими армиями, когда ему со своими народными отрядами пришлось вступить в битву с англичанами. Он их так поколотил, что они надолго это запомнили.

Это был человек, полный жизни и настоящей поэтической страсти. Очень многому от него научились молодые писатели, он много принес им пользы. Он занимался и переводами — переводил Пушкина, Горького, Маяковского, совре-

менных поэтов. Для таджикского театра он переводил Шекспира, «Овечий источник» Лопе де Вега. Как у всякого большого поэта и человека, у него были свои слабости. Но сегодня, когда прошло столько времени, мы видим, что он остается человеком интересным, замечательным, и в конце концов мы можем сказать о нем, что поэт-революционер Лахути прожил настоящую боевую жизнь поэта — преемника идей Ленина. Он учит сегодня народные массы и в Советском Союзе, и в странах Востока, и там, откуда он пришел, те массы, у которых сам он учился своей поэзии, полной гнева и борьбы.

И. РАХИМОВА

ПОЭТ-БОРЕЦ, ПЛАМЕННЫЙ РЕВОЛЮЦИОНЕР

Дорогие товарищи! Друзья! С каждым годом крепнущие связи братской дружбы между народами нашей великой многонациональной Родины — Родины Великого Октября, 50-летие которого недавно вместе с трудящимися нашей страны торжественно отмечало все прогрессивное человечество.

За годы Советской власти установились, упрочились и успешно развиваются широкие связи между братскими народами нашей Родины во всех областях жизни, стал традицией обмен духовными ценностями. Взаимодействие культур братских народов благотворно влияет на развитие культуры каждой нации в отдельности и советской в целом.

Особенно отрадно отметить все более крепнущие связи таджикского народа с трудящимися России и столицей нашей Родины — Москвой. В текущем году была проведена Декада русской культуры и искусства в Таджикистане, а в канун 50-летия Великого Октября в Москве прошли Дни культуры и искусства нашей республики. И вот сегодня мы снова встречаемся с вами в этом зале, где собрались ведущие писатели и поэты нашей страны, представители общности, наши дорогие друзья и братья — москвичи.

Эта встреча посвящена памяти выдающегося поэта, одного из основоположников таджикской советской литературы Абулкосима Лахути, 80-летие со дня рождения которого ныне празднует наша страна.

Имя Абулкосима Лахути широко известно как в Таджикистане, так и далеко за его пределами. Его крылатые стихи читаются ныне во всех уголках советской страны. Они звучат на разных языках нашей многонациональной Родины.

Его хорошо знают и любят не только читатели Совет-

ского Союза, но и миллионы трудящихся, борцов против империализма и колониализма, отстаивающих свободу, независимость, прогресс и счастливую жизнь в странах Азии и Африки.

Абулкосим Лахути принадлежит к тем поэтам, память о которых будет жить в веках, потому что он посвятил всю свою жизнь, все свои силы, энергию и талант священному делу борьбы за свободу и счастье трудового народа, борьбе за претворение в жизнь идеалов великой партии Ленина, за осуществление задач коммунистического строительства.

Наследник великой таджикско-персидской классической поэзии, поэт глубоко национальный, он вместе с тем был интернационалистом в самом широком смысле этого слова. Ему была чужда национальная ограниченность. Абулкосим Лахути хорошо понимал, что счастье таджиков — в их братской дружбе с великим русским народом, со всеми народами нашей советской Родины, что только под руководством Коммунистической партии, в единой семье народов-братьев Таджикистан сможет преодолеть унаследованную от стародавнего мира вековую отсталость и построить новую жизнь.

Лахути приехал в Таджикистан в начале 20-х годов, когда народ поднимался к новой жизни, делал первые шаги в социалистическом строительстве. Пафос созидательного труда народа, его героическая борьба за победу нового строя вдохновили поэта и стали неиссякаемым источником его творчества. Поэт всего себя отдает делу социалистического строительства в республике. Своим вдохновенным и страстным словом Абулкосим Лахути активно боролся за то, чтобы новая жизнь, новые человеческие отношения ширились, развивались и побеждали. Социалистическая новь победила и навсегда утвердилась на древней таджикской земле. Край народного горя и слез за 50 лет Советской власти превратился в край подлинной свободы, радости и счастья.

С первых дней пребывания в Таджикистане Абулкосим Лахути сочетал свою огромную творческую работу с большой просветительной деятельностью. В то время еще только рождались первые советские школы. И сейчас, когда в нашей республике совершена подлинная культурная революция, пышно расцвели литература и искусство, есть своя Академия наук, сотни ученых — докторов и кандидатов наук, сейчас, когда в семи высших учебных заведениях, почти

в 3 тысячах школ учатся сотни тысяч детей рабочих, колхозников и служащих, трудно даже поверить, что еще так недавно в первых школах не было даже учебников — дети и взрослые учились грамоте по книге стихов Айни и Лахути. В то, что достигнуто нами теперь, вложен большой труд Лахути, его ум и талант.

Таджикский народ хорошо помнит и по достоинству ценит заслуги Абулкосима Лахути. Его имя носят сейчас улицы городов и кишлаков, театры, клубы, школы республики. А сегодняшний праздничный вечер в Москве? Разве это не говорит о том, что если большой художник отдает свое сердце народу, он обретает бессмертие! Об этом свидетельствует и то, что юбилей Абулкосима Лахути вышел за пределы таджикской земли и его отмечает литературная общность нашей страны.

Абулкосим Лахути родился в 1887 г. в иранском городе Керманшах, в семье бедного ремесленника. Отец его сам писал стихи, великолепно знал классическую фарсиязычную литературу. Он зажег в его сердце огонь поэтического творчества.

Юность Абулкосима Лахути проходила в бурное время, когда под влиянием русской революции 1905 года на родине поэта в Иране и во всех странах Азии развернулось мощное национально-освободительное движение.

Выходец из народа, Лахути активно включается в эту борьбу. Он сражается как художественным словом, так и с оружием в руках.

Вскоре Абулкосим Лахути становится одним из руководителей революционного движения в Иране. Мы видим его в героическом Табризе, выдержавшем осаду многотысячной шахской армии, а затем среди тех, кто штурмовал Тегеран. После поражения восстания Лахути был вынужден эмигрировать в Турцию. Там он написал и издал стихи, полные ненависти к угнетателям, призывавшие народ к борьбе. Его стихи разоблачали грабительскую сущность политики империализма на Востоке. При первой же возможности поэт снова вернулся в Иран, принял активное участие в партизанской борьбе против иностранных войск, оккупировавших Иран в годы первой мировой войны. В эти годы Абулкосим Лахути знакомится с русскими большевиками, которые оказали огромное влияние на развитие революционного самосознания поэта, на формирование его мировоззрения.

В своих стихах он провозглашает необходимость единения рабочих и крестьян, руководящую организующую роль пролетариата в классовой борьбе.

Абулкосим Лахути был первым, кто ввел в фарсиязычную поэзию образ Серпа и Молота как символ революционной солидарности рабочих и крестьян, как символ социалистической революции. Он был одним из руководителей Табризского восстания 1922 года, вошедшего в историю под именем «Восстание Лахути-хана», которое также было жестоко подавлено.

Абулкосим Лахути снова в эмиграции. Но на этот раз он уже — в свободной стране, стране победившего Октября, которая отныне становится его второй родиной. В стране Советов он нашел жизненное воплощение лучших своих идеалов, в Коммунистической партии он обрел опору для своего творчества, а в советской действительности — источник поэтического вдохновения. Вот почему в первом же стихотворении, написанном Лахути после вступления на советскую землю, ему так ярко рисуется его будущая жизнь и творческая цель. Это стихотворение «Верность клятве» звучит как торжественная присяга поэта советскому народу и Коммунистической партии.

Я сын труда, и в этом
присягаю!

Семья моя — рабочие
дружины.

Все, кроме их велений,
отвергаю.

И труд, могучий труд — мой
бог единый.

С этой торжественной клятвой Лахути вступает в советскую литературу и активно включается в созидательный труд советских людей. Мы видим его в Баку Нахичевани, Тбилиси и, наконец, в Москве — столице первого в мире социалистического государства. Здесь он создает одно из лучших своих произведений — оду «Кремль».

Это произведение Абулкосима Лахути звучит гимном победившей революции. Поэт воспевае трудовые руки народа, что кровью сердца и потом лица создал великолепные дворцы, где жили его угнетатели. Но те же руки свергли нена-

рение, в котором описал благородство и другие замечательные черты характера А. М. Горького. С большой любовью поэт перевел на таджикский язык «Песнь о Буревестнике» и этим еще раз выразил свою признательность пролетарскому писателю.

Со своей стороны А. М. Горький высоко ценил литературную и организаторскую деятельность Абулкосима Лахути. В беседе с делегатами от Таджикистана на Первом Всесоюзном съезде писателей СССР Горький сказал, что он счастлив личным знакомством с Лахути и ему хочется как можно скорее увидеть книгу стихов поэта на русском языке. Он даже вызвался написать к ней предисловие. По предложению А. М. Горького Лахути был избран одним из секретарей Союза советских писателей.

Таджикская советская литература, у истоков которой стояли Садриддин Айни и Абулкосим Лахути, ныне не только вступила на всесоюзную арену, но получила мировую известность.

Таджикские писатели и поэты, верные ученики Айни и Лахути, продолжая и развивая традиции своих учителей, создают произведения, достойные нашей эпохи, эпохи строительства коммунистического общества. Среди них много лауреатов Государственной премии, Государственной премии Таджикской ССР им. Рудаки в области литературы, искусства и архитектуры и премии Ленинского комсомола. Их произведения пользуются широкой популярностью среди фарсиязычных народов зарубежного Востока и, благодаря переводам на русский язык, а через него — на другие языки, становятся достоянием читателей многих стран Европы, Азии и Америки.

Мы гордимся тем, что сегодня весь Восток знает имя выдающегося советского поэта, крупного общественного и государственного деятеля, лауреата Ленинской и Государственной премий, Героя Социалистического Труда Мирзо Турсун-заде, который является одним из воспитанников Айни и Лахути.

Абулкосим Лахути был поэтом-революционером, поэтом-борцом и до конца своей жизни оставался верен коммунистическим идеалам. Он внес огромный вклад в развитие таджикской литературы. Мировая слава Абулкосима Лахути — это слава таджикской советской поэзии, которая гордится им как одним из своих зачинателей и основоположников. Дея-

тели литературы нашей республики всегда будут свято хранить память о своем учителе и поэте-революционере.

Его стихи и песни оставили горячий след в сердцах таджикского народа, они вошли в золотой фонд многонациональной советской поэзии и продолжают верно служить делу партии, делу коммунистического строительства.

И сейчас, когда трудящиеся республики, как и трудящиеся всей страны, самоотверженно трудятся над успешным претворением в жизнь предначертаний партии, вместе с нами и Абулкосим Лахути, его вдохновенное слово борца и революционера.

Бессмертные своих стихов, вечную славу своих творений предвидел сам поэт:

Сегодня юноши недаром отцом зовут меня:

я тот,

Кого своим солдатом старым зовет

трудящийся народ..

Таков при жизни,

а настанет мой час

глаза сомкнуть навек—

С живыми рядом я незримо продолжу

боевой поход.

Минуют годы, но искры пламени, зажженные в сердце таджикского народа вдохновенным словом Абулкосима Лахути, никогда не погаснут, они будут вечно звать к труду и подвигу во имя торжества коммунизма.

МАМЕД РАГИМ

Азербайджан

ПРОСТОЙ, СКРОМНЫЙ ЧЕЛОВЕК

Мне не довелось часто встречаться с пламенным революционером, видным поэтом Абулкосимом Лахути. Но я знаю, каким он был. Он был искренним, простым человеком. Лахути желал счастья иранскому и таджикскому народу, всему человечеству. Он искренне, от всего сердца желал, чтобы народы жили в дружбе, мире и взаимопонимании. Именно поэтому он с такой любовью и страстью воспевал справедливость и свободу. Те, кто были с ним близко знакомы, могли сразу понять и почувствовать, как много в нем благородных черт, и эти черты, естественно, находили свое выражение в его творчестве.

Своими произведениями, содержательными темпераментными, он привлек к себе внимание всего Востока, всех прогрессивных людей.

Хотя мы встречались редко, между нами установились дружеские, добрые отношения. Если мне не изменяет память, наша дружба начинается с 1937 г. В то время правление Союза писателей СССР проводило в Тбилиси в связи с юбилеем бессмертного Шота Руставели свой выездной пленум. Там был и Лахути. Мы познакомились. Это был простой, скромный и сдержанный человек, и никак нельзя было подумать, что это тот самый Лахути, который сыграл огромную роль в революционном движении Ирана, человек, чьим именем было названо целое движение — «движение Лахути». Нельзя было подумать, что этот невысокого роста человек, стеснительный и малоразговорчивый, пишет пламенные, исполненные огня стихи. Глубокие реки текут без шума.

Лахути с глубокой любовью и уважением относился к азербайджанской литературе, активно участвовал в декадах

нашей литературы и искусства.

Он посвящал стихи нашей литературе, с восхищением говорил о нашей классической поэзии, внимательно следил за творчеством современных азербайджанских поэтов. Он восхищался творчеством наших ашугов, слагающих дастаны, сопровождающих свои стихи пением и игрой на сазе.

Однажды дежурная гостиницы «Москва» передала мне оставленную для меня книгу. Это были стихи и поэмы Лахути, изданные в 1951 г. издательством «Советский писатель». На книге была надпись: «Дорогому товарищу Мамеду Рагиму, представителю самой передовой в мире советской литературы, певцу дружбы и братства народов, с сердечной любовью и уважением Лахути».

Я понимал, что надпись на книге относится не только ко мне одному. Она горячо выразила уважение ко всей нашей многонациональной литературе.

Через некоторое время мы встретились с Лахути в Союзе писателей. Он поинтересовался, получил ли я книгу и заверил, что этот дар сделан от чистого сердца и выражает только искреннюю дружбу. Я ответил ему: «Дорогой Абулкосим, мы оба поэты, да при том не обремененные никакими должностями. И поэтому у нас нет оснований быть неискренними. Я Вам очень благодарен за прекрасную книгу». Лахути сказал мне, что в связи с болезнью он решил переехать в Москву. Это была наша последняя встреча, последний разговор.

В 1962 г. в Таджикистане проводилась неделя Азербайджанской литературы. Среди встречающихся нас друзей, таджикских писателей, не было Абулкосима Лахути. Того Лахути, который в Дни азербайджанской литературы в Москве читал пламенные и яркие стихи, посвященные моей родине. Не было его улыбки, его неторопливой и мудрой речи. Но нас встречал прекрасный проспект в сердце Душанбе, носящий имя Лахути, и театр, также носящий его имя. Так мы снова встретились с ним, и на улице, засаженной молодыми деревьями, мы прочли его имя и, сняв шапки, еще раз поклонились большому поэту таджикского и иранского народов Абулкосиму Лахути.

Б. РАХИМ-ЗАДЕ

БЕССМЕРТНЫЙ ПОЭТ

У великих людей есть дата рождения и нет даты смерти. Они остаются в веках, делая прекрасной жизнь и любовь. Абулкосим Лахути принадлежит к таким бессмертным поэтам. Он был большим мастером слова и удивительным, сердечным человеком.

Сегодня я вспоминаю нашу встречу в 1930 г. Это было в Самарканде, в педагогическом училище, куда я только что поступил. Лахути пришел к нам в литобъединение. Как самый храбрый, я стал читать свои стихи.

Конечно, в то время я думал, что это гениальные стихи. Впрочем, судите сами. Первая строка:

Ты убила меня своими тонкими косичками.

Вторая строка:

А теперь приласкай меня, несчастного влюбленного.

— Очень хорошо, — сказал Лахути, — но, погоди, как же она тебя приласкает, если убила тебя?

Я сказал: «Товарищ Лахути, можно я сделаю наоборот: она сперва приласкала, а потом убила меня». Он высказал опасение, что суровая критика убьет меня второй раз.

В другой раз мы встретились несколько лет спустя в Ташкенте, где я продолжал учиться. И опять я читал свои стихи. А устод Лахути слушал и почему-то смотрел на мои ботинки. Потом он сказал: «Стихи у тебя получаются ничего, а вот ботинки никуда не годятся». Потом он купил мне такие красивые туфли, что мне жалко было их надевать.

А еще как-то, возможно, в тех самых ботинках, я переходил с устомом Лахути улицу его имени в неполюженном месте. И нас остановил милиционер. Я стал объяснять, что это же Лахути, стало быть он может переходить эту улицу, где хочет.

Милиционер, правду сказать, не поверил, говорит: «Что вы дурака валяете, это не Лахути». Я говорю: «Клянусь, это настоящий Лахути». А он смотрит на меня и говорит: «Я думал, Лахути великан, а он, оказывается, самый обыкновенный человек».

Но Лахути был великаном, великаном нашей многонациональной поэзии. Мне повезло, что моим большим другом и мудрым учителем в поэзии был устод Лахути. Он рекомендовал меня в Союз писателей. Всем, что я добился в жизни, я обязан ему, я и все поэты моего поколения. Так пусть же всегда славится его имя.

АДИБИ ЗАБАРДАСТ ВА ХУНАРМАНД

Барои банда ва ҳамроҳонам, ҳайати эронӣ, мӯчиби камоли хушбахтист, ки дар мавқеъе ба кишварҳои шӯравӣ омадем, ки мутобиқ аст ба рӯзе, ки ба ёдбуди шоири бузург марҳум Абулқосими Лохутӣ барпо шудааст.

Дар ин ҷо ҷои он нест ва ман қасд надорам, ки дар бораи арзиши осори ин шоири қодир баҳси муфассале бикунам.

Дар бораи шоирии Лохутӣ, ба назари ман, бояд гуфт ва наметавонам аз гуфтаниш чашм бипӯшам ва он ин аст, ки Лохутӣ шоире буд, ки дар тамоми давран шоирии худаш кӯшиш мекард, ки дар шеъри форсӣ роҳҳои наво пайдо бикунад ва ба ҳадде ки метавонист, озмоишҳои тоза мекард, барои ин ки битавонад ба натоиҷи бехтаре дар фанни шоирӣ бирасад.

Дар ин сафари Тоҷикистон ба хусус дидам, ки бисёр аз осори ӯ, бисёр аз равишҳои тозае, ки пеш гирифтааст, барои суҳанварон ва гуяндагони тоҷик сармашқ воқеъ шудааст ва мавриди писанд ва қабул қарор гирифтааст.

Ин худаш ба танҳои қофист, ки барои шоир ва барои ҳар навъ ҳунарманде арзиши бисёр эҷод бикунад, ки тавонистааст қорҳои тоза бикунад ва роҳҳои тозаеро боз кунад.

Аммо барои мо — эронӣҳо мӯчиби камоли сарафрозист, ки яке аз ҳамватанони мо тавонистааст дар ҳориҷ аз кишвари Эрон мақома пайдо бикунад, ки то ин дараҷа мавриди тақдир ва тавачҷуҳи қабири миллатҳои ҳамсои мо бошад.

Абулқосими Лохутӣ дар назари ман мисли як сафирест, ки аз тарафи шеъри форсӣ ба кишварҳои шӯравӣ ва маҳсусан ба Тоҷикистон фиристода шудааст, барои ин ки ба шеъри форсӣ ва ба равобити шеъри форсӣ ба дунёи ҳориҷ кӯмак бикунад.

Бинобар ин аз назари мо ҳам хизмати Лохутӣ бисёр хизмати бузурге буда ва ба ин ҷиҳат ман дар ин ҷо аз тарафи ҳайати эронӣ эҳтиромот ва қадриҳои ва алоқамандии ҳудумонро ба ин шоири забардаст, ин ҳунарманди бузург тақдим мекунам.

НАШ ЛАХУТИ

Есть в Ташкенте просторная, красивая, полная движения улица. По обе стороны ее растут молодые чинары. Она носит имя Абулқосима Лахути. Эта многолюдная улица с одного конца сливается с улицей, названной именем великого узбекского поэта Алишера Навои, а с другого конца соседствует с улицей Пушкина.

Не случайно, одна из широких многолюдных улиц в центре города названа в честь известного поэта Абулқосима Лахути — талантливого представителя таджикского народа, нашего родственного соседа.

С далеких незапамятных времен наши народы вели один образ жизни, жили одной духовной жизнью. Великий Садриддин Айни, который приветствовал зарю Октябрьской социалистической революции, считается любимым писателем, основателем советской литературы двух наших братских народов. Хотя Айни писал о своей принадлежности к таджикской нации, но это отнюдь не означает, что он не принадлежал и узбекскому народу, что он не любил его так же, как свой таджикский народ.

Узбекский народ также от всего сердца почитает, любит и ценит Абулқосима Лахути. Его проникнутые революционным пафосом пламенные стихи стали переводиться на узбекский язык еще в начале 30-х годов. Они были помещены в школьных учебниках. Страстные стихи Лахути отлично переведены на узбекский язык нашими маститыми поэтами Гафуром Гулямом, Султаном, Шайх-заде и Миртемиром.

Абулқосим Лахути был близок нам не только своей поэзией, он поддерживал очень тесные связи с нашей республикой. Он является одним из организаторов республиканского Союза писателей. Абулқосим Лахути очень любил нашу

республику, часто навещал ее, был дружен с нашими ведущими писателями. Здесь достаточно упомянуть его дружбу с Гафуром Гулямом.

На торжественном юбилее, когда отмечалось 500-летие Алишера Навои, присутствовал также Абулкосим Лахути. Тогда мне и посчастливилось встретиться с ним. Я увидел в нем человека с пламенным сердцем, тонкой поэтической натурой, человека высокого гуманизма и настоящего благородства. До сих пор я ношу в себе это впечатление первой встречи.

Узбекскому народу он оставил о себе незабываемую память. Наш народ любит и почитает его, издает новые и новые переводы его замечательных произведений. В этом выражается наше величайшее уважение и безграничная благодарность Абулкосиму Лахути.

РАХИМ ХАШИМ

СЛОВО О ЛАХУТИ

Сегодня мы празднуем 80-летие со дня рождения великого поэта-гуманиста и общественного деятеля Таджикистана Абулкосима Лахути, который с первых же дней основания нашей республики связал свою судьбу с судьбой ее народа, с новой социалистической литературой и культурой вообще.

В становлении этой литературы, литературы свободного народа, в ее развитии роль Лахути была незаменимой. Его замечательные глубоко революционные стихи вошли в золотой фонд не только таджикской, но и всей нашей советской многонациональной литературы.

Лахути был одним из тех строителей, чьи стихи, словно плотно подогнанные камни в руках искусного каменотеса, легли в основу той литературы, из которой выросло здание современной таджикской литературы, прогрессивной, многокрасочной.

Выдающийся мастер советской поэзии Лахути окружал горячей, неустанной заботой молодых таджикских поэтов, любовно пестовал их. Садриддин Айни, оценивая литературную деятельность Лахути, говорил:

«Вы своими пламенными революционными стихами зажгли в сердцах трудящейся молодежи свет и пробудили в ней поэтическое чувство, любовь к поэтическому слову. Только что вступающих на литературное поприще молодых таджикских поэтов вы воспитывали, руководили ими, помогали, поддерживали».

Поэты так называемого среднего поколения считают Лахути своим учителем и всегда вспоминают о нем с большой признательностью и уважением.

Деятельность Лахути в Таджикистане отнюдь не ограничивалась только поэзией. Он с гордостью называл себя сол-

датом революции, солдатом партии и считал свои стихи оружием.

С первых дней своего пребывания в Таджикистане Лахути принимает самое активное участие в общественной и государственной деятельности республики, он стал пионером просвещения. С его именем связано открытие первых школ, первых детских домов, первых курсов подготовки учителей таджиков. И даже среди нас, здесь присутствующих, много тех, кого Лахути сам направлял в школу, наблюдал за учебой, а затем и нашей деятельностью.

Горячим, пламенным стихам Лахути принадлежит особое место в нашем сердце. Они всегда будут звучать в нашей жизни, потому что он страстно воспевал величие нашего времени, величие ленинских идей, высокие человеческие чувства, дружбу, патриотизм, любовь к родному народу. Лахути призывал дерзать, не успокаиваться на достигнутом. Поэтому празднование 80-летия со дня рождения поэта так широко отмечалось всей общественностью нашей страны.

Это праздник не только таджикской поэзии, но и всей многонациональной советской культуры.

Пламенное сердце Лахути, полное любви к человеку, его стихи пробуждают эту любовь в сердце каждого читателя.

Как говорил великий Хафиз:

Никогда не умрет тот,
Чье сердце отдано страсти.

С. ЛИПКИН

Москва

ОБ ОДНОМ СТИХОТВОРЕНИИ ЛАХУТИ

Прежде чем прочесть стихотворение Лахути, я хочу сказать несколько слов об истории этого стихотворения, так как имею к нему причастность не только как переводчик.

Много лет назад я, еще совсем молодой поэт, был направлен Союзом писателей в Чечено-Ингушетию для перевода произведений поэтов этой республики и народного творчества. Когда я вернулся, меня вызвали в секретариат Союза писателей для отчета Ставский Владимир Петрович и домullo Лахути. Я рассказал о проделанной работе, и Ставский стал мне задавать вопросы, касающиеся организационной работы Союза писателей Ингушетии. А я там был две минуты и никакой организационной работой не интересовался — все время проводил в районах. И, конечно, я «плавал», когда отвечал на вопросы Ставского. Домullo Лахути, видимо, желая спасти меня, спросил, что меня особенно потрясло во время этой поездки. Я рассказал, как мы встретили в одном ауле, где, видимо, бывал Лев Толстой, слепого сказителя Ахмеда Нечаева, который пользуется огромной популярностью в своем районе. Он рассказывает легенды об Абреке Зелимхане и сам сочиняет стихи.

Лахути очень растрогал этот безвестный в Советском Союзе, но известный в своем районе поэт, слепой старик. Он расспрашивал меня о нем, а потом написал стихотворение «Сказителю Ахмаду Нечаеву».

АБДУЛХАҚҚИ ВОЛА

Афғонистон

ХАМДАРДИ БАШАРИЯТ

Дӯстони азиз! Хеле маъзарат дорам, дар ин чашни пуршукӯҳ дар намояндагӣ аз руфақоям чанд харфи мухтасарро ба арз мерасонам. Лоҳутӣ шонре буд ширинкалом ва навовар, ки дар миёни амсол ва акрони худ камтар назир дошт ва дилаш ҳамеша барои дард ва алами башарият ме-сӯхт ва ин сӯзро бо ашъори обдор баён мекард.

Ман аз кудакӣ бо ашъори ӯ ошноям ва махрумиятҳои зиндагиро медонам. Чун шеърӣ форсӣ ниҳоят фасеҳ ва балег аст ва шoirони бузурги ин замон тавонистаанд як китоб матлабро дар як ё чанд байте баён кунанд, Лоҳутӣ низ барои тавлиди афкори хеш ин василаи муассирро ба қор бурд, зеро медонист форсизабонон аз ҳар чӣ рӯй бартобанд, аз шеър нахоҳанд тавонист.

Афкори башарпарастӣ, албатта, собиқан дуру дарозе дорад, аммо баёни ин афкор салоҳияти ҳосе меҳодад ва бояд гӯянда тавре онро адо кунанд, ки аз ҳар мисрааш ҳамдардӣ ва дилсӯзии ӯ ошкор бошад. Баёни ин афкор омехта бо ҳамдардии амиқ бештар ҳосан нависандагони бузурги рус, аз қабили Достоевский ва Толстой мебошад ва Абулкосими Лоҳутӣ ба омӯзиши ин забони ганӣ ин ҳамдардиро ба забони ширини форсӣ даромехт ва тавонист басо матолиби умдаро дар чанд байт ё як ғазал бигунҷонад. Кадрдонӣ аз Лоҳутӣ ва амсоли он дар Иттифоқи Шӯравӣ — кадрдонӣ аз мақоми шеър ва адаб аст ва бояд ихроҷ намуд, ки дар сар то сари ҷамоҳири иштирокии шӯравӣ ва махсусан он чӣ мо дар Тоҷикистон дидем, ин кадрдониро аз мерочи он расонида ва бояд ба пешвоёни он табрик гуфт.

Дар поёни сухани хеш ва хотироте, ки имрӯз аз гулгузорӣ бар мазори Лоҳутии ширинкалом дорам, ин байти худашро меоварам:

Бароят дастагул овардам имрӯз.
Ба ин бечора зебой биёмӯз!

М. КАРАТАЕВ

Қазахстан

ПЕВЕЦ ДРУЖБЫ И БРАТСТВА

Как вы помните, еще в 1936 г. Лахути написал стихотворное послание Джамбулу, переведенное нашей многоуважаемой Бану-ханум. На это послание Джамбул ответил пламенной братской песней. Вот несколько строк из нее:

О дружбе песен на светлом пути
Ты мне по-фарсидски пропел, Лахути.
С открытой душой я твой голос встречаю
И песней казахской тебе отвечаю.

Эти строки выразили любовь нашего народа к Лахути. Уже тогда наши поэты перевели многие его стихи, баллады и поэмы. Еще до того как Лахути подружился с Джамбулом, познакомился с его творчеством, он стал популярным писателем у нас в казахской степи.

Я лично дважды встречался с Абулкосимом Лахути в то время как секретарь Союза писателей Казахстана. Первый раз это было, когда он в ноябре 1937 г. в Союзе писателей СССР как один из секретарей, занимавшихся вопросами национальных литератур, высказал пожелание о приезде 90-летнего Джамбула в Тбилиси на торжества, связанные с 750-летием поэмы Шота Руставели «Витязь в тигровой шкуре». Об этом приезде Джамбула, как вы знаете, Николай Семенович Тихонов, присутствующий здесь, написал яркие воспоминания. Тогда Лахути с какой-то особой заботой и теплотой говорил о Джамбуле и о значении его возможного участия в этих торжествах. И в этот раз и после, когда мы встречались в Союзе писателей СССР с Лахути, мы постоянно в лице его чувствовали эту особую заботу о расцве-

те наших национальных литератур, горьковскую заботу о дружбе и братстве национальных литератур.

Второй раз я встретился с Лахути, когда, возвращаясь домой (я сопровождал Джамбула в Тбилиси), побывал в Союзе писателей. На повестке дня президиума Союза писателей 20 мая 1938 г. стоял вопрос о 75-летию акынской деятельности Джамбула. Этот юбилей мы тогда провели во всем Советском Союзе. На президиуме выступал Лахути. Он еще раз подчеркнул значение этого юбилея, юбилея «Гомера XX века», как он тогда выразился...

Эти встречи являются одной из светлых страниц в моей жизни, как и сегодняшнее большое торжество. Я вижу в нем прекрасное доказательство того братства, дружбы наших литератур, о котором мечтали А. М. Горький и А. Лахути. Это и есть воплощение в жизнь светлых идеалов корифеев нашей многонациональной советской литературы. Я считаю, что лавровый венок на челе Абулкосима Лахути неувядаем.

МУМИН ҚАНОАТ

ВЕЛИКИЙ УЧИТЕЛЬ

У нас в Таджикистане живут очень добрые традиции. В колыбель под голову ребенка кладут диван Хафиза и Джами, чтобы ребенок стал светлым, мужественным и таким же мудрым, как Хафиз и Джами. Существовала и другая добрая традиция. Мастера-каллиграфы от руки кропотливо переписывали книги Хафиза, Саади или Фирдоуси, но не продавали их. Продажа этих священных книг считалась великим грехом. За эти книги требовали благодарность и вознаграждение, больше ничего.

Я помню, в 30-е годы эти традиции были еще живы. В кишлаках в награду за диван Лахути давали самого хорошего коня.

И Лахути после Хафиза и великих классиков как бы явился новым классиком, который еще раз в XX в., в наши дни, соединил, как наши предки, таджиков, иранцев и афганцев.

У Лахути много хороших стихотворений, посвященных Владимиру Ильичу Ленину, России, русскому народу и другим народам. Сегодня я на земле великого Ленина. Таджики, ученики великого Лахути, старые и молодые, как огнепоклонники преклонились перед его нетленным прахом. И я, благодарный ученик, низко кланяюсь моему великому учителю.

Ц. БАНУ

Москва

ОБАЯНИЕ ЛИЧНОСТИ ПОЭТА

Дорогие товарищи, друзья! Извините, я буду не очень складно говорить и скажу очень мало, потому что я, как вы понимаете, очень взволнована. Я взволнована после своего возвращения из Таджикистана, где была свидетельницей поистине всенародной любви к поэту Абулкосиму Лахути.

Особенно меня потрясли любовь и интерес к его творчеству со стороны молодого поколения. Я еще раз убедилась, что творчество его имеет не какое-то хрестоматийное значение, не есть лишь какой-то этап в литературе, а что оно в строю и сейчас.

Хорошо сейчас сказал поэт Мумин Каноат: мы все, молодые и старые, пришли к его памятнику как огнепоклонники. Я вспомнила две строки из стихотворения Лахути, которые легли в основу этого памятника, выполненного молодым скульптором. Вот эти строки:

Когда меня не станет, знай, прорвавшийся из-под земли
Столб негасимого огня укажет, где моя гробница.

Обаяние личности Лахути было велико. Мало кого я знаю из таджикских или иранских товарищей, кто бы не повторял, не твердил бы постоянно какое-то особенно любимое стихотворение Лахути. Мало встречала я людей, которые не вспоминали бы, не рассказывали бы мне о каком-то добром его поступке. Хочется мне рассказать один эпизод, который рисует обаяние Лахути и то впечатление, какое он производил на встречавшихся с ним людей.

В 1936 г., во время маневров Балтфлота, он был в гостях у моряков линкора «Марат». Там после трудного дня учений, по вечерам, все сходились в кают-компанию. И Ла-

хути рассказывал о своей жизни. Его слушал тогда и адмирал Исаков, впоследствии Герой Советского Союза. И вот поразительно, что через многие годы, через Отечественную войну этот мужественный, храбрый человек пронес воспоминание об одном из рассказов Лахути. И последние два года своей жизни он посвятил тому, чтобы написать повесть об этом рассказе и о самом поэте. Эта повесть вышла недавно, через несколько дней после кончины Ивана Степановича Исакова. «Испытание Лахути» — так она называется.

Здесь много говорили о Лахути как о певце дружбы народов. Я хочу сказать, что не только в творчестве, но и в жизни он всегда старался прокладывать мосты между людьми разных национальностей.

Вспоминаю о русской деревне Ивановке, где он жил в последние годы своей жизни; в этой деревне он проводил выступления таджикских писателей и артистов, устраивал встречи их с населением.

Таджикским колхозникам и воинам он рассказывал о революционной борьбе своего родного иранского народа, который он никогда не забывал, от их имени он слал привет этому народу. На открытии Большого Гиссарского канала, который вместе строили два народа — таджики и узбеки, он восклицал от имени таджиков: «Братья узбеки, хуш келиб-сиз! Добро пожаловать!»

И мне очень радостно видеть здесь сегодня представителей стольких братских и дружественных народов, которые собрались вспомнить об Абулкосиме Лахути.

Спасибо всем вам от семьи поэта, большое спасибо.

СЕССИЯИ ИЛМӢ ДАР
АФ РСС ТОҶИКИСТОН

11 декабри соли 1967

МУБОРИЗИ РОҶИ ОЗОДИ

Рафиқони азиз! Дӯстони гиромӣ, меҳмонони арчманд. Дар ин рӯзҳо дар сарзамини тоҷикон иди маданият аст. Халқ 80-умин солгарди таваллуди шоири маҳбуи худ устод Абулқосим Лоҳутиро ҷашн мегирад.

Номи Лоҳутӣ барои ҳамаи халқҳои форсизабон, барои миллатҳои гуногуни Иттиҳоди бузурги Советӣ шинос ва азиру мӯътабар аст. Ашъори рангину диловези Лоҳутӣ, сеҳри қалами оташбори устод чи дар Тоҷикистон ва чи берун аз ҳудуди он муҳлисону ҳаводорони бешуморе пайдо кардааст.

Осори безаволи Лоҳутӣ ҳам дар зодгоҳаш Эрон ва ҳам дар ватани дуюми ӯ Иттифоқи Шӯравӣ ҳамчун дурдонаҳои пурбаҳои маданият нигоҳ дошта мешавад.

Ашъори Лоҳутӣ ба забони бисёр халқҳои Иттифоқи Советӣ, аз ҷумла русию украинӣ, ўзбекию озарӣ, гурҷӣ, арманӣ, туркманӣ, қирғизӣ, қазоқӣ ва дигарҳо тарҷума шудааст ва ҷузъи ҷудонашавандаи адабиёти миллии ин халқҳо шинохта мешавад. Шоир дар Эрон, Афғонистон, Покистон ва дигар мамлакатҳои Шарқи хориҷӣ шӯҳрати том дорад.

Номи устод Лоҳутӣ хусусан дар Тоҷикистон, дар байни халқи ҳамзабони шоири шаҳир хеле машҳур аст. Асарҳои устод то имрӯз ба забони тоҷикӣ 32 маротиба бо тиражҳои калон аз ҷои барномадааст. Номи устод Лоҳутӣ бо таърихи сохтмони социализм, бо таърихи инқилоби маданӣ дар Тоҷикистон сахт вобаста аст.

Абулқосим Лоҳутӣ бо устод Садриддин Айнӣ паҳлӯ ба паҳлӯ истода, аввалин пояҳои адабиёти советии тоҷикро гузоштааст. Дар ташаккул ва тақомути назми советии тоҷик, дар тарбияи наслҳои ҷавони адабии мо, дар инкишофи таракқиёти маориф ва илму маданияти советии халқи тоҷик ин устоди бузурги назм, муборизи далеру устувори

роҳи озодӣ ва бахту саодати халқ хиссаи калон гузоштааст.

Халки кадрдони тоҷик ин хизмати устодро тақдир карда, ӯро ҳамчун яке аз асосгузори адабиёти советии худ шинохтааст. Номи устод Лоҳутӣ дар байни мардуми тоҷик ба таври абадӣ зиндаву ҷовидонист.

«Ман ба мамлакати шӯроҳо,— навишта буд устод,— дар ҳолате паноҳанда омада будам, ки аслиҳан ҷангири аз даст дода будам, аммо ин аслиҳан ҷудонашавандаи ман — қаламро сӯҳони тарбияи шӯравӣ аз аввал садҳо мартаба тезтар ва худӣ маро дар қор фармудани он мохиртар намуд».

Оре, ба Лоҳутӣ онҳое илҳомӣ нав бахшидаанд, ки асоси зулмро хароб карда, бисоти адлро барпо намудаанд. Онҳое илҳом бахшидаанд, ки дасташон аз тан бирафта, «ҷанг бо дандон» кардаанд инсониятро аз хатари вабои фашизм эмин нигоҳ доштаанд. Ба Лоҳутӣ халки бунёдкори советӣ, ғояҳои ленинӣ илҳомӣ нав бахшидаанд. Нӯги хомаи ӯро мисли тирӣ пӯлодгузар тезу бурро сохтаанд.

Ин аст, ки Лоҳутӣ худро фарзанди вафодори халки советӣ ҳисоб мекард ва истеъдоди худро ба васфи қорнамонҳои ин халқ бахшид.

Ҳислатҳои бехтарини инсонӣ, ишқи пок, муҳаббати саршор ба Ватан дар ашъори Лоҳутӣ бо эҳсосоти баланди мафтункунанда ифода ёфтааст. Суруду таронҳои устод, ки моёи ифтихори халқҳои форсизабон мебошанд, ҳаргиз кӯҳна намешаванд, намемиранд. Ба ин маънӣ худӣ шоир низ ишора кардааст:

Гардад қухан замонаву хомӯш намешавад
Он шӯълаҳо, ки часта бурун аз даҳони ман.
Қабр аз барои ман чӣ зарур аст, чун бувад
Дилҳои поки фаълаву деҳқон макони ман.

Оре, Лоҳутӣ аз зумраи мардони таърихист, ки дар ҳамон давраю замони халқ якҷоя умр ба сар мебаранд, бо асарҳои ҷовидонии худ дар ороиши ҷаҳони маънавии наслҳои оянда ширкат меварзанд.

Н. МАЪСУМӢ

УСТОД ЛОҲУТӢ — САРОЯНДАӢ ҒОЯҲОӢ ИНҚИЛОБӢ

«Мушк он аст, ки худ бибӯяд, на он, ки аттор бигӯяд». Ин ҳикмати Саъдии бузург ба моҳияти бисъёр масъалаҳои зиндагӣ, аҳамияти қирдор ва гуфтори одамон тааллуқ дорад. Қасоне, ки аз ҳаёт ва оғозу анҷоми эҷодиёти устод Абулқосим Лоҳутӣ хабар доранд, хуб медонанд, ки ин марди бузургвор, яке аз худовандони назми муосири форсӣ ва тоҷикӣ чӣ зиндагии ибратбахше ба сар бурдааст ва дар давоми қариб 50 соли фаъолияти адабии эҷодии худ ба нафъи одаму олам чӣ ва чӣ тавр сурудааст.

Хушбахтона, аз ин ҳол на танҳо халқҳои форсизабон, балки ба воситаи тарҷуман осори шоир бисъёр хонандагони советӣ, шарқӣ ва аврупоӣ воқифанд ва Лоҳутиро ҳамчун яке аз адибони забардасти Шарқ мешиносанд. Гуфтаҳои адибон ва олимони машҳури мамлакатҳои гуногун дар ҳақиқи Лоҳутӣ ва эҷодиёти ӯ низ гувоҳи ҳол аст.

Эҷодиёти устод Лоҳутӣ, ҳамчун эҷодиёти устод Айнӣ, инъикоси як давраи муҳимми ҳаёт ва муборизаи халқ ва ба ин маънӣ инъикоси шарҳи ҳоли халқу ватани шоир мебошад, ки тарҷуман ҳоли худӣ ӯ ҳиссачае аз он аст. Ҷиғнагии ҷараёни нимаи аввали умри Лоҳутиро байти зерини ӯ мухтасаран ифода мекунад:

Дар қабҳаи мубориза умрам тамом шуд,
Даврони теғу оташу хун буд замони ман (II, 11).¹

¹ Ин ҷо ва минбаъд аз рақамҳои байни қавсҳо рақами якуми римӣ қилди «Куллиёт»-и Лоҳутӣ ва рақами дуввуми арабӣ саҳифаи қилдро нишон медиҳад.

Нимаи дигари ҳаёт ва эҷодиёти шоир дар Ватани социализм гузаштааст, ки худӣ ӯ дар бунёди чунин ҳаёти наву озод ва ҳимояи он аз шарри душманони дохилӣ ва хориҷӣ ҳамчун мубориз ва адиби оташзабон хизмати фаромӯшнашавандае дорад. Хизмати Лоҳутӣ ҳамчун яке аз нахустин роҳбарони маорифи Тоҷикистон, ёрии ӯ дар ташкили корхонаи нашри ва равнақи матбуоти тоҷик, кумаки амалии вай бо ҳамкориҳои устод Айни дар тарбияи ходимони ҷавони матбуоти нашриёт ва ҳамчун як сарвари адабиёти нави тоҷик дар тарбияи адибони ҷавон, фаъолияти сермаҳсули тарҷумонии устод, ки халқи тоҷикро бо намунаҳои адабиёти ҷаҳон ошно карда, дар инкишофи маданияти шаклан миллию мазмунан социалистии халқи мо мадад расондааст ва амсоли ин — дар ҳақиқат кори бузургу пуршарафест, ки халқи мо ҳаргиз фаромӯш нахоҳад кард.

Ба ин маънӣ, вақте ки соли 1935 Ҳукумати Советӣ хизматҳои Лоҳутиро ба назар гирифта, ӯро бо мукофоти олии — ордени Ленин шарафманд сохт, худӣ устод гуфта буд:

Вучуди ман чу хидмат бо садокат
Ҳамеша аз барои ранҷбар кард,
Ба тақдими Нишони беназире
Маро ин синфи холиқ муфтаҳар кард.
Ленин, к-андар дили ман хона дорад,
Ба ин иқдоми олии чун назар кард,
Ба шодӣ сурати ӯ баҳри тасдиқ
Зи дил бар синаи ман сар бадар кард (II, 125).

Устод Лоҳутӣ дар замону шароите ҳамчун ватандори советӣ ба хизмати халқу давлати тозабунёди социалистӣ камари ҳаммату ғайрат бастааст, ки дар мамлакати мо ҳанӯз оташи ҷанги граждани хомӯш нашуда буд.

Коре, ки дар ҳамон шароит дар роҳи хизмати халқи заҳматқаш таҳти роҳбарии партияи большевикӣ бо ёрии асосгузори адабиёти советии тоҷик Айни ва Лоҳутӣ бо гурӯҳе аз ҳамсолон ва шогирдонӣ навқори онҳо анҷом меёфт, на танҳо пояи маданияти нави моро мустаҳкам месохт, балки ҳамчунин дар тарбияи маънавию мафкуравии халқ, барои равнақи зиндагии нав қувваи мӯътабар ва мӯътамаде буд.

Ин шараф ба устод Лоҳутӣ маҳсусан ба туфайли назми шарарбори ӯ муяссар гардидааст. То замони нашри девони аввалини Лоҳутӣ ба мардуми мо суруди ус-

тод Айни «Марши хуррият» ва чанд шеърӣ дар васфи Инкилоби Октябрь гуфтаи ӯ, ки аз тавлиди адабиёти нави тоҷик хабар меод, ҳамчунин аввалин шеърҳои инкилобии Роҷӣ, Мунзим, Ҳамдӣ ва дигарон маълум буданд. Инак, соли 1925 девони Лоҳутӣ таҳти унвони «Адабиёти сурх» ба ҳуруфи арабӣ ва пас аз чанд сол бо иловаҳо ба ҳуруфи лотинӣ ҷоп шуда дастраси хонандагон гардид.

Дар солҳои 30-йум асарҳо ва китобҳои нави Лоҳутӣ пай ҳам ҷоп шудан гирифтанд ва ба кадри афзоиши адади аҳли савод доираи хонандагони ашъори шоир ва муҳлисони ӯ низ вусъат меёфт.

Ҳамин тариқа, бисёр шеърӣ таронаҳои иҷтимоӣ ва ишқии Лоҳутӣ — вирди забон гардида, ҷои ашъори тасаввуфӣ, шикастарӯҳона ва ғарибиро, ки дер боз дар байни халқ паҳн шуда буд, ишғол намуданд. Монанди «Бас бувад хоби гарон», «Қорғарҳоем мо», «Барҳез зи хоб, эй санами Шарқ», «Мо қорғарҳоданем», «Дар кишлоқи мо», «Эй мардикорон», «Тоҷикистон шуд мунаввар...», «Ҳама доно шудаем», «Духтари инкилоб», «Духтари Тоҷикистон», «Султонови номдор», «Пули Вахш», «Таронаи партизани», даҳҳо суруди маршҳои шоир, ки ба таври умум аз тарафи пионерон, комсомолон, ҳамаи донишҷӯён ва ҳатто калонсолон хонда мешуданд, ҷои холиро пур мекарданд.

Оҳангҳои маршӣ ва лирики ҳам, ки якҷоя бо ашъори устод Лоҳутӣ гулгулаандоз мешуданд, монанди он шеърӣ таронаҳо нав буданд, ки як қисмашонро худӣ шоир мувофиқи рӯҳи ашъори худ тасниф кардааст. Лоҳутӣ хуб медонист, ки аз рӯи гуфтаи В. Маяковский ва қардаи баъзе шоирони дигари рус дар шароити Тоҷикистон ба вучуд овардани маршу таронаҳои миллии ҳамчун талаби замони воситан муҳимми таъсири маънавӣ ба омма хоҳад буд.

Вале инкилобе, ки устод Лоҳутӣ дар назми советии тоҷик, маҳсусан дар солҳои 20—30 ба вучуд овард, танҳо аз гуфтаҳои боло иборат нест. Эҷодиёти Лоҳутӣ бо гуногунии жанру шаклҳои жанрӣ, бо системаи образҳои рангину пурсамари шоирона, бо вусъати доираи мавзӯот ва конкрет будани мавзӯҳои эҷодӣ ва, аз ҳама муҳимтараш, бо пуррагию баландии мазмуну ғояи адабиёти советии тоҷикро ғани сохт, онро ба пояи нави таракқиёт расонд ва барои инкишофи минбаъдаи назми тоҷик роҳ кушод.

Шеърҳои дар давоми солҳои 1909—1922 дар бораи озодаи ва истиклолияти Эрон, бедории халқ, иттифоқи қорғару

деҳкон, моҳияти одам ва заҳмати ӯ сурудаи шоир дар ша-роити онрӯзаи Тоҷикистон қувваи нав пайдо карда, ба му-боризаи халқи заҳматкаш дар роҳи бедории синфӣ ва худ-шиносии миллӣ, дар роҳи сохтмони ҳаёти наву озод ва аба-дӣ халос шудан аз истисмори одам аз тарафи одам ёрӣ ме-расонданд. Маънии ваҳдати «путку дос» вобаста ба амалиё-ти иттифоқи бародаронаи синфи коргару деҳкони мо то-рафт равшантару конкреттар мегардид. Пандҳои инкилобии Лоҳутӣ бо ҳикматҳои классикони адабиёти форсу тоҷик омехта, маънии одам, заҳмат ва муборизаи ӯро пурратар ме-кушоданд. Чунин даъватҳои инкилобии шоир эътиқоди мар-думро ба ҳаққонияти муборизаи худ мустаҳкам менамуд:

Ту бапоқунандаи оламӣ,
Ту тамом маънии одамӣ,
Ту муаззазӣ, ту мукаррамӣ,
Хама чиз бе ту қунад фано...

Чӣ кунӣ даранг! Шитоб кун,
Ба начоти худ инкилоб кун,
Ту асоси зулм хароб кун,
Ту бисоти адл бапо нам.

Устод Лоҳутӣ аз рӯи гуфтаи зерини худ амал карда, бо тасвири чараёни муборизаи халқи тоҷик барои навсозии со-циалистии ҳаёт дар дили хонандагони худ ҷой гирифт:

Ман шамъи ҳарими адабам, олами заҳмат
Равшан шавад аз шӯъла барафрӯхтани ман (II, 82).

Хизмати назми Лоҳутӣ, дар баробари назми ҳамқаламо-ни муосири ӯ, дар роҳи пурсамар анҷом ёфтани инкилоби маданӣ дар Тоҷикистон, маҳви бесаводӣ, озодии занон, ға-лабаи сохти колхозӣ, такмили дониши илмию материалистии одамон ва амсоли ин хеле зиёд аст. Шоир ҳам бо мазмуни ташвиқӣ ва ҳам бо тасвири бадеии комъебиҳои нав ба нави зиндагӣ маънии ҳаёти ва аҳамияти байналхалқии пешраф-ти халқи тоҷикро мекушояд. Аз ин рӯ хитобаҳои вай ба ун-вони коргару деҳкон ва ё зани тоҷик дар айни ҳол ба номи Шарқ вобаста мешавад, ки Тоҷикистон як қисмати он аст. Дар ин тарзи сухансароии шоир ҳисси ифтихори миллӣ ва байналмилалӣ саҳт ба ҳам печидааст. Сатрҳои зерин низ ҳамин маъниро ифода мекунанд:

Барҳез зи хоб, эй санами Шарқ,
Барҳезу бапо кун алами Шарқ.
Бе шахси ту дар роҳи таракқӣ
Харгиз наравад як қадами Шарқ (I, 77).

Қувваи назми амалқунандаи Лоҳутӣ на танҳо дар ҳақи-қатнигории социалистӣ, образҳои рангини муассир ва шак-лу услубҳои ифодаи устодонаи он мебошад, ки дар бисёр шеърҳои манзумаҳои ӯ, мисли «Босмачӣ», «Ба коргарони Бо-ку», «Фатҳи Донбасс», «Заҳмат рапорт медиҳад», «Ватани Шодӣ», «Зӯри СССР», «Хабар», «Достони ғалабаи Таня» ва ғ. д.ида мешавад. Қувваи назми ӯ ҳамчунин дар муҳоки-маи васеу амиқи фалсафӣ, ҳулосаҳои мантиқӣ ва ҳикматҳои инкилобии он, ифодаи ғояҳои байналмилалӣ мебошад, ки бисёр асарҳо ба ин гувоҳӣ медиҳанд ва чунин шоҳасарҳои шоир амсоли «Кремль», «Зинда аст Ленин», «Мо зафар хо-ҳем кард», «Сафари Фарангистон», «Се катра» намунаи барҷастаи онанд.

Таърихи муборизаи синфи коргар барои озодӣ, футӯҳоти социализми ғолиб, ғояҳои ҳаётбахши Инкилоби Октябр ва ленинизм дар осори Лоҳутӣ бо шаклу образҳои дилнишину фаромӯшношудани бадеӣ, бо қувваи азими сухани манзум, ба ҳадди кофӣ мӯътамаду мӯътабар таҷассум меёбанд. Шо-ир дар тасвири образи Ленини абадзинда, образи қаҳрамо-ни ҷабҳаи озодӣ ва инкилоб, дар баёни ҳоли халқ ва ман-баи ғаму шодии ӯ, дар шарҳи моҳияти зиндагӣ ва ҳодиса-ҳои он, дар ифодаи қувваи мағлубиятнопазири дӯстии халқ-ҳо ва идеалҳои олии одамӣ, ки Лоҳутиро бидуни онҳо та-саввур кардан мумкин нест, басо нигоришҳои классикона дорад. Оре, Лоҳутӣ ҳақиқатан «рассоми дил» аст.

Ташбеҳоти зиндаву ҳаётӣ, тавсифоти баргузидани пур-маъно, қувваи мантиқ ва таносуби сухан дар шаклҳои клас-сикӣ ва дар айни ҳол навоварона барои ифодаи ду вазъияти таърихӣ халқи советӣ дар образи рамзии Заҳмат мувофи-қати том пайдо кардааст. Чунончи, Заҳмат ба Ленин изҳо-ри ҳол мекунад:

Ед дорӣ, ки чу аз банд начотам додӣ,
Дар дами марг будам ман, ту ҳаётам додӣ,
Дар раҳи зиндагии тоза баротам додӣ,
Сусти шуд пояи умрам, ту суботам додӣ?

Бингар акнун, ки чӣ сон пояи ман маҳкам шуд,
 Хонаи ман ватани ранҷбари олам шуд.
 Ед дорӣ, ки чӣ сон хаставу лоғар будам,
 Чӣ қадар очизу бечораву музтар будам,
 То чӣ ҳад дастхуши синфи тавонгар будам,
 Бандаву тобеу мақхуру мусаххар будам?
 В-ин замон бин, ки чӣ пурзӯру тавоно шудаам,
 Дар бузургию шараф шӯҳраи дунё шудаам...
 Рӯхам аз барқ бувад, пайкарам аз пӯлод аст,
 Ҳокимам, муқтадирам, кишвари ман обод аст,
 Олимам, пурхунарам, миллати ман озод аст,
 Қӯхаму ҳамлаи душман ба танам чун бод аст.
 Ман ишорат кунаму кор дигаргуна шавад,
 Гар фишоре бидихам, ин кура ворона шавад.

(II, 75—76).

Эҷодиёти устод Лохутӣ аз чихати гуногунии роҳу воситаҳои ифодаи фикру ғоя ва баёну ҳалли мавзӯъ бисъёр ғанист ва доираи назари ӯ ҳамеша фарох аст. Дар ашъори Лохутӣ масъалае, ки дар олами ботинии шахси шоир маҳдуд монда бошад, нест. Ҳар як чузъ моҳияти кулро ифода мекунад ва образҳои воқеии конкрет, рамзии чомеъ ё тамсилии шоир низ ба ҳамин мақсад хизмат мекунанд. Равшании образҳо ба мақсад ва равшании мақсад ба образҳо қувваи ҳаётӣ мебахшад, ки ин, чунончи, дар шеърҳои «Ватани Шодӣ» ва дар тамсилоти шоир низ мушоҳида мешавад.

Воқеан, тамсилоти Лохутӣ худ як олами аҷибу пурасрор аст. Шоир дар ин бобат ҳам бехтарин анъанаҳои назми классикиро давом ва такмил дода, бо навоариҳои шоиронаи худ аз чихати мазмун, шаклу таркиббандӣ ва системаи образҳои бадеӣ тамсилоти хоси худро ба вучуд овардааст. Асарҳои тамсилии ӯ, монанди «Одами оҳанпо» — доир ба ободии водии Вахш, «Кӯҳ ва оина» — дар бораи сохтмони социализм ва ҳикмати илму фан дар маърифати он, «Ҳамсафарон» — дар мавзӯи дӯстӣ ва бародарӣ, «Мӯр ва офтоб» — оид ба Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва ғайра — масъалаҳои муҳимми ҷамъиятӣ ва ҳаёту талоши одамонро муҳокима намуда, нуктаҳои фалсафииро пеш меронанд, ки асли муддаои одам ва моҳияти ҳаётӣи уст.

Масалан, дар асари тамсилии «Се қатра» ягонагии диалектикий моҳияти се унсур — арак, хун ва сиёҳӣ ҳамчун рамзи заҳмат, мубориза ва осори фикрӣ баён шудааст, ки ҳастии онҳо ба ҳам марбут аст ва таърихан ҳаракати яке

маҳз барои дигаре содир мешавад. Иттифоқи ҳалалнопазирӣ қувваҳои истехсолкунандаи неъматҳои моддӣ, муборизони роҳи озодии башариат ва осори ӯ ва қалами таърихнигори аҳли илму адаб аз нуктаи назари талабу ҳислати ҷамъияти озод ҳамин тавр ифода ёфтааст. Шоир баландии мартабаи аҳли қалам ва масъулияти ҷамъиятии ӯро таъкид намуда, изҳори ақида мекунад, ки барои риояи ҳурмат ва қадру эътибори «араки вақти кори коргар» ва «хуни сарбори инкилоб» ҳар қатраи сиёҳӣ бояд ба нафъи одам ва қудлати дурахшони умеду орзуҳои ӯ хизмат дошта бошад. Сиёҳӣ мегуяд:

Васфи ранги сиёҳ бисъёр аст,
 Дар сиёҳӣ ҳазор асрор аст...
 Ман кӯшунам, кӯшуни ранҷбарам,
 Ман ҳучумам, ҳучуми коргарам,
 Даъвиям, ҳучҷатам, мунозираам,
 Шохидам, фатвиям, мушоҷираам,
 Хомиям, дофеам, муҳофизаам,
 Нолаам, шикваам, муборизаам!...
 Ҳам барои ту, эй арак, эй хун,
 Ҳам барои бинои кохи комун
 Соҳиби ман маро ба кор барад,
 Пеш ронад, ба қорзор барад (III, 9—13).

Ин асар ба «Горькийи шамшерқалам» бахшида шудааст, ки эҳтиромӯ сароқати бепоён ва дӯстии Лохутиро бо он адиби бузургвор мефаҳмонад.

Дӯстии халқҳо ҳамчун яке аз муҳимтарин ғояҳои инкилобӣ ва васияти Ленини муаззам эҷодиёти устод Лохутиро саросар фаро гирифтааст. Мукотиботи Лохутӣ бо адибон, донишмандон ва хонандагони гуногунмиллати советӣ, дӯстӣ ва рафокати ӯ бо онҳо, ашъори вай дар ҳақиқати Тарас Шевченко, Янка Купала, Павло Тичина, Самуил Маршак, Қоста Хетагуров, Аветик Исаакян, Сулаймон Стальский, Ҷамбул Ҷабаев ва амсоли инҳо аз рӯи мазмунашон ҳамчун рамзи дӯстӣ, хусусан дӯстии халқӣ тоҷик бо халқҳои дигари СССР ба эътибор гирифта мешавад.

Шоир дар ашъори ба халқҳои бародарӣ бахшидаи худ ҳамон ҳиссу фикреро ифода мекунад, ки халқӣ тоҷик дар ҳақиқати ёру бародарони худ дорад. Масалан:

7—1010—А

97

Ўзбекистон, ба далерони ту дил бохтаам,
Ба хунарҳои фаровони ту дил бохтаам (II, 184—185).

Дар ин гуна шеърҳо баъзан нуктаҳои ишора шудаанд, ки ба тарҷумани ҳоли шоир алоқа доранд. Чунончи, дар шеъре, ки ба Озарбойҷон бахшида шудааст, изҳори миннатдорӣ шоир бар ин аст, ки большевикони он диёр дар вақтҳои ӯро аз ҷаҳонбинии марксистӣ-ленинӣ хабардор карда, қувваи нав бахшидаанд:

Маро аз баҳси синфӣ бохабар кард,
Шикастамро мубаллаҷ бар зафар кард (II, 96).

Дӯстии халқи тоҷик бо халқи қабри рус дар тарҷумани ҳоли халқамон бо ҳатти зар сабт шудааст. Дар эҷодиёти шоиру нависандагони мо Айнӣ, Турсунзода, Миршакар, Икромӣ, Улуғзода, Р. Ҷалил, Ниёзӣ, Раҳимӣ ва дигарон тасвири ин дӯстӣ маънаӣ калон дорад. Лоҳутӣ ҳам ба ин дӯстӣ ҳамчун ба як сарчашмаи илҳом назар мекард. Дар солҳои Ҷанги Ватанӣ ин оҳанг бо садои махсуси ватандӯстона ифода меёфт:

Нестам ман рус, аммо дар ҷаҳон аз баҳри мард
Зулми номардон ба мардон ҳаст тоқатнопазир.
Нестам ман рус, аммо пеш чашмаи халқи ман
Дидааст аз халқи рус имдодҳои беназир
Не фақат тоҷикхоро халқи рус озод кард.
Балки аз меҳраш ҷавон шуд чорьяк аз Шарқи пир (II, 244).

Мавзӯи дӯстии халқҳои советӣ, ки мисли «Ҳамсафарон» дар бисёр асарҳои Лоҳутӣ васеъ қор карда шуда, дар достони «Парии бахт» ҷамъбасти гардидааст, дӯстии байналмилалӣ ҳам мебошад. Шеърӣ ӯ «Саломӣ халқи тоҷик ба халқи Эрон», ки эҳсосоти бародаронаи халқи мо дар он садо медиҳад («Роҳдурӯ рӯхназдикӣ тӯем»), тараннуми дӯстии бародарии мардумони Шарқ ва дигар қитъаҳои замин — ҳамон ғояи дӯстии байналмилалӣ мебошад, ки шоир аксар «ваҳдати ранҷбарони ҷаҳон» меномид.

Шоир ҳақиқатро васфу тараннум менамояд, ки мункири он душмани сулҳ аст. Дӯстӣ асоси сулҳ ва сулҳ машъа-лафрӯзи роҳи дӯстӣ аст. Пуррагии маъноӣ Ватан ва ватанпарварӣ низ ба ҳамин вобаста аст, ки намунаи барҷастан

ифодаи онро, масалан, дар назми Лоҳутӣ ва Турсунзода дидадан мумкин аст.

Назми Лоҳутӣ — назми заҳмат ва мубориза, назми сулҳу дӯстӣ, назми озодӣ ва ватандӯстӣ мебошад. Суханҳои рангину пуртаъсири ин шоири ҳассос ва сеҳрбаён дар тавсифи ватан, дар тасвири нашъунамои он ва баёни ҳисси ифтихори ватандӯстӣ ба касе пӯшида нест. Хонандагон эҳсосоти нисбат ба ду ватани худ муқаррар ифодашудаи шоирро хуб медонанд.

Дар эҷодиёти Лоҳутӣ бисёр шеърҳо манзумаҳои ҳастанд, ки дар онҳо ватани аслии ӯ Эрон ёд шудааст, хашми шоир ба душманони Эрон, яъне ба ғоратгарони аҷнабӣ, ҳисси хайрхоҳӣ ӯ дар ҳаққи пойдеории истиқлоли миллии халқи он сарзамини Шарқи қуҳансол ва беҳбудии рӯзафзунӣ он бо сӯзи дил ифода ёфтааст. Ҳатто баъзе образҳои қиёсии гуфтори ошиқонаи шоир дар асоси ҳамин гуна ҳисси хайрхоҳӣ ва нафрат сохта шудаанд. Чунончи:

Сипоҳи нози ту дар кишвари дилам он кард,
Ки зулми синфи тавонгар ба ҳоли дехқон кард.
Тавону тоқату сабрам зи дурият диданд
Ҷаҷоое, ки Бритония дар Эрон кард (I, 226).

Шӯълаи ҳисси ифтихори Лоҳутӣ нисбат ба ватанаш Эрон ҳеч гоҳ паст нашудааст. Он ҷӣ шоир дар шеърӣ «Эрони ман» мегӯяд, ҳақиқатест, ки ҳамчун қамолӣ эҳсосоти ватандӯстӣ бо оташи дили ӯ берун меояд:

Бишнави овози маро аз дур, эй ҷонони ман,
Эй гиромитар зи чашмон, хубтар аз ҷони ман,
Аввалин илҳомбахшу охири паймони ман,
Кишвари пири ман, аммо пири олишони ман,
Таъби ман, таърихи ман, имони ман—Эрони ман (II, 259).

Муҳаббат ва эҳсосоте, ки устод Лоҳутӣ нисбат ба ватани дуҷуми худ — Иттифоқи Советӣ ва як ҷузъи ҷудонашавандаи он — Тоҷикистон дорад, қамтар аз ин нест. Ин на танҳо аз он сабаб мебошад, ки қамолоти эҷодии шоир дар ин сарзамин воқеъ шуда, дар ҳамин ҷо шӯҳрати ҷаҳонӣ гирифтааст, ин, пеш аз ҳама, аз он сабаб аст, ки давлати советӣ ҳамчун тақъягоҳи сулҳу дӯстии халқҳои ҷаҳон ба мар-

думони дигар ҳамеша дасти ёрӣ ва бародарӣ медихад, ки ин бо имзои Ленин сабт шудааст. Дар солҳои ҷанги дуоми ҷаҳон, ки давлати советӣ нақшаи дар Эрон лона сохтани даррандагони фашистиро барбод дода, Шарқи наздиқро аз оташи ҷанг эмин медошт, ҳамин сиёсати хоричии ленинӣ зухур мекард. Лохутӣ дар баёни ин ҳақиқати таърихӣ ва ифодаи сиёсати ленинӣ хизмати бузурге кардааст:

Ту бидон: Русияи ин давра мулки пеш нест,
Руси шӯроӣ фақат дар фикри нафъи хеш нест,
Сохиби нӯш аст ӯ, халқи Лениро нест нест,
Дӯстонашро зи қайди душманон ташвиш нест,
Бехтар аз ӯ ранҷбархон ҷаҳонро хеш нест (II, 259—260).

Ва ҷунин далели таърихӣ овардааст:

Кӣ расид он вақти ҷон кандан ба фаръедат?—
— Ленин.
Кӣ ба зидди золимон омад ба имдодат?—
— Ленин.
Кӣ зи қарзи решақан бинмуд озодат?—
— Ленин.
Кӣ аз он ҳоли харобӣ қард ободат?—
— Ленин.
Кӣ ҳуқуқи зиндагии мустақил додат?—
— Ленин.
Ин замон ҳам халқҳои СССР ёри туанд (II, 260, 261).

Ваҳдати ҳалалнопазири хонадони бузурги халқҳои советӣ ва самаран ҳаловатбахши онро барои ватани сонии худ — Тоҷикистон шоир ҷун тимсоли ибрат ба қалам овардааст:

Понздаҳ дорад бародар Тоҷикистон ҳамчу шер,
Як бародар бар сари онҳо ҷавонмарду далер.
Гаштааст аз ёри он дӯстони беназир
Тоҷикистон мустақил, озод, олим, шод, сер.
Будаам бо он диловар з-он даме ки буд сағир,
З-он сабаб бо вай муҳаббат қарзи вичдони
ман аст.
Тоҷикистони советӣ нури ҷашмони ман аст.

Пояндагии номи устод Лохутӣ аз назми пурмағзу шӯълавари ӯст, ки бо ҳиссу ақли бузурги одамі саршор мебошад ва солҳои сол дар роҳи мақсадҳои шарифи башариат шӯълапоши ҳоҳад қард. Оташи дили шоир дар ашъори ӯст ва ин байт ишорае ба қувваи амалкунандаи он аст:

Гардад куҳан замонаву хомӯш намешавад
Он шӯълаҳо, ки ҷаста бурун аз даҳони ман (II, 11).

Х. МИРЗОЗОДА

АНЪАНА ВА НАВОВАРИ ДАР АШЪОРИ
АБУЛҚОСИМ ЛОХУТИ

Абулқосими Лохутӣ шоирест, ки дар давраи интибоҳи миллӣ ва ҳаракати озодихоҳии халқи Эрон ба майдони адабиёт даромада, дар шаронти советӣ ба камолоти эҷодӣ расидааст. Ақида ва ашъори Лохутӣ вобаста ба ҳамин се давраи шаронти таърихӣ инкишоф ёфтааст ва он муҳити иҷтимоӣ дар эҷодиёти шоир таъсири самарабахше дорад.

Таҷаддуди адабӣ дар таърихи адабиёт замон-замон ба вучуд омада меистад. Адибон гоҳо ҳамқаламони худро ба интиҳоби мавзӯҳои нав ва эҷод намудани образҳои тозаи замонавӣ даъват менамуданд. Масалан, шоири асри XI Фаррухӣ кӯҳна шудани ривоятҳо ва нақлҳои оид ба Искандарро таъкид карда, адабиётро ба навоарӣ даъват кардааст:

Фасона гашту кӯхан шуд ҳадиси Искандар,
Сухан нав ор, ки навро ҳаловатест дигар.

Бедил гуфтааст:

Эй лафзи чадид, маънии тоза барор!
Эй ҳусни фасурда, андаке ғоза барор!
Бигил раги мабҳаси худусу кидамат!
Ин нусхави кӯҳнаро зи шероза барор!

Кӯшишҳои навҷӯии адибони ибтидои асри XX нисбат ба асрҳои гузашта ҳислати тамоман нав дошт, зеро агар навҷӯии асрҳои пешин дар пояҳои гуногуни тараққиёт ва таъназули як ҷамъият — ҷамъияти феодалии ба миён омада бошад, навоари асри XX давраи аз як ҷамъият ба ҷамъияти дигар — аз феодализм ба ҷамъияти буржуазӣ гузаштанро акс кунонидааст. Дар ин пояи инкишофи ҷамъият замона

на танҳо навоари услубу образҳо, балки инқилоби адабиро низ талаб менамуд.

Аввали асри XX давраи бедории Осиё ба сӯи ҳаёти нав аст ва он аз шоири замон ғоя ва каломи нави бадеӣ мехост. Шоирони тараққиқарвар, ки дӯш ба дӯши воқеаҳои нави замони худ мерафтанд, дар осмони ҳаёлати кӯҳан парвоз кардани шоирони аз ҷиҳати ақида ва услуб кӯҳнаи муосирро сарзаниш карда, онҳоро ба сароидани ҳаёт ва ақидаи асри навин даъват менамуданд, то ки ҳаёти рӯи заминӣ, дарди халқу ватанро тараннум намоянд, мардумро ба роҳи озодӣ раҳнамун бошанд. Шоири маорифпарвар Асирии Хуҷандӣ дар мисоли ҳайъатшиносии Мирзо Улуғбек корҳои зарурии рӯизаминиро монда, бо фалакиёт машғул шудани ӯро танқид карда, илму адабиётро ба омӯхтан ва акс кунонидани зиндагонии рӯи замин даъват намудааст:

Улуғбек ари дар асраш расад сохт,
Ба панҷоҳаш ниғаҳ нокарда сад сохт.
Ба фарқи тоқати худ кор кӯшид,
Заминро монду сӯи осмон дид.
Зи аҳволи арозӣ беҳабар шуд,
Ба нишғоли самовӣ дарди сар шуд...
Бар аҳволи замин бояд расад сохт,
Дар ин шебу фароз оё чӣ сирҳост?

Айнан ҳамин мазмун — яъне бо ободии ватан машғул шуданро шоири дигари маорифпарвари тоҷик Сиддиқии Аҷзии самарқандӣ низ талқин кардааст:

Ба сар чоҳе кан, обе каш зи баҳри манзилободӣ,
Ҳаёли осмонгардӣ макун, бош аз заминихо!

Даъват ба сӯи ақида ва образҳои нав, даъват ба сари тасвири ҳаёт, яъне реализм аз даъватҳои умумии адибони пешқадами Шарқи Миёна дар ибтидои асри XX буд. Шоири афғон Мустағнӣ навиштааст:

Ҳайф аст васфи он лаби ҳамчун шакар кунун,
Ҳеч аст ҳарфи тангдаҳону камар кунун.
Дар фикри сарви қомату себи закан мабош,
Ҳосил аз ин ниҳол нагардад самар кунун...
Аҳли суҳан ҳар он кӣ бувад дар ватан, бигӯ:
Меғӯ ба васфи аҳли ватан шеъри тар кунун!

Журнали демократҳои Озарбойҷон «Мулло Насриддин» дар соли 1909 сурати ҳаҷвие нашр намуда мавзӯ, ғоя ва образҳои назми кӯхнашудаи озариро ҳаҷву масҳара карда, шоирони Озарбойҷонро дар мисоли ашъори тараққипарваронаи Собирӣ Шервонӣ ба назми нав даъват кард.

Мирзо Сирочи Ҳакими бухороӣ (духтур Собир) шуарон кӯхнауслуро танқид карда, адабиётро ба иҷрои вазифаҳои нав тарғиб намудааст:

Умрест, ки беҳаёл будед,
Овораи ҳатту хол будед...
Ободии ин ватан ба мо фарз,
Бошад, ки адо кунем ин қарз...
Аз ишқи маҷоз чашм пӯшед,
Дар ишқи ҳақиқати бикӯшед.

Ҳамин тавр, ҳанӯз пеш аз Инқилоби Октябр — дар давраи интибоҳи маорифпарварии халқҳои Шарқи Миёна, аз ҷумла халқи тоҷик, вазифаи адабиёт ба тарзи нав муайян шуд. Шоирони тараққиҳоҳ адабиётро ба хизмати ақидаҳои нави асри даъват менамуданд. Дар чунин шароити нави таърихӣ шоирони боистеъдоди халқпарвар, тараққиҳоҳ, ватандӯст ва тамаддуновар наметавонистанд дар ақида ва услуби пешинагон дар як ҷо қадам зананд. Яке аз чунин шоирони навҷӯ ва навоар, ки эҷодиёти ӯ бо ҳаракатҳои озодихоҳии халқ вобаста аст, Абулқосими Лоҳутӣ мебошад. Нуктаи назари ӯ ба назми кӯхна ва вазифаҳои адабиёти нав дар манзумаи «Ба духтари Эрон», ки дар соли 1918 дар ҳангоми муҳоҷираташ дар Истамбул эҷод шуда буд, ифода ёфтааст:

Эй маҳи мулки Аҷам, эй санами олами Шарк,
Хуш гирд овару бар гуфтаи ман дил бигумор:
Баъд аз ин аз хату ҳолат наҳаросад дили ман,
З-он ки бо ҳусни ту қорам набувад дигар бор (I, 42).

Шоирӣ инқилобӣ ва навоар дар ин шеър муносибати худро ба назми кӯхна ва тақроршудаи форсизабони ибтидоӣ асри ХХ муайян намуда, таърифу тавсифи ошиқонаи забонзадро «ҳарфи бемқдор» номида, зебоӣ ва бадеияти нави шеърро пеш рондааст. Зебоии навро ӯ на дар ҳусни зоҳирӣ, балки ботинӣ инсон ва маҳбубагон дидааст, ки он аз илму дониш, ахлоқи ҳамида ва хизмат барои озодии халқ иборат аст:

Ман ба зебоии беилм харидор наям,
Ҳусн мафруш дигар бо ману кирдор биёр! (I, 42).

Ба ин тарик, маҳбуба ва маъшуқа тадриҷан мафҳуми фардӣ ва тасаввуфии ваҳдатро маҳдуд карда, ба мафҳуми занон, ки нимаи башариятро ташкил медиҳанд, мубаддал гаштааст. Дар ин гуна ҳолат вазифаи шоирӣ ошиқ мубориза барои озодии занони миллати худ ва вазифаи маъшуқаҳо пеш аз ҳама мубориза барои озодашон мебошад. Озодии занон, ки дар адабиёти форсу тоҷик мафҳуми нав буд, вазифаи дигаре — вазифаи тарбияи миллатро пеш гузоштааст:

Хирад омӯзу паи тарбияи миллати ҳеш
Ҷидду ҷаҳде бинамо чун дигарон модарвор (I, 43).

Хизмат дар роҳи озодӣ ва роҳати халқ аз ақидаҳои анъанавии халқии назми классикӣ форсу тоҷик аст, вале дар ибтидои асри ХХ усулҳои кӯхнаи мубориза дигар барои ифодаи мазмунҳои нав белаёқат шуда буд. Масалан, дар ҳангоми маршруталабии халқи Эрон ва маорифпарварии халқҳои Осиёи Миёна ва Афғонистон, ки пояи нави муборизаи озодихоҳӣ буд, назми сӯфиёна, риндона ва ё равияи панду ҳикмати адолатталабӣ ба дарди мардуми маълум ва қувваҳои, ки ба муқобили феодализм, ақибмондагии асри миёна ва қувваҳои мустамликаҳо мубориза мебуданд, давои кофӣ набуданд. Акнун дар қолиби қуҳан бошад ҳам, назм бояд мазмуни асри — мубориза бо истибод ва мутлақият, инчунин орзуҳои аз ҷанголи ҷаҳонгирони аҷнабӣ халос шудан ва ҷӯи ҳаёту тамаддуни нав буданро тараннум намояд. Пас, назми ватандӯстонае лозим буд. Ин фикр дар шеъри Лоҳутӣ «Шарк» ва манзумаи ӯ «Шамъу парвона» хеле хуб акс ёфтааст:

Қурбони рӯшною нуру сафон Шарк
В-он боғи дилкашу ҷамани дилқушои Шарк,
Қай мешавад, ки тӯда ба нерӯи иттиҳод
Гирад зи англиси данӣ хунбаҳои Шарк? (I, 22).

Инқишофи ғояҳои озодихоҳӣ аз маршрутаҳои ба озодии оммаҳои заҳматкаш гузашта буд ва ашъори Лоҳутӣ ҳам аз ҷиҳати мазмун ва тарзи баён аз ҳаёлотӣ ширини маршрутапарастӣ ба орзуи озодии мардум гузашт, ки ин дар манзу-

маи «Ба ранчбар» хеле равшан ифода ёфтааст. Дар ин шеър анъанай адолатталабӣ аз аёнӯ ашроф ба анъанай нав — мубориза дар роҳи ҳокимияти халқ мубаддал гаштааст:

Ту мунтазири кӯмак зи ғайрӣ,
Ҳаргиз нарасад зи ғайр хайре.
«Лутфи» дигарон кушандаи туст,
Дасти ту раҳокунандаи туст,
Ҳар вақт ҳукумат аз шумо шуд.
Дарди ту, якин бидон, даво шуд.
То он ки ҳукумат аст зи аён,
Ту фотиҳа баҳри хеш бархон! (1,9).

Аз ин порчаи шеърӣ фаҳмида мешавад, ки Лоҳутӣ дар соли 1909 аз ақидаи маршрутахоҳӣ ва маорифпарварӣ бо таъсири ҳаракатҳои озодихоҳии халқи меҳнаткаш ва ба воситаи Қафқоз тадриҷан дар Эронӣ Шимолӣ паҳн шудани ҷаҳонбинии инқилобии марксизм-ленинизм ба ақидаи мубориза барои ҳокимияти сиёсии халқи заҳматкаш гузаштааст.

Ақидаи баробарӣ ва бародарӣ аз ақидаҳои анъанавии адабиёти классикӣ. Ин ақида дар ашъори Лоҳутӣ инкишоф ёфта, ба дараҷаи мафҳуми коммунистӣ он, ки баробарии мутлақи инсонхост, расидааст:

Эй шоҳиди Комун, ту амри дили манӣ,
Курбони он касе, ки туро интиҳоб кард (I, 121).

Дар адабиёти классикӣ адолатталабро роҳи ба осонӣ расидани оммаҳои халқ медонистанд. Лоҳутӣ муборизаи синфиро, ки мафҳуми нав дар байни халқҳои Шарқ буд, роҳи дурусти расидан ба баробарӣ, бародарӣ ва осонии умум доништааст:

Ҷанги синфу нафӣ синфӣ аз хабарҳои нав аст,
Фаълаи Эрон аз ин ахбор медонад магар? (I, 105).

Синфи ҳокимро ба гурӯҳи одилу золим ҷудо кардан анъанай ақидавӣ адабиёти классикӣ мебошад. Лоҳутӣ мувофиқи талаби замони нави озодихоҳии халқ ин ақидаро рад карда ҳамаи онҳоро истисморкунанда, пас, муфтхӯр ва золим эълон кардааст:

Он касоне, ки зи ранҷи дигарон нон бихӯранд,
На касонанду на мардум, ки даду мардумхор (I, 43).

Бо ин муносибат Лоҳутӣ он ақидани ғалатеро рад кардааст, ки ризқро доди худо ва каму зиёдашро низ аз худо медонистанд. Ин ақида мафкураи синфи ҳоким буд:

Ноне, ки ба хони ағниё омадааст,
Гӯянд, ки аз пеши худо омадааст.
Ин нони раият асту бар хони амир
Бо фатвии шайхи беҳаё омадааст (I, 38).

Бо вучуди он ки моликияти феодалҳо махсули меҳнати оммаи халқ буд, худӣ аҳли заҳмат онро азони давлатмандон доништа, беиҷозат ва розигӣ хӯрданашро раво намедонистанд:

Дехқонписаре хост хӯрад навбарӣ тоқ,
Дехқон зи кафаш рабуду кардаш ғамнок.
Меғуфт: Зи хон зудтар ар мо бихӯрем,
Тарсам, ки ғазабнок шавад эзиди пок (I, 32).

Як барзгаре, ки оби Эрон меҳӯрд,
Рӯзе дидам, қасам ба қуръон меҳӯрд,
К-аз гандуми мазрӯи худ ар нон меҳӯрд,
Сад ҷӯб ба ҳар луқмааш аз хон меҳӯрд (I, 128).

Лоҳутӣ он ақидаи анъанавӣ адабиёти классикӣ¹ давом ва инкишоф додааст, ки молу мулк ва ризқу рӯзии синфи доро аз хуну арақу ашки ҷашмони синфи меҳнаткаш аст:

Ҳар рӯз тавонгаре касаб мепӯшид,
Бар суфра шароби лаългун менӯшид.
Меҳӯрду намедид, ки аз луқмаи ӯ
Хуну арақи коргарон мепӯшид (I, 129).

¹ Носири Хисрав:

Маҳӯр нонаш, агар худ нафӣ ҷон аст,
Ки гирдоварда хуни муфлисон аст.

Аз Хайём:

Эй муфтӣ шаҳр, аз ту пурқортарем,
Бо ин ҳама мастӣ аз ту хушёртарем.
Ту хуни касон хӯрию мо хуни ризон,
Инсоф бидех, қадом хунхортарем?

Аз Анварӣ:

Дурру марвориди тавқаш ашки атфоли ман аст,
Лаълӯ ёқути ситомаш хуни айтоми шумост.

Аз Бедил:

Золим пӯшад либоси хунбоғтаро,
То зер қунад ҳасми забунёғтаро...

Ба ин муносибат бояд гуфт, ки чӣ тавре ки дар ашъори Лоҳутӣ мафҳуми «золим», «ҳоким», «ситамгар», «шоҳон» ва ғайра иваз шуд, ҳамон тавр ҷои мафҳуми умумии «асирон», «ситамдидагон», «мазлумон», «бенавоён» ва дигарҳоро мафҳуми аниқ ва таъриҳии «коргар», «муздур», «барзгар», «деҳқон», «заҳматкаш», «ранҷбар», «меҳнаткаш», «камбағал» ишғол кард.

Зулмоеро, ки аз синфи тавонгар дидаам,
Бадтар аз шоҳам, зи ҷинси ҷонвар гар дидаам.
Коргарҳоро даруни қону андар ҷохи нафт,
Ҳочаро бо ёри симинбар ба бистар дидаам.
Ҳеч хайре дар наҷоти тӯдаи заҳматкашон
Не зи ноқису на аз «оллоҳу акбар» дидаам (I, 125).

Аз муҳокимаи боло дида мешавад, ки Лоҳутӣ ба моҳияти синфӣ доштани ҷамъияти феодалии ва буржуазӣ сарфаҳм рафта, синфҳои ғайри меҳнаткашро муфтхӯрон эълон намулдааст:

Ҳар он кас кор нанмояд, чӣ ҳаққи зиндагӣ дорад,
Ки яқсар лозимоти зиндагӣ аз кор меояд (I, 95).

Бинобар ин ӯ ба он ақидаи ғалати анъанавии адабиёти классикӣ, ки аз синфи доро ва валинеъматҳо бо роҳи сучуд ва тавозӯи хайру саховат талаб мекарданд, зид баромадааст ва ба ҷои он ҳамаро ба кор даъват намуда, баробар тақсим намудани неъматҳои моддӣ ҷамъиятро пеш рондааст, ки низ ақидаи нави пояи баланди ҷамъият — ҷамъияти коммунистӣ мебошад, ки дар он ба сачда ва саховат ҳоҷат нест:

Саъдӣ «Шарафу қаромати ҳар мавҷуд»
Фармуд «зи ҷуд бошаду фаръи сучуд».
Гар қору натиҷа ҳарду тақсим шаванд,
Ҳоҷат набувад на бо сучуду на ба ҷуд (I, 130).

Ватандӯстӣ анъанавии адабиёти классикии форсу тоҷик аст ва он вобаста ба даврони гуногун ва табақаҳои халқу миллат ифода меёфт. Ватанпарварии Лоҳутӣ ба ақидаи халқпарварӣ ва озодихонӣ он марбут аст. Вай дар ватанпарастӣ пеш аз ҳама садоқат ва ростгӯиро тақозо кардааст:

Ҳама доди ватанхоҳӣ зананд, аммо намедонам,
Ватанхоҳӣ ба гуфтор аст, ё кирдор, ё ҳар ду? (I, 12).

Ватанпарастӣ аввалҳо дар ашъори Лоҳутӣ мувофиқи замони маршрутаҳои мафҳуми умумишаркӣ ва умумиэронӣ дошт ва бар зидди империалистҳои Ғарб равона шуда буд ва онҳоеро, ки шарафу номуси ватанро дар тарозуи харидуфурӯш гузошта буданд, маҳкум кардааст:

Хуршеди Шарқ модари хубест, лек дод
Аз кӯдакони ноҳалафи бевафон Шарқ.
Эй он ки Шарқро ба Урупо фурӯхтӣ!
Эй бешараф, бигӯ: чӣ харидӣ ба ҷои Шарқ? (I, 22).

Лоҳутӣ баъд аз ботил баромадани ватандӯстии давраи маршрутаҳои, ки аз комъебиҳои он на мардуми заҳматкаш, балки синфи ҳоким, махсусан сармоядорон ва аъёну ашроф баҳравар шуданд, як муддат аз ақидаи миҳанпарастӣ, ки дар он солҳо бештар манфиати ашрофу сармоядоронро ифода мекард, бо нафрат рӯй гардонд:

Ин соҳиби иқтидор андар Адан аст,
Он молики шаън дар Хитову Хутан аст.
Пас, хубби ватан ба эътибори нафъ аст,
Гар ин набувад, ҷаҳон ба нисон ватан аст.

Бинобар он ӯ чанде ақидаи беватаниро тарғиб карда мегуфт, ки дунё — ватану кор — дин аст:

Ватан рӯи замини дини ман фармудан заҳмат,
Ба ҷуз заҳмат надорам мазҳабе, ин аст иқроам (I, 103).

Солҳои муҳочират дар Туркия, ёди ватан, ба пояи нави баландтар баромадани ҳаракати озодихонӣ дар Эрон шуури ватанхоҳиро дар ҳиссиёти Лоҳутӣ бо мафҳуми нав — ватанхоҳии инқилобии меҳнаткашон ба ҷӯшу хурӯш даровардааст:

Булбул аз қунҷи қафас чун назар афтад ба манаш,
Дарди ман донанду нолад ба фироқи ватанаш.
Дили Лоҳутию дурӣ зи ҳаёлат, хайҳот!
Ин ҳаёлест, ки мудғам шуда бо ҷону танаш (I, 63).

Ватан аз ранҷбару коргарон обод аст,
На зи ашхоси тавонгар, на зи ашрофу кибор (I, 43).

Ватандӯстӣ дар ашъори Лоҳутӣ ба муносибати муҳоҷи-
рати ӯ ба Иттиҳоди Советӣ ду мафҳум пайдо кард: яке му-
ҳаббат ба ватани социалистӣ — СССР, ки ватани озоди ҳа-
маи меҳнаткашонӣ дунёест:

Ин замон ин мамлакат маҳбуби халқи оламест,
Ин ватан танҳо барои миллати Русия нест.
Гар ки тоҷик асту ўзбак ё ки русу арманист,
Миллаташ бисёр, аммо маслаки онҳо якест.
Дар дифои ин ватан танҳо на мо кўшему бас,
Фаълаи рӯи замин моро бувад фарёдрас.

Дигаре — ватани шоир Эрон аст, ки халқи он асири син-
фи ҳоким ва дастхуши аҷнабиён аст. Ақнун ватандӯстӣ дар
ашъори Лоҳутӣ тараннуми комъебиҳои Ватани ягонаи со-
циалистии ҷаҳон ва мубориза дар роҳи озодии зодгоҳи
худ — Эрон аст.

Ватанхоҳон, ватан вайрона гардид,
Ватан манзилғаи бегона гардид.
Аё эронӣён, то кай дучори ғафлатед охир?
Аё эронӣён, то чанд асири зиллатед охир? (I, 17).

Ақидаи атеистӣ дар ашъори Лоҳутӣ мавқеи намоён до-
рад. Ин ақида дар шеърҳои атеистонаи Лоҳутӣ дар ду ҷаб-
ҳа зоҳир гаштааст: яке фош намудан ва танкид кардани хо-
димони дин, ки гумроҳқунандагони халқ мебошанд:

Туро бо номи дин хобонда дар гахворан ғафлат,
Тақаллубҳои ин шайхи мусулмонро чӣ медонӣ? (I, 143).

Ин равия ба ашъори ӯ аз адабиёти классикӣ ба тари-
қи анъана мерос омадааст.

Дигаре, инкор кардани асосҳои ирфонии (геносиологии)
дину оин аст, ки дар адабиёти инкилобии форсу тоҷик ҳар-
чанд, ки тамоман нав нест, вале маъмул ҳам набуд.

Ашъори Лоҳутӣ дар инкори асосҳои дин аз ду сарчашма
сероб гардидааст: яке ақидаи риндӣ, дигаре — ҷаҳонбинии
марксистист. Ақидаи риндӣ сарчашмаи анъанавӣ, ҷаҳонби-

нии марксистӣ қизи наве буд. Ҳарду ақида ҳам дар ашъори
Лоҳутӣ мақоми баланде дорад. Тарзи гуфтор ва афкори
риндона дар муддати садҳо сол хеле забонзад шуда бошад
ҳам, дар аввалҳои эҷодиёташ бо оҳанги махсусе садо меод:

Бодаро вил карда дар дунболи оби кавсар аст,
Дар ҷаҳон гумроҳтар аз шайхи беидрок нест (I, 124).

Рақсидам аз сурур, чу дидам имоми шаҳр:
Қавлаш ба пешни пири муғон мўтабар набуд (I, 108).

Ба ҷурми меҳри туам шайх агар кунад тақфир:
Аҷаб мадор, ки ин ҳар зи ишқ беҳабар аст (I, 212).

Дар асри нав бо усули риндона ба муқобили дин ва хо-
димони он мубориза бурдан кўҳна шуда буд. Ин ҳолро Бе-
дил дар асри XVII—XVIII қайд кардааст:

Май чорагари кулфати зухход нагардид,
Тўфон магар аз ўхдаи мазҳаб бадар оял!

Бале, дар асри XX барои зоҳидон ва рўҳониён мубо-
риза бурдан тўфон — инкилоб лозим буд. Лоҳутӣ ҳамчун
шоири навоар ин заруратро ҳис карда, ба ифодаи мафҳу-
ми коммунистии мубориза бо дину ходимони он қалам ронд
ва ақидаи коммунистиро ба ақидаи динию феодалӣ зид
гузошт.

Пешӣ зоҳид май ҳаром асту ба қонуни камун
Ҳосили ранҷи қасон хўрдан ҳаром афтадааст (I, 56).

Лоҳутӣ дар фош ва инкор кардани асосҳои ирфонии дин
ба таълимоти марксистӣ-ленинии атеизм, ки мағзи он инко-
ри худо ва худшиносии инсон аст, такъя менамояд:

Бешакку шубҳа нест худое агар, ки ҳаст,
Мазлумро мусаххари золим чаро кунед? (I, 102).

Ҳадиси дўзаҳу чаннат, бирав, ба шайх баён кун,
Ки ман ба қиссаи мавҳум ҳеч қор надорам (I, 86).

Дар ақидаи зиддизамонии адабиёти даҳанакӣ ва клас-
сикии тоҷик равияи шикоят аз ҷарҳи фалак эътирози омма-
ҳои мазлумро ифода менамуд ва он анъанаест, ки асрҳои
аср давом кардааст:

Чархо, фалако, маро ба чарх овардӣ,
Кулов будам, маро ба Балх овардӣ.
Кулов будам, ови ширин мехурдам,
Саргашта маро ба ови талх овардӣ
(халкӣ).

Эй чарх, чӣ шуд, хасисро чиз дихӣ,
Гармобаву осибу даҳлез дихӣ?
Озода ба нони шаб гаравгон бидихад,
Бояд, ки бар инчунин фалак тиз дихӣ.
(Хайём).

Дар адабиёти классикӣ (хеле заиф бошад ҳам) анъанаи боз ҳам пешқадамтаре буд, ки хато будани шикоят аз фалак, очизии он аз муайян кардани тақдир инсон ва тағайюрати он таъкид шудааст. Хайём анъанаи умумии халқиро давом дода дар айни замон анъанаи наво — нодурустии шикоят аз фалакро ба вучуд овардааст:

Ҳар неку баде, ки дар ниҳоди башар аст,
Шодию ғаме, ки дар қазову қадар аст,
Бар чарх макун ҳавола, к-андар раҳи ақл
Чарх аз ману ту ҳазор бор бечоратар аст.

Чунин ақида дар асрҳои миёна дар роҳи бедорни шуури оммаҳои ақибмондаи халқ ва худшиносии онҳо хизмате дошт, зеро ба қувваи худ бовар кардан ва ба зулми иҷтимоӣ, ки аз хости худо ва ё аз гардиши фалак медонистанд, эътироз намудани мазлумони ҷамъияти феодалиро пеш мебаронд, шуурро бедор ва инқилобӣ мекард.

Лохутӣ аз ақидаи анъанавии пешқадами адабиёти классикӣ маҳз ҳамин, яъне аз фалак шикоят накарданро давом ва инкишоф додааст, зеро сарнавишти инсон ба гардиши фалак, ки мустақил аз ҳаёти инсон аст, вобастагӣ надорад:

Гуфтанд, ки хубу бади мо аз фалак аст,
Мазлумкушу ҳомии доро фалак аст.
Як чанд бар ин будему охир дидем,
Саргаштаву бечоратар аз мо фалак аст (I, 84).

Фалакро дар қорӣ инсон очизу нотавон шуморидан дар шароити навои ҳаракати озодихоҳии халқ ҷиҳатҳои хеле зиё-

ди мусбат дошт. Пеш аз ҳама инсон мазлум ва озодихоҳро аз зери сарпанҷаи тақдир, аз хости илоҳӣ ва ё фалак озод карда, ба ӯ ҳисси худшиносӣ мебахшид ва ӯро барои ба мубориза бархостан даъват мекард. Аз тарафи дигар, чунин ақидаи наво ҳаёлҳои ботили инсон мазлумро, ки ҳама бадбахтихоро ба амали фалаки қачрафтор ҳавола карда, аз шикоят он тараф намегузашт ва ба хости фалак ночор сари таслим фуруд меовард, парешон мекард ва ҳарифашро ба вай мешиносонд. Ин тавр худшиносии инсон, ки асоси атеистӣ ҳам дошт, инсон мазлумро ба муборизаи инқилобии озодихоҳӣ даъват менамуд ва онро аз шикоят ба ҳуҷум ба сари фалаки носозкор раҳнамун месохт:

Ман на он мардам, ки аз қайди фалак парво кунам,
Чун фалак ман сад ҳазорон хасро бепо кунам (I, 152).

Аз ин байт ошкор аст, ки маънои «фалак» дар фикри Лохутӣ сохти феодалӣ ва буржуазии Эрони ибтидоӣ асри XX ва душманони синфист.

Ба фалак, худо, Хизру авлиёҳо, пирони қор, дуоҳо бовар кардан ҳоси шуури оммаҳои очизу мазлуми халқ буд, ки ҳамчун анъанаи зарарнок дар фольклор ва адабиёти китобӣ давом дошт. Лохутӣ ҳамчун шоири халқии замони наво — замони инқилоб, ҳамчун намоёнҳои қисми бошуури оммаҳои мазлум, ки барои озодии худ бар зидди золимон бархоста, зарари маънавӣ доштани ақидаҳо ва урфу одатҳои кӯҳнаи халқро фаҳмида, онро рад кардаанд, ба майдон мебарояд. Аз ин ҷост, ки ӯ фаҳмиши синфӣ, тарки дуо, тарқи аҷз, тарки умед аз адолати шох, роҳнамунии шайху дарवेश ва банданавозии худоро ба оммаҳои мазлум омӯхтааст:

Эй фаълан Машрик, алами сурх ба по кун!
Рузи хунару қор бувад, тарки дуо кун!
Мавҳуму хурофот ба дур афкану худро
Озод зи дарवेशу шаҳу шайху худо кун! (I, 174).

Чунон ки дар боло ишорат рафт, рафтор ва баромадҳои риндона дар асрҳои гузашта яке аз зухуроти эътирозҳои иҷтимоӣ ва зиддидинӣ (ки моҳияти мусбату тараккипарварона дошт) ба шумор мерафт. Лохутӣ дар ашъори худ мувофиқи равиҳои кӯҳнаи анъанаи назми замони худ дар қатори фикрҳои ҳақиқатан инқилобӣ баёни риндонро низ

кор фармуда бошад ҳам, баъдтар онро тадричан инкор кард. Инро рубоии зерини риндонаи Умари Хайём ва рубоии ҷавобияи мазмунан инкилобии Лохутӣ тасдиқ мекунад.

Хайём гӯяд:

Май хӯрдану шод будан оини ман аст,
Фориғ будан зи қуфру дин дини ман аст.
Гуфтам ба арӯси даҳр: Кобини ту чист?
Гуфто: Дили хуррами ту кобини ман аст.

Лохутӣ гӯяд:

Ман коргарам, коргарӣ дини ман аст,
Дунё ватан асту заҳмат оини ман аст.
Гуфтам ба арӯси фатҳ: Кобини ту чист?
Гуфт: Оғаҳии синфи ту кобини ман аст.

Дар ин назираи ҷавобия фикри зидди якдигар нест. Ҳар кадом як нормани эстетикӣ ақидавиро, ки макбули ҷамъияти инсонист, пеш рондааст. Бедорӣ ва хушбӯрии синфи ро ба ақидаи риндии «майхӯрдану маст будан» муқобил гузоштан афзалияти ақидаи шоири инкилобиро бар шоири ринди классик нишон додааст. Аммо Лохутӣ ба ақидаи хайёмии «фориғ будан аз ҳар дин», дар ҳаёт шоду хуррам будан ва ҳаётдӯстӣ, ки ақидаи дурусти инсонист, ҷавоб нагуфтааст ва онро рад накардааст, зеро дуруст аст. Лохутӣ дар ин масъала ё иҷолатан бо хомӯш мондан бо Хайём ҳамфикрӣ изҳор намуфтааст.

Мавзӯи ишқу муҳаббат мавзӯи анъанавии фольклор ва адабиёти навишта мебошад. Ишқ чӣ ба маънои ҳаётию иҷтимоӣ, чӣ ба маънои тасаввуфӣ ва чӣ моҳияти деистии худ аз мавзӯи ва мазмунҳои бардавомест, ки дар тамоми адабиёти классикӣ инкишоф ёфтааст ва дар адабиёти нави советӣ ҳам давом хоҳад ёфт. Ишқ аз ҳислатҳои умуминсонист. Лохутӣ ишқро мазмуни адабзандаи ҳаёти инсонӣ шуморидааст:

Аз инкилоб нест шавад ҳар тавонгаре,
Илло мақоми ишқу ба ғайр аз ҷаноби ҳусн (I, 187).

Талаботи ҳаёти инсонӣ ва тақозои табиӣ одамии будани ишқӣ ҳаёти ва онро ба ақидаи тарки дунёи сӯфиёна муқо-

бил гузоштан анъанавии хуби адабиёти классикӣ форсу тоҷик аст:

Кӣ гуфт: Бар руҳи зебо назар хато бошад?
Хато бувад, ки набинанд рӯи зеборо.

(Савдӣ).

Мавзӯи ишқу муҳаббат дар замонҳои гуногун на фақат мафҳуми муҳаббати байни шахсҳо, балки боз мафҳуми муҳаббати ватан, модар, ишқӣ илоҳӣ, муҳаббати идеал ва озодии шахсу синфҳо низ ифода намуфтааст. Ин мавзӯ дар баъзе давраҳо вобаста ба замон ва ғояву идеалҳои тозаҷумҳуриявӣ авҷу бӯҳрон ҳам дорад. Масалан, дар даврони болоравии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданияти асрҳои миёна, ки як навъ даврани ренессанси Шарқи Миёна ба шумор меравад ва дар он давр инкишофи ғояҳои гуногуни пешқадам, аз қабилҳои ақидаи риндиро мебинем, мафҳуми ишқ ба авҷи аълои худ баромад ва баъд аз асри XV ин мавзӯ дар адабиёт ба тақрор дучор шуд. Аз ин ҷост, ки агар дар асрҳои миёна мавзӯи ишқ чӣ дар оҳангҳои романтикӣ ва чӣ ҳаёти ҳиссиёти баланди эмоционалии озодихонаи инсонӣ тараққипарварро ифода карда тавониста бошад, дар асрҳои XVI—XIX ва махсусан ибтидои асри XX он ҳиссиётро ифода карда натавонист, балки аз сабаби тақрор ва обшуста шудани ба ифодаи ҳиссиёти нави озодихонии инсон ҳалал мерасонид. Бинобар он адабиёти маорифпарварии халқҳои Осиёи Миёнаву Афғонистон ва адабиёти нави демократию инкилобии Эрон, Озарбойҷону Тотористон ба ин мавзӯи эътироз баён намуд. Лохутӣ ин маъниро дар манзумаи «Ба духтари Эрон» ифода намуфта, ба назму мавзӯи ошиқонаи адабиёти классикӣ ҷанг эълон карда аз шоир талаб менамуд, ки на аз ишқӣ мавҳум, балки аз озодии халқу меҳнату маърифати нав суҳан ронад, то ки насли нави халқ мувофиқи даврони инкилобӣ ва интибоҳ тарбия ёфта, ба камол расад:

Суҳан аз донишу озодии заҳмат меғӯй;
То ки фарзанди ту бо ин суҳанон ояд бор! (I, 43).

Ба ин тарик, дар назми нави ишқӣ сермаъноии назми классикӣ маъноии равшани ҷудо-ҷудо — муҳаббати халқ, озодии он, орзуи инкилоб, озодихонӣ, озодии занон, идеалҳои ҳаёти

озоди коммунистӣ, меҳри модар, ишки маҳбуба, муҳаббати дӯстона, бародарӣ, хешу таборӣ ва ғайраро касб намуд, ки он маънои нав ва конкрет буд. Лоҳутӣ барои ифодаи ақидаи нави замонавӣ, аз як тараф, ба муқобили нормаҳои кӯҳнаи эстетикӣ ва воситаҳои тасвири он эътироз баён карда бошад, аз тарафи дигар, илова ба навоариҳои худ аз анъанаи пешқадами адабиёти гузашта низ истифода бурдааст. Вай дар назми пурғудози инқилобии худ оташи пурҳарорати ишк, алалхусус ишки идеалҳои озодиро хотирнишон кардааст:

Ишк як дунё шарар дорад, намедонӣ магар?
Ин шарар, эй дил, хатар дорад, намедони магар? (I, 76).

Лоҳутӣ баъд аз таъ кардани давраи инқилоб мафҳуми ишки шахсии худ ва ишки байни одамон, тавсифи зебу латофати зоҳирӣ ва маънавии инсониро, ки дар назми лирикийи ишкии ӯ қои сазоворе дорад, низ сароидааст. Масалан, шеърҳои «Бути нозанинам», «Ёри масчоҳӣ», «Ёри хучандӣ» ва ғайра аз ҷумлаи он шеърҳоеанд, ки ҳиссиёти ишкии шоир ҳамчун ҳиссиёти ишкии лирикийи инсонӣ ифода ёфтааст. Лоҳутӣ чи тавре ки дар сароидани ҳиссиёти лирикийи гражданий моҳир аст, дар сароидани ҳиссиёти ошиқона низ устод аст.

Системаи образҳо дар ашъори Лоҳутӣ хеле мураккаб аст. Дар ашъори Лоҳутӣ, ки пеш аз ҳама шоири лирикасаро мебошад, қаҳрамони лирикийи «ман», «мо», «дил» ва ғайра мавқеи калон дорад. Шоир таассуроти аз ҳаёт гирифтаашро аз забони худ, яъне «ман» бо ҳаяҷони шоирона баён кардааст:

Бо ёр кас набуда чунон меҳрубон, ки ман
В-аз ёр кас надида қафо он чунон ки ман (I, 114).

Ё ки:

Сар омад меҳнати дирӯзии дил,
Шуд охир васли чонон рӯзии дил.
Кунун бо дил яке шуд дилбари ӯ,
Муборак бод ин пирӯзии дил (II, 128).

Бо ин муносибат тасвири симои шахси шоир ба миён меояд. Симои худи шоир дар аксари шеърҳои лирикийи ва ҳатто эпикаши гоҳ дар образи қаҳрамони лирикийи ва гоҳе дар су-

рати қаҳрамони эпикӣ акс ёфта, дар шеърҳои «Лавҳи мазорам», «Рассом ва шоир», «Рассоми дил», силсилаи шеърҳо ва рубоҳои дилнома ва ғайра бевосита тасвир гардидааст:

Гуфт рассом: Аз ту чун тасвир мебояд кашид?
Гуфтамаш: Дар шӯъла як шамшер мебояд кашид (II, 271).

Дар ин шеър бо усули диалог тасвири эпикӣ образи шоир ба вучуд оварда шудааст, ки мо дар айни замон тасвири лирикийи ӯро низ мебинем. Дар шеъри «Лавҳи мазорам» бештар тасвири лирикийи шоир акс ёфтааст ва дар он бештар дар бораи зиндаи ҷовид будани осор ва образи шоир сухан рафтааст:

Оташ агарчи сӯхт тани нотавони ман,
Гул кард ишқу монд ба олам нишони ман...
Қабр аз барои ман чӣ зарур аст, чун бувад
Дилҳои поки фаълаву деҳқон макони ман...
Инсоф нест, мурда маҳонам, ки зинда аст
Пайғоми ман ба тӯдаи ширинзабони ман.
(II, 11).

Ин гуна шеърҳо дар адабиёти классикӣ фаҳрия ном доранд, ки он анъанаи хуби адабиёти классикӣ аст. Шеърҳои дар ин анъана эҷодшудаи адабиёти советӣ бештар бо номи «Қалам» (Пайрав) ё ки «Дар васфи қалам» (Мунзим, Раҳимӣ ва ғайра) машҳур аст. Шоирони советӣ, аз ҷумла Лоҳутӣ дар айни замон мазмун ва аҳамияту вазифаи фаҳрияро ба қулӣ тағйир додаанд.

Фаҳрия дар назми классикӣ дар муҳити доираҳои адабии феодалӣ, ки қадри шоирро дар назди подшоҳон, арбобони давлат, мансабдорони ҷоҳил, вале молдор паст мекарданд ва ҳамчунин аз рақобати шоироне, ки ҳамдигарро наҳ мезаданд ва қадри шоирро на аз рӯи истеъдод, дониш ва қобилият, балки аз рӯи ҷоҳу манзил, дорой ва тақарруб ба шоҳ муайян менамуданд, ба вучуд омадааст, ки шоир бо ин роҳ ҳуқуқ ва шаъну шарафу ифтихори худро ҳимоя мекард:

Донӣ, шаҳо, ки даври фалакро ҳазор сол
Чун ман ягонае нанамояд ба сад хувар.
Гар зери дасти ҳар касу нокас шиноням,
Он ҷо дақиқаест, бидонам ман ин қадар:

Баҳрест маҷлиси туву баҳрест беҳилоф,
Лӯълӯ ба зер бошаду хошок бар забар.
(Рашиди Ватвот, асри XI—XII).

Дар назми советӣ ба халқ, ба партия, ба сохт ва идеологияи советӣ содиқ ва вафодор будан, дар ин роҳ худро қурбон кардан, дар ёду дили мардум ҷой гирифтани ва бо ин тариқ ҷовидонӣ гардидани образи шоир тасдиқ шудааст, ки шоир бо он фахр дорад:

Таърихи разми ранҷбаронро, бирав, Сихон,
Хоҷи агар хабар шавӣ аз достони ман (II, 11).

Шоирони советӣ дар шеърҳои фахрия образи равшан ва дурахшонии шоирро ба вучуд оварда истода, худро ба дигарон, ба ҷамъият ва ҳукуматдорони замонаш муқобил намегузорад, балки изҳори хоксорӣ менамояд, зеро устухонаш бо ширу нони халқ саҳт шудааст, бинобар он аз рӯи вафо ва садоқат ҳар душворие, ки ба пеш меояд, шикоят ва доду фиғон намекунад:

Бастааст то даҳони маро модарам зи шир,
Пайваста дасти ранҷбарӣ дода нони ман...
Худ ин ки сӯхтаи, нанамудам шикояте,
Қофӣ бувад ба роҳи вафо имтиҳони ман (II, 11).

Қаҳрамонҳои мусбати эпикӣ Лохутӣ: Ленин, муборизони инқилобӣ, заҳматқашони мазлуми ҷамъияти феодалӣ ва буржуазӣ, фотехони майдони инқилоб ва муборизаи синфӣ, ғолибони соҳаи меҳнат, қаҳрамонони ҳарбу зарб, фотехони табиат, қошифони соҳаи илм, занони мазлума ва озод, ватан, модар, бачагони хушбахти советӣ, комсомоли ленинӣ ва коммунистон мебошанд. Инҳо ба ғайр аз образи мазлумон, образҳои анъанавӣ набуда, образҳои наво мебошанд, ки асли онҳоро сохти нави ҷамъияти советӣ ва образшонро назми инқилобӣ ва советии Лохутию шоирони дигар эҷод намудааст.

Қисме аз ин образҳо, аз ҷумла образи худи шоир, ки алаҳқусус дар давраи муҳочират эҷод шудааст, хусусияти рамзӣ ва тамсилӣ гирифтаанд, зеро дар муҳити маҳкумӣ ва набудани озодии сухан эҷод гардидаанд. Масалан шамъ, парвона, булбул, сайд, сайёд дил ва ғайра. Ватану халқ ва

идеалҳои озодӣ дар образҳои Шамъ, гул, гулистон, ошъёна, ёр ва дигарҳо тасвир ёфтааст.

Душманони халқу ватан ва идеалҳои озодӣ, ки образҳои манфии ашъори Лохутӣ мебошанд, низ дар образҳои рамзӣ: сайёд, рақиб, ҷузғ, зоғу заған ва дигарҳо ифода ёфтаанд. Аз ин ҷост, ки шеърҳои ишқӣ ва ё иҷтимоии шоир дар бисёр мавридҳо ҳам ба маънои граждани ва ҳам ишқӣ садо медиҳанд:

Ноз аст фақат кори ту бо мову дигар ҳеч,
Хун дила зи дастат дили донову дигар ҳеч (I, 123).

Дар ин байт фикр зоҳиран ошиқона ифода ёфтааст, вале аслан сухан аз нодонӣ ва пастии шуури халқи заҳматқашӣ пеш аз инқилоб (дар ифодаи образноки «ноз аст фақат кори ту») ва аз он дар азоб будани инқилобӣ («хун дила дили доно») рафтааст.

Ин хусусият дар ашъори Лохутӣ баъд аз омадани ба Иттиҳоди Советӣ низ як андоза давом кард, вале акнун бештар хусусияти услубӣ дошт. Ин хусусият тадриҷан тағйир ёфта, дар ашъори ӯ услуби реалистонаи назми советӣ, ки дар назми Лохутӣ низ услуб ва методи асосии эҷодӣ буд, мавқеи намоён ишғол кард. Тамсил акнун дар ашъори ӯ барои пинҳон доштани мақсаду маром не, балки ба сифати яке аз услубҳои шеърӣ ва воситани тасвир хизмат кардааст. Масалан, дар шеър ва манзумаҳои «Се катра», «Кӯҳ ва Оина», «Парии бахт», «Шери озод», «Мӯр ва офтоб» ва ғайра чунин аст.

Бештарини ин образҳо образҳои анъанавӣ буда, Лохутӣ аз онҳо бисёр истифода кардааст ва ба онҳо мазмуну вазифаҳои нав додааст.

Агар дар давраҳои аввали эҷодиёти Лохутӣ мавзӯи граждани бештар мақоми баланд дошта бошад ва дар баъзе аз он шеърҳо лирикаи граждани ҳам шакли лирикаи ишқиро гирифта бошад, дар ашъори давраҳои охири эҷодиёташ дар қатори мавзӯи граждани мавзӯи ишқӣ ифодакунандаи ҳиссиёти шахс қариб мавқеи мувозӣ, балки афзалеро ишғол намудааст. Бо ин муносибат як хусусияти услубии лирикаи иҷтимоӣ ва ишқӣ Лохутиро метавон қайд кард, ки он низ ба маънаҳои анъана ва навоари тааллуқ дорад. Дар назми классикӣ баъзе шеърҳо қомилан ба маънаҳои иҷтимоӣ бахшида шуда бошанд ҳам, услуби асо-

сӣ он буд, ки шоири лирик дар як асари лирикӣ асосан фикрҳои ошиқонаро баён намуда, дар байн як ё ду байт фикри иҷтимоиро хӯронда мегузашт. Дар ашъори Лоҳутӣ ин ҳол баръақс аст, яъне фикри асосӣ матлаби иҷтимоии граждани буда, як ё ду байт фикри ошиқона омадааст, ки ё ба оҳанги граждании шеър услубан тобеъ аст ва ё мустакил буда, танҳо хислати услубӣ ва шакли дорад. Дар шеъри машҳури Ҳофиз ба радифи «андозем» матлаъ ва мақтаъ дорон мазмуни иҷтимоии гражданист:

Биё, то гул барафшонему май дар соғар андозем,
Фалакро сакф бишқофему тарҳи нав дарандозем...
Ғазалхонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулки дигар андозем.

Дар байти матлаъ ҳатто мисраи аввал мазмуни риндона ва ҳаётдӯстона дорад, танҳо мисраи дуйӯм маъноии граждани гирифтааст. Боқӣ ҳамаи байтҳое, ки дар байни матлаъ ва мақтаъ омадаанд, байтҳои риндонии ошиқона ва ҳаётдӯстона мебошанд:

Чу дар даст аст руди хуш, бизан, мутриб, суруди хуш,
Ки дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андозем.
Биё, чоно, мунаввар кун зи рӯят мачлиси моро,
Ки дар пешат ғазал хонему дар поят сар андозем.

Акнун як ғазали Лоҳутиро, ки бо радифи «меояд» гуфтааст, мегирем. Дар ин шеър танҳо матлаъ шакли ошиқона дорад, боқӣ ҳама дорон шакл ва мазмуни иҷтимоии гражданист:

Дило, бархезу истиқбол кун, дилдор меояд,
Дигар андеша аз ағъёр манмо, ёр меояд.
Касе, к-андар сари минбар қунад тақфир муздурон,
Ба ҳукми инқилоб охир ба рӯи дор меояд...
Ҳар он кас кор нанмояд, чӣ ҳаққи зиндагӣ дорад?
Чу як сар лозимоти зиндагӣ аз кор меояд...
Сарат бар бод хоҳад рафт аз ин гуфтор, Лоҳутӣ,
Ҳазар кун, бӯи хун з-ин табъи оташбор меояд! (I, 95).

Б. РАҲИМЗОДА

МЕҲРИ У ДАР ДИЛИ МОСТ

Дӯстони мӯхтарам, ҳоло як ҳикмати Шарқ ба хотирам омад, ки гуфтаанд: шахсе аз байни мазоре мегузашт ва се қабр дид. Дар як қабр навиштаанд, ки ин кас 7 сол умр дидааст. Дар қабри дигар навиштаанд, ки 8 сол умр ба сар бурдааст. Дар қабри сеюм сабт гардидааст, ки ин шахс 10 сол зиндагӣ кардааст.

Раҳгузар аз ин навиштаҳо дар ҳайрат шуд, зеро қабрҳои калон-калон буданд, ба гӯри қудакони 7-солаву 10-сола монандӣ надоштанд. Ниҳоят овозе ба гӯшаш расид, ки касе мегуфт: «Ҳайрон нашав, ман ин сирро ба ту мекушоям. Он кас, ки дар қабри якӯм дафн шудааст, 70 сол умр дидааст. Оне, ки дар қабри дуҷум аст, 80 сол зиндагӣ кардааст. Соҳиби қабри сеюм 100 сол умр ба сар бурдааст. Вале аз ҳисоби умри онҳо ҳамагон солҳоро гирифтаанд ва қимати умр шуморидаанд, ки барон ҳалок манфиате расонидаанд». Раҳгузар афсӯсхӯрон гуфтааст, ки «баъд аз мурдани ман дар болои гурам нависед, ки ба дунё омаду ҳеҷ умр надида гузашта рафт».

Аммо устод Лоҳутӣ аз чунин одамон набуд. Вай тамоми ҳаёташро ба хизмати халқ, ба манфиати мардум сарф кард. Ягон соли умри ӯро аз ҳисоби умри ҳақиқии одами соқит қардан мумкин нест.

Вақто ки босмачиҳо як гурӯҳ муаллимаҳоро дар кӯҳистон, дар Ҳоит ба дор меовехтанд, чаллод амр дод, ки қалима арза кунанд. Муаллимаҳо дар зер дор баробар «Қалимаи шаҳодати ранҷбарӣ»-и устод Лоҳутиро хондаанд:

Шаҳодат медиҳам бар ин ки ман аз миллати қорам
Наҷоди саъю тухми ранҷу насли дудан заҳмат.

Оре, шеъри Лохутӣ ба калимаи шаҳодати меҳнаткашон, ба савганди ҷавонони муборизи роҳи озодӣ табдил ёфта буд.

Ман бори аввал бо устод дар шаҳри Самарқанд таҳминан дар солҳои сӣ вохӯрда будам. Омад-омади устод овоза шуд ва тамоми шаб ман ва дигар рафиконе, ки бо шеър шавқу ҳавас пайдо карда буданд, хоб накардем.

Дар вақти вохӯрӣ ҳар кас баромада намунаи шеърашро меҳонд. Ман ҳам шеър хондам. Матлаи шеъри ман ин буд:

Маро куштӣ, ту эй ҳубони олам, дар сари зулфат,
Тараҳхум кун ба холи ин ғариби бекас аз лутфат.

Устод аввал гуфт, ки бисъёр хуб, бисъёр нағз. Баъд илова карда гуфт: Баъд аз он ки дилбар шуморо дар сари зулфаш кушт, боз чӣ тавр ба холи шумо тараҳхум мекунад?

Устод бисъёр меҳрубон, вале саҳтгир буд, дар шеър ҳиҷоие вазнинӣ ё сабуки кунад, саҳт сарзаниш мекард.

Минбаъд ҳар чизе, ки менавиштам, ба устод нишон меодам ё ба Маскав ба хизматашон мефиристодам, маслиҳат мегирифтам.

Як шоҳиди бузургии устод ва дар байни халқ шӯҳрати ёфтаниш ҳамин аст, ки мардум ҳар кучоие ки шоиреро бинанд, Лохутӣ мегуфтанд. Боре, як шоири ҷавони мо духтареро хостгорӣ кард. Соҳибони духтар фаҳмидаанд, ки домодшаванда шоир аст, ба додани духтар розӣ шудаанд. Вақте ки аз онҳо хешу табор пурсидаанд, ки духтаратонро ба кӣ додед, гуфтаанд, ки духтарамонро ба як Лохутӣ додем.

Як мо шоирон не, балки тамоми халқи тоҷик Лохутиро ҳамчун падар, ҳамчун устод, ҳамчун бузургворе ҳурмат мекард ва як умр ҳурмат хоҳад кард.

В. АСРОРИ

МАВКЕИ ҒОЯВИЮ БАДЕИ ОБРАЗҲОИ МИФОЛОҒИ ВА АФСОНАВИ ДАР АШЪОРИ ЛОХУТИ

А. Лохутӣ образҳои мифологӣ, афсонавӣ ва ашхоси таърихиро, ки бо ривоят, қисса ва афсонае вобаста шудаанд, ҳамчун воситаҳои тасвири бадеӣ фаровон истифода бурдааст. Он образҳо бештар ба вазифаҳои тавсиф, рамз, муболиға, ташбеҳ, маҷоз, тазод ва ҳоказо омада, ба ифодаи ғояҳои пешқадами замони мо ба шоир қўмак расонидаанд. Дар ашъори ӯ мавкее пайдо кардани образҳои мифологию афсонавӣ ва ҳамчун воситаи тасвир истифода шудани онҳо идома ва инкишофи эҷодии анъанавӣ адабиёти классикии тоҷику форс мебошад.

Дар ашъори Лохутӣ ду гурӯҳи образҳои мифологӣ ва афсонавӣ дучор мешавад. Яке — образҳои манфӣ, монанди дев, аждаҳо, аҳриман, Заҳҳок, хари дачҷол ва ҳоказо, дигаре — образҳои мусбат, монанди Хурмуз, Рустам, Кова, Маздак, Зол, Ардашер, Сом, парӣ, Қайс, Мачнун, Лайлӣ, Фарҳод, Ширин, Вомиқ, Юсуф, Хусрав ва ғайра.

Шоир дар асоси анъанавӣ фольклор ва адабиёти қадимии классикии тоҷику форс қувваҳои иртиҷонӣ ҷамъият, зулму беадолатии иҷтимоӣ, душманони озодӣ ва бахту саодати башарро ба воситаи гурӯҳи якҷумлаи образҳои мифологию афсонавӣ тасвир намуда, мағлубияти онҳоро дар рӯҳи идеали оптимисти афсонаҳо ва чун ногузири ғалабаи равшанӣ бар торикӣ (некӣ бар бадӣ) тасдиқ ва талқин кардааст. Мо инро дар тамсил ва дostonҳои «Парии бахт», «Паҳлавон Ошти», «Мардистон», «Достони наҳру баҳр» ва ғайра мушоҳида намоем, инчунин дар шаклҳои хурди назми Лохутӣ ба тариқи ишора ба он образҳо ё рамзу ташбеҳ ва муболиға тазод ва ғайра низ дарк карда метавонем.

Масалан, шоир ҳокимияти зулму истибдодро чун анъана

ба Заҳҳок нисбат дода, тақдири синфи дороро бо тақдири
ин образи афсонавӣ муқоиса намудааст:

Бо қувои фаъла мори рударо созанд сер,
Ҳеч доро дар шақоват камтар аз Заҳҳок нест
(I, 124).

Дар ғазали дигар ӯ ҳаёти инқилобии худро тасвир кар-
да, ҳамин образи зулмро ба ҳукуматдорони Эрон ва худро
ба Кова нисбат додааст:

Шуд борҳо чу Кован оҳангар
Заҳҳоки зулм баста ба зиндонам
(I, 169).

Шоир дар ғазали «Ба халқи зодгоҳам», ки ба муноси-
бати қувват гирифтани ҳаракати иртиҷой дар Эрон навишта
шудааст, қувваҳои иртиҷоро Заҳҳоки нав номида, тӯдаро ба
муттаҳид шудан даъват мекунад:

Муттаҳид шав, муктадир шав, тӯда, чун Заҳҳоки нав,
То тавонад, хун зи халқи нотавон хоҳад гирифт
(II, 296).

Образҳои мифологию афсонавӣ махсусан дар замони
Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар шеърҳои Лохутӣ бисёр шуд. Он
гоҳ дар адабиёти ҳамаи халқҳои Иттифоқи Советӣ ин гуна
образҳо қорӣ шуда буд. Халқ ва ҷанговаронро дар рӯҳи
қаҳрамонӣ паҳлавонии аҷдодони муборизу озодихоҳ тар-
бия ва омода кардан яке аз вазифаҳои муҳимми замони
ҷанг буд. Ифтихори миллӣ, адоват нисбат ба истилогарон,
сар ҳам накардан дар назди душман — ҳислатҳои ватанпар-
варии одами советист, ки ба воситаи образҳои қаҳрамоно-
ни халқии замонҳои гузашта ва симоҳои мифологию афсона-
вӣ низ талкин меёфтанд.

Масалан, дар ғазали «Ба мудофиан Ленинград» боз ҳа-
мон образи зулму ваҳшонияти Заҳҳок ва маҳвқунандан он
Кова истифода шудааст.

Точикҳо чу Кова ба Заҳҳоки мордӯш
Тозиш ба Гитлери зи шараф беҳабар кунанд.
(II, 228).

Ё ин ки:

Гитлер он девест, к-оташ зад гулистони туро,
Қард холи қисаву анбору анбони туро
(II, 260).

Шоир образҳои манфии афсонавӣ мифологии дигарро,
ки бо ваҳшонияту харобиовариҳои худ дар байни халқ маш-
хуранд, низ истифода намудааст. Образҳои мифологии Аҳ-
риман, аждаҳо, дев дар афсонаҳо ҳамеша душманони қат-
толи инсон тасвир шудаанд ва халқ нисбат ба онҳо кинаву
адовати сахте дорад.

Фирдавсӣ дар «Шохнома» чунин гуфтааст:

Ҳар он, к-ӯ гузашт аз раҳи мардумӣ,
Зи девон шумар, машмараш э-оламі!

Ё ин ки Носири Хисрав мегӯяд:

Зи мардум зодай, бо мардумӣ бош:
Чӣ бошад дев будан? Одами бош?

Аз қадимулайём байни ин қувваҳои фалокатовар ва ин-
сон муборизаи оштинопазире давом дошт. Шоир ин мате-
риали эҷодиёти халқро асос гирифта, шеърро ба рӯҳияи
халқ наздик ва мундариҷаашро аз ғояҳои қаҳрамонӣ ва
тандӯстӣ бой менамояд. Чунончӣ:

Ба гулзори мо тозад он Аҳриман,
Бирав, гарданашро ба шамшер зан!
(II, 257).

Ё ки:

Дев метозад ба номусу ҷаҳон зеру забар шуд,
Эй дили ошиқ, мусаллаҳ шав, ки дилбар дар хатар аст.
(II, 231).

Ва боз:

Ба теги мо аждаҳо фано шавад...
Зи фитнааш сарзамин раҳо шавад...
(II, 232).

¹ Фирдавсӣ. Достонҳо аз «Шохнома», ҷ. 2, Душанбе, 1965,
саҳ. 198.

² Носири Хисрав. Гулчине аз девони ашъор. Сталинобод, 1957,
саҳ. 130.

Дар байтҳои зерини яке аз ғазалҳои замони ҷанг як ғурӯҳи ҷунин образҳо гирд омадаанд ва ғурӯҳи ғалабаовари халқи советӣ возеҳ инъикос ёфтааст:

Гӯ ба Гитлер: имтиҳон лозим набуд, таърих ғӯяд;
Мефитад аз теғ бо теғ он ки дар ин кишвар ояд.³
Сӯзад онро ҷангали мо, дев агар тозад ба сӯяш,
Балъад онро хоки мо, бар зидди мо гар аждар ояд.
Аждари фашизм, ларзон шав, ки бар сарқӯбии ту
Лашкари тоҷик — насли Кован оҳангар ояд
(II, 262).

Ҳар гоҳ, ки дар ҳаёти байналхалқӣ хатари фалокати ҷанг рӯй диҳад, ё қувваҳои иртиҷоӣ сар бардошта, муборизони инқилобӣ, озодихоҳони ҳаракатҳои миллии демократиро таъкиб намоянд, Лоҳутӣ боз ин образҳои мифологиро қор фармуда ва ба ин восита таъсири шеърро афзун месозад. Масалан, ӯ дар яке аз ғазалҳои ӯ, ки соли 1954 навиштааст, ҷунин гуфтааст:

Девии ҷанги нав ба олам аспӣ ваҳшат медавнада,
Гӯшу бинӣ меҷавад, сӯзан ба ноҳун меҳалонада.
(II, 367).

Ё ин ки:

Эй фиребхӯрда мискин кишварҳо,
Нахӯред ғули Амрик—аждаҳо!
(II, 335).

Дар асоси анъанаи қадимии эҷодии халқ қувваҳои неки ва бадӣ (Хурмуз ва Аҳриман)-ро дар шаронти имрӯза ба ҷангу сулҳ нисбат дода, ба ғалабаи неки — Хурмуз бо-варии қатъӣ изҳор кардааст:

Зӯри сулҳ пирӯз хоҳад шуд? Оре.
Зеро ки олам инро меҳаҳад.

³ Дар ин мисраи Лоҳутӣ сухани машҳури сарлашқари рус Александр Невский истифода шудааст. Баҳори соли 1242 Александр Невский дар қӯли яхбастан Чуд ба қӯшуни истилогари немис зарбаи ҳалокатовар зад. Он гоҳ ӯ асирони немисро озод карда, ба онҳо гуфт: «Равед ва ба ҳамаи кишварҳои аҷнабӣ ғӯед, ки Русъ зиндааст. Ҳар кас ба сӯи мо бо шамшер ояд, бо шамшер сараш бурида мешавад».

Аждари ҷангро хоҳем кушт? Бешак.
Чун навъи одам инро меҳаҳад.
(II, 313).

Дар мантиқи Лоҳутӣ ҳам монанди идеалҳои эҷодии халқ қувваҳои некиро башарияти тараққипарвар, лашқари Хурмуз ташкил мекунад ва қувваҳои бадӣ, яъне лашқари Аҳриман — аждарҳо, девҳо, заҳҳокҳо мағлуб ва кушта мешаванд. Шоир дар мавзӯи конкрети ҷанги Қуррия истилогарони Америка ва қувваҳои иртиҷоӣ ҷангҷӯро бо образи аждар нишон дода, ғалабаи қувваи некиро ноғузир донистааст:

Оташе афрӯхт Амрико ҳамчу аждар дар Кура,
Хост мардумро бисӯзонад саросар дар Кура..
Лек дар гози фишори родмардонӣ ҷаҳон
Девии Амрико шавад, бешубҳа, музтар дар Кура.
(II, 310).

Мулоҳизаи зерин оид ба эҷодии Нозим Ҳикмат ба асарҳои Лоҳутӣ айнан мувофиқ меояд: «Нозим Ҳикмат ба образҳои анъанавӣ мазмуни нав, ғояи нави, ки асри XX ба вучуд овардааст, медиҳад, «қиссаи қадимулайём»-ро ҳамчун шахси пешқадами замони худ менависад».⁴

Дар тасаввуроти мардуми Шарқ дев, Аҳриман, аждар, Заҳҳок ва ғайра душманони қаттоли одамианд. Шоир ин хусусияти психологӣ хонандаи худро истифода бурда заминае тайёр мекунад, ки шеъри ӯ ба ақлу дили хонандааш роҳ меёбад. Вай дар як ғазалаш мубориза ва қаҳрамонии хизби тӯдаи Эронро ба қаҳрамонии паҳлавонии Рустам дар ҷанги зидди деви сафед монанд карда, муборизаи роҳи озодии меҳнатқашони Эронро рӯҳбаланд менамояд:

Кӣ тавонад баст дасти рустамии тӯдаро?
Бесамаи деви сафед исфандиёри мекунад.
Поя бар хуни қасон дорад усули иртиҷоӣ,
Ин сарои ноқасӣ кай пойдорӣ мекунад
(II, 299).

⁴ Г. А. Горбаткина. Пьесы-легенды Назыма Хикмата, М., 1967, стр. 158.

Дар байти якӯм на фақат иборан тавсифии «дасти рустамӣ», балки мазмуни яке аз ривоятҳои «Шохнома»-и Фирдавсӣ «Чанги Рустам бо деви сафед» ҳамчун воситаи тасвир кор фармуда шудааст. Дар ин ҷо, албатта, «дасти рустамӣ» номида шудани қувваи хизби тӯда аз ҷумлаи кор фармудани образҳои мусбати мифологии афсонавӣ мебошад. Дар ашъори Лоҳутӣ аз образҳои мусбати афсонавӣ бештар образи Рустам вомерӯрад. Номи Рустам дар адабиёти Шарқ рамзи ғалаба, қаҳрамонии беамсол, қувваи беҳамтоист, ки махсусан дар муҳорибаи зидди душман ҳамчун образи илҳомбахш ва мағлубиятнопазир вирди забон шуда ҷанговаронро рӯҳбаланд намудааст. Лоҳутӣ дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ ба ҷанговарони советӣ чунин муроҷиат кардааст:

Эй лашкари ҷӯшон, ба саломат, ба саломат!
Рӯ нех сӯи майдон, ба саломат, ба саломат!
Рав, душмани моро кушу баргард ба хона
Шоду хушу хандон, ба саломат, ба саломат!
Рав, тег зану фатх куну ном баровар
Чун Рустами Достон, ба саломат, ба саломат!

(II, 241).

Ё ки:

Гӯям: чу Рустами Зол
Ба зидди хасми каттол
Тозон бишав бо ин танк,
Фашистонро кун помол
(II, 266).

Дар бисёр мавридҳо образи Рустам ҳамчун яке аз аҷодии бузургвори ҷанговарони тоҷик хотирнишон шудааст:

Оилаи мо, ки ба тобандагӣ
Мекунад аз меҳри Ленин зиндагӣ,
Кай бидиҳад, тан ба сарафкандагӣ!
Бачаи Рустам накунад бандагӣ!
(II, 254).

Ё ки:

Аз он оташ, ки тобад ҷовидонӣ
Зи Рустам дар вучуди ҳар ҷавонмард,
Ки миҳанро намуда посбонӣ
(III, 153).

Шоир дар боран ҳаёт ва эҷодиёти худ суҳан ронда, мубориза ва ғайолияти инкилобиашро низ бо образи Рустам ифода намудааст:

Танҳо на ман адиби суҳандонам,
Ҷанговару муборизи майдонам,
Ман ҳам ҳарифи тӯнаму тайёра,
Ҷам ошнои ҷаккушу сандонам.
Дар вақти базм булбули дастонгӯ,
Дар вақти разм Рустами достонам
(I, 169).

Образи дигари таърихӣ афсонавӣ, ки Лоҳутӣ бештар дар мавзӯҳои мудофияи ватан, қаҳрамонӣ диловарӣ, мубориза ба муқобили истилогарон, ҳимояи истиқлолият ва озодӣ кор фармудааст, образи Қоваи оҳангар мебошад. Шоир дар либреттои «Қоваи оҳангар» ин образро мукамал тасвир кардааст. Аммо дар ғазалиёт ва ашъори мухталифи худ образи Қоваро ҳамчун воситаи тасвири бадеӣ ва ба сифати рамзи истифода мекунад. Инро ҳам бояд қайд кард, ки образи Қова дар ғазалиёт ва ашъори мухталифи шоир бо образи Заҳҳок пайваста меояд, зеро ки мавқеи кор фармудани он, ё ин ки мавзӯи ҳаминаро талаб мекунад. Мо инро дар боло, вақте ки дар боран образи Заҳҳок суҳан рондем, мушоҳида карда будем. Такрор меӯям, шоир ҳамина ки аз даҳшати ҷанг. ваҳшонияти фашизм, зулму истисмори капиталистӣ суҳан оғоз мекунад, муборизаи Қоваи оҳангар ва зулму хунрезҳои даҳшатноки Заҳҳокро ба ёд меорад ва бо ғалабаи қаҳрамононаи Қова хонандаи худро рӯҳбаланд намуда, ба қаҳрамониҳои нав ба нав даъват менамояд. Масалан, ӯ дар яке аз ғазалҳои замони ҷанг чунин хитоб кардааст:

Лашкари тоҷик, бикшо бозӯи мардонро,
Зан, ба хун афкан, фано кун лашкари бегонро!
Шуд куҳан афсонаи Оҳангари заҳҳокбанд,
Аждари фашизмро куш, нав кун ин афсонаро
(II, 263).

Ё ин ки дар ғазали дигар, ки онро ба халқи бародари Украина бахшидааст, дасти ёрӣ дароз кардани халқи тоҷик ва монанди Қоваю Абӯмуслим дар ҷанги зидди истилога-

рон мардонагӣ нишон додани тоҷиконро ин тавр ифода кардааст:

Нестӣ дар ин майдон танҳо, эй халқи Украин!
Ҳастем тамоман ёрат мо, эй халқи Украин!
Ед дорем аз аҷлоди худ марди Оҳангар,
Абӯ-Муслим, Ибни Сино, эй халқи Украин!
(II, 238).

Лохутӣ образи Коваро дар мавзӯи муборизаҳои инқилобӣ, озодии меҳнаткашон низ истифода бурда, ба ин восита рӯҳи шеърӣ худро ба халқ наздик ва ғояи онро ҷанговарона менамояд:

Чаро фаъла дар хоки Эрон гадост,
Пас он ғайрати ковьёӣи кучост,
Ки барпо кунад парчами корро,
Бикӯбад ба чаккуш сари морро!
(II, 23).

Ё ин ки:

Эй путки нажоди Кова, бардор
Тоҷи сари ин сабуксаронро!
(I, 165).

Инчунин:

Дар мавриди заифу фақирон сабукдилаам,
Дар рафъи зулму ҷавру ситам тан чу Қоранам.⁵

Шоир дар муҳаммаси «Эрони ман» бар зидди пропагандаи иттиҳоронаи империалистон, фашистони истилогар ва қувваҳои иртиқои Эрон сухан ронда, муваффақиятҳои Иттифоқи Советӣ ва халқи озоду хушбахти онро ба мардуми Эрон нақл мекунад ва дар ин маврид ҳам образи Коваро истифода мекунад ва мегӯяд:

Охир аз бурчи совет бахти башар тобанда шуд,
Беҳи зулм аз шашъяки рӯи замин барканда шуд,
Ҳамзабону ҳамдили ту Тоҷикистон зинда шуд,
Шаъни Фирдавсӣ дар ин хуррамзамин поянда шуд,
Байрақи Оҳангари заҳқоқуш раҳшанда шуд.
(II, 260).

⁵ «Шарки сурх», 1963, № 9, саҳ. 54; Қоран — паҳлавони афсонавӣ ва ба ривояте писари Ковар оҳангар аст.

Лохутӣ образи Маздакро ҳам бисёр кор мефармояд. У ин образро ҳамчун аҷлоди шарафманди халқҳои Эронзамин, ки дар роҳи хушбахтии одамони меҳнатӣ мубориза бурдааст ва боиси ифтихори наслҳои оянда гардидааст, истифода карда, хонандашро ба ҷасорат ва диловарӣ, ба наққорӣ ва адолатпарварӣ даъват менамояд. Дар яке аз бандҳои шеърӣ «Миҳани ман» шоир шаъну шарафи Эронро чунин маънидод кардааст:

Дурахшад номи ӯ н-аз тоҷи шехон
Дурахшад аз дирафши ковьёӣи,
Зи Маздак, арҷбахши ранҷи инсон
(III, 153).

Дар шеърҳои, ки ба духтарони Эрон бахшида шудаанд, образи Маздак низ ба маънии шӯхрату шон омадааст.

Он рӯз, ки духтарони ўзбак
Озод шуданд ҳамчу мардон,
Аз парда бурун шуданд як-як,
Монанди гул шукуфта хандон,
Шуд гуфтугӯ, эй нажоди Маздак,
З-он чодари чун сиёҳзиндон
(I, 191).

Ё ки:

Бархезу аз ин ҳаёти торик
Озод шав, эй нажоди Маздак
(I, 209).

Як гурӯҳ образҳои афсонавӣ ишқӣ монанди: Фарҳод, Ширин, Мачнун, Лайлӣ, Юсуф, Зулайҳо, Вомиқ, Хусрав дар ғазалиёт ва ашъори мухталифи Лохутӣ маъноҳои нави иҷтимоии граждании пайдо кардаанд. Шоир ба ифодаи ғояҳои иҷтимоии ҷамъиятӣ ва инқилобии худ аз қувваи маънавии муҳаббат, вафодорӣ, садокат ва фидокорӣ ин образҳо фоида бурдааст.

Образҳои Юсуф ва Зулайҳо дар байтҳои зерин ба маънои ватан ва химояи шарафи он, ба мафҳуми ватандӯстоне, ки дар роҳи озодии мамлакат ба зиндон афтадаанд, омадаанд:

Номуси Зулайҳои ватан ҳар кӣ ниғаҳ дошт,
Юсуфсифат уфтод ба зиндон, чӣ тавон кард (I, 91).

Ё ки:

Азизон, Юсуфи Эрон ба бозори фано бошад,
Харедаш зуд, то дорон вақту фурсатед охир (I, 17).

Дар байти зерин образи Лайлӣ ва Мачнун дар ифодаи воқеаҳои ҳаёти сиёсии Эрон, ки хойнони ватанфурӯш мамлакатро ба чанголи империалистони Ғарб меоданд, кор фармуда шудааст.

Шоҳи мо бо як ниғаҳ бахшид Эронро ба Жорж,
Лайли моро ниғаҳ кун, кори Мачнун мекунад (I, 176).

Меҳри ватан, муҳаббати халк, садокат ба кори халку ватан ба воситаи образҳои Фарҳод, Ширин, Мачнун, Вомиқ ифода шудаанд:

Ошиқи заҳмат туй, Лохутӣ, ин сон ишқро
Қас надид аз Вомиқу Мачнуну аз Фарҳод ҳам (I, 158).

Ё ки:

Хулоса, он чиро дар ишқи Ширин
Накарда Кӯҳкан, ман мекунам, ман! (I, 94).

Ҳамчунин:

Кори ҳар қас набувад кӯҳ ба нохун кандан,
Ин ҳунар боз магар тешаи Фарҳод кунад (I, 60).

Дар мусаддаси «Босмачӣ» зарбулмасалеро, ки бо образҳои Фарҳоду Ширин сохта шудааст, оварда, ба вай дар мати маъноӣ сиёсию иҷтимоӣ додааст:

Дигар, эй бешарафон, даст кашед аз Шӯро!
Кишвари фаълаву деҳқон набувад сайди шумо.
Ҳосиле ҷуз дами шамшер набинед аз мо.
Чун саги дузд, гурезед ба зудӣ, к-ин ҷо.

Сарзаминест, ки имони фалак дода ба бод,
«Ҳар кӣ Ширин талабад, теша хӯрад чун Фарҳод».

(II, 19).

Шоир муҳаббат ва садокати худро нисбат ба Ватани Советӣ чунин изҳор кардааст:

Гуфт: Шӯроро чӣ хоҳӣ дод?

Гуфтам: чони ширин⁶

Гуфт: Лохутӣ дигар Фарҳод шуд.

Гуфтам: чӣ беҳтар! (I, 186).

Дар лирикаӣ ишқӣ ин образҳо хеле зиёд истеъмол шуда, асосан такрори анъанавӣ назми адабиёти классикӣ мебошад.

Донӣ ту, ки дар ишқ чӣ устодам ман?

Мачнунӣ туву раҳбари Фарҳодам ман (II, 179).

Лохутӣ баъзе образҳои афсонавӣ ва шахсона таърихро, ки ба воситаи ривоят ва қиссаҳои даҳанакию китобӣ маъмуланд, вобаста ба мазмун ва мавзӯи ашъораш ҳамчун воситаи тасвири бадеӣ кор мефармояд. Онҳо ҳам барои амиқ, барҷаста ва образнок ифода ёфтани фикр ва ғояҳои шоир кӯмак расонидаанд. Масалан, дар як ғазали ӯ, ки соли 1917 дар Қирмоншоҳ навишта шудааст, маишату зиндагии синфҳои ҳукмрон ва аҳволи бадбахтонаи камбағалон тасвир шуда, ба воситаи ривояти «хари Исо» ва ҳикояти «бузи Аҳфаш» тартиботи давлатдорӣ масхараомези аъёну ашрофи Эрон фош гардидааст. Бояд қайд кард, ки дар ин ғазал оҳанги мазмунӣ қасидани машҳури инқилобии «Кремль»-ро низ пай бурдан мумкин аст.

Қасри доро, ки чунин поку мунаққаш бошад,
Ҳишташ аз хоки тани халқи ситамқаш бошад.

Хон ба сардобу дами кӯраи кор оҳангар

Синааш сӯхта аз шӯълаи оташ бошад.

Чӣ ғамаш, фаъла агар дар чаҳи маъдан ҷон дол,

Он ки ҳамбистари ҳубони париваш бошад.

Дар сиёсат хари Исо⁷ ҳама ҷо раҳбари ӯст,

Ҳар кӣ дар дасти муддаррис бузи Аҳфаш бошад⁸

(I, 37).

⁶ Дар ин ҷо дар қалимаи «Ширин» суҳанбозӣ ҳаст, лекин дар ҳарду ҳолат ҳам ғояи байт як аст.

⁷ Ривоят ва зарбулмасале ҳаст: «Хари Исо агарчи Макка раваду боз гардад, ҳамон хар аст». Дар ғазал мурод аз «хари Исо» он аст, ки сиёсати мамлакат дар дасти қасоде мебошад, ки онҳо агарчи дар Аврупо таълим гирифтаанд, вале ҳамон навъ мондаанд.

⁸ Аҳфаш — донишманди араб, муаллифи наҳви забони арабӣ, ки гӯё хар гоҳ шогирд намеёфт, дарсро ба бузи худ такрор мекард ва буз аз рӯи одати худ, ҳамин ки суҳанони Аҳфашро мешунавид, ришашро мечунбонид, гӯё ки гуфтаҳои ӯро мефаҳмида бошад.

Дар газали дигар шоир аз хусуси илму маърифат ва озодии занони Эрон сухан ронда, кадру кимати илму дониш ва аҳли хирадро бо ишорае ба ривояти «киштии Нӯх» баён кардааст:

Зи ҳодисоти ҷаҳон бим нест аҳли хирадро,
Ки илм киштии Нӯх асту изтироб надорад
(I, 53).

Ҳамин тавр образҳои афсонавии Симурғ (II, 112, 189; III, 127) ва хари Даҷҷол (III, 129) низ дучор мешаванд, ки онҳо ҳам дар баёни фикрҳои сиёсӣ ва инкилобии шоир роли муайяне бозидаанд.

Дар шеъри «Ба Ромен Роллан», ки ба мактуби ӯ ҷавобан навиштааст, дар бораи худ ва Эрон сухан ронда мегӯяд:

Қанори оби ҳаёт асг ҷояму Эрон
Зи дур дар назарам чун сароб меояд.
Дар ошъёнаи симурғ лона дораму боз
Ба хотирам ҳама парри ғуроб меояд
(II, 122).

Бояд қайд кард, ки ҳамаи ин образҳои афсонавӣ, мифологӣ, таърихӣ, ки ба ривояту қиссаҳои даҳанакию китобӣ дохил шудаанд, барои хонандагони Шарқ асосан ғажмо ва шинос буда, дар ҳангоми мутолиаи ашъори Лоҳутӣ на танҳо ба осонӣ дарк менамоянд, балки аз истифодаи ҳунармандонаи онҳо завқу лаззати эстетикӣ ҳосил мекунанд. Танҳо барои хонандае, ки бо ин образҳо ва ривоятҳо шинос нест, бешубҳа, андаке душворӣ, ноаёнӣ мемиҳад. Лекин, ба назари мо, яке аз хусусиятҳои миллии адабиёт, санъати назм ва обуранги хоси он дар истифода кардан ва идома додани ҳамин гуна анъанаҳои адабиёт ва фольклори халқ мебошад. Аз ин ки шоир ин анъанаро чи навъ истифода кардааст, давом ва инкишоф додааст, дараҷаи маҳорат ва санъаткории ӯ муайян мешавад. Ба ҳар ҳол анъанаи қор фармудани образҳои мифологӣ, афсонавӣ ва таърихӣ, ки ба ривояту қиссаҳои даҳанакию китобӣ даромадаанд, яке аз зухуроти халқияти асар ва умуман эҷодиёти нависанда мебошад.

А. МАНИЕЗОВ

ТАҲАВВУЛОТИ ШАКЛИ БАДЕИ ДАР ЭҶОДИЁТИ УСТОД ЛОҲУТӢ

Эҷодиёти устод Лоҳутӣ, ки бо мазмунҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва ғояҳои инкилобии худ дар таърихи назми советии тоҷик мақоми намоёнро ишғол намудааст, аз ҷиҳати шаклҳои бадеӣ низ хеле ҷолиби диққат мебошад. Имрӯз дар суҳанронии рафиқон баъзе масъалаҳои шакл ва воситаҳои тасвир дар эҷодиёти устод зимнан мавриди баҳс қарор гирифта, бисёр фикру мулоҳизаҳои муҳим баён гардид.

Ман ин ҷо фақат дар як ҷиҳати масъалаи шакли бадеӣ, ки ба жанр ва навъҳои шеърӣ дахл дорад, таваккуф карданӣ ҳастам. Дар эҷодиёти Лоҳутӣ тақрибан ҳамаи навъҳои анъанавии ғазал, маснавӣ, рубоӣ, дубайта, мусаммат, таркиббанд, тарҷеббанд ва амсоли инҳо истифода шудаанд. Чанде аз онҳо айнан ва ё бо баъзе тағйирот дар ифодаи ғояҳои замони ҳозира, дар баёни маънӣ ва мазмунҳои тоза аз тарафи устод Лоҳутӣ хеле моҳирона ба қор бурда шудаанд. Чун оғози фаъолияти адабии устод Лоҳутӣ ба муборизаҳои озодихоҳӣ ва истиқлолталабии халқи Эрон тасодуф афтада, дар байни ин муборизаҳо ташаккул ёфтааст, аз нахустин қадамҳо тасвири воқеаҳои сиёсӣ ва баёни масъалаҳои иҷтимоӣ мавзӯи асосии ашъори ӯ қарор гирифта буд. Аввалин кушиш ва таҷрибаҳои шоир дар бобати ба мавзӯ ва мазмунҳои нав тобӣ намудани шаклҳои анъанавӣ низ ба ҳамон вақтҳо алоқаманд аст. Дар аксари шеърҳои онвақтан Лоҳутӣ қонунҳои жанр, аз лиҳози вазну қофия қомилан риоя шуда, асосан воситаҳои тасвир ва таркибу таъбирҳои ба мавзӯ ва мазмунҳои нав мутобиқ ба қор бурда мешуданд. Аксаран образҳои анъанавӣ аз қабилӣ шамъу парвона, гулу булбул, ринду зоҳид, рақиб, ошъён ва

гайра дар шеърҳои ӯ бо маъниҳои нави маҷозӣ истифода шудаанд. Инро бештар дар ғазалиёти ӯ, ки низ ба масъалаҳои сиёсӣ марбут гардидаанд, дидаи мумкин аст. Шоир ба ғазал оҳанг ва тароватҳои тоза мебахшад, имкониятҳои нави онро ошкор менамояд, доираи вазифаҳои онро васеътар мекунад, ин шакли қадимро ба як нави пешоҳанги назм табдил медиҳад ва ба ин васила офаринанди нави тоза ғазал мегардад, ки устод Айни онро ғазали сиёсӣ номида буд.

Яке аз хидматҳои устод Лоҳутӣ ҳам маҳз дар ин аст, ки ӯ ба воситаи бехтарин намунаҳои ғазалиёти худ ҳуқуқи мавҷудияти ин шакли дӯстдоштатарини шеъри халқи моро дар назми муосир исбот намуд. Ғазал дар эҷодиёти Лоҳутӣ аз ҷиҳати миқдор хеле гуногун аст. Бештар ба назар чунин мерасад, ки устод Лоҳутӣ он қондаи асосии назми классикӣ, ки ғазал аксаран аз 7 то 11 байт буд, хеле хуб риоя кардааст, аммо ба сабаби васеътар шудани доираи вазифаҳои ғазал дар эҷодиёти устод Лоҳутӣ ғазалхоёро, ки аз 3 то 6 байт ва аз 16 то 38 байт гуфта шудаанд, метавон дид.

Чанде аз шеърҳои Лоҳутӣ шаклан ба қасида шабоҳат дорад. Вале дар қуллияти ӯ ягон шеър ба номи қасида зикр нашудааст. Худи устод ҳам иқрор мекунад, ки қасида нагуфтааст. Ҳатто қасидаи «Кремль», ки вай ҳақиқатан ҷавобест ба қасидаи Хоконӣ, устод дoston номидааст ва муҳаққиқу мунаққидҳо ҳам онро дoston гуфтаанд ва имрӯз дар осори шоир, ҳатто дар қуллияти ӯ ҳам дар ҷузъи дoston дохил шудааст. Ба назари мо, ҳарчанд, ки «Кремль»-и Лоҳутӣ тамоми хусусиятҳои қасидаро дарбар нагирифтааст, вай аз дoston дида ба қасида наздик мебошад.

Устод Лоҳутӣ дар масъалаи ба мазмуни нав тобеъ намудани шаклҳои анъанавӣ нафақат имкониятҳои дохилии ин жанрҳоро, балки дар байни мардум то чи андоза шӯҳрат доштани ҳар яке аз шаклҳои шеъри классикиро низ ба назар гирифтааст. Дар эҷодиёти шоир бисёр шеърҳои дида мешаванд, ки ба тарикқи назира ва ҷавобия эҷод шудаанд ва ё дар байни онҳо ва шеърҳои гузаштагон шаклан шабоҳате ба назар мерасад. Бисёр шеър ва манзумаҳои шоир ба шакли маснавӣ навишта шудаанд. Чунон ки маълум аст, маснавӣ дар гузашта шакли асосии дoston буд. Лоҳутӣ онро бисёртар дар шеърҳои хурд ва манзумаҳои тамсилий ба қор бурдааст, ки ба истиснои «Сафари Фарангистон», «Тоҷу байрак»—асосан аз 4 то 60 байтро ташкил

менамоянд. Лоҳутӣ яке аз аввалин қасонест, ки дар назми мо барои дoston шаклҳои дигар, аз қабилҳои мураббаъ, мусаддас, таркиббанд ва амсоли инҳоро татбиқ намуд. Навигариҳои, ки Лоҳутӣ, хусусан дар шакли мураббаъ овардааст, хеле шоёни таваҷҷӯҳ ва ибратбахш аст. Маълум, ки мураббаъ ҳамчун як шакли мусаммат дар назми классикӣ ба тарзи аааб қофиябандӣ мешуд (се қофия паи ҳам меомад ва дар охир як мисраъ аз қофия озод буд). Мо дар осори Лоҳутӣ навиҳои гуногуни қофиябандии мураббаъро, яъне қофияи **абаб**, **абвб**, **абба**-ро мебинем, ки имрӯз чи дар назми мо ва чи умуман дар назми форсизабон хеле маълум аст. Баъзе навиҳои мураббаъ дар осори баъдинаи устод Лоҳутӣ ба ғазал қаробате дорад. Чанде аз шеърҳои дар шакли мураббаъ навишташударо мувофиқи қондаи аруз аз мураббаъ ба мусамман гардонем, онҳо тамоман шаклан ба ғазал монанд мешаванд. Ҳар як байти мусаммани ғазалро ба мураббаъ табдил диҳем, як банди мураббаъ ба вучуд меояд.

Ин нави мураббаъ ба шакли ғазал гардонида шавад, ҳар банди он байти саҷҷи ғазалро ба хотир мерасонад. Ин ҳам яке аз навиҳои нави буд, ки Лоҳутӣ ба эҷодиёти худ татбиқ намудааст. Мо чунин муносибати ғазал ва мураббаъро дар осори устод Айни ҳам дида метавонем. Дар шеърҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ ӯ ин нави мураббаъ бештар мушоҳида мешавад.

Рубой ва дубайта ҳам дар эҷодиёти Лоҳутӣ хеле фаровон аст, ки пас аз ғазал нави асосии ашъори ошиқонаи шоирро ташкил кардаанд.

Дар қуллияти шоир мураббаъ, рубой, дубайта ва дигар шаклҳои чормисраи бо ҳам омезиш ёфтаанд. Лоҳутӣ баъзе шеърҳои худро аз силсилаи рубой ва дубайта фароҳам оварда, дар як мавзӯ якҷанд рубой ва дубайта гуфтааст, ки бандҳои он мазмунан бо якдигар алоқаманд мебошанд. Дар чанде аз шеърҳои омезиши шаклҳои гуногун мушоҳида мешавад. Масалан, дар шеъри «Дилу ҷашм» як фард, як рубой ва даҳ дубайта, дар шеъри «Дар интизори ёр» як ғазал, як дубайта ва дувоздаҳ рубой, дар шеъри «Ватани шодӣ» чор байти мустақод ва ёздаҳ банди мухаммас, дар шеъри «Ҳарфи ману афсонаи ту» як ғазал, як фард ва понздаҳ дубайта оварда шудаанд. Ин шаклҳои гуногун агар дар маҷмӯа ва қуллияти шоир гоҳо тасодуфан як ҷо омада бошанд, онҳо дар асл бисёртар як шеъри томро ташкил менамоянд.

Навиовари устод Лохутӣ хусусан дар суруду таронаҳо бештар ба назар мерасад. Чи аз чихати вазн ва чи аз чихати кофиябандӣ таронаҳои ӯ бисёр навиҳо дорад, ки бо таъсири сурудҳои халқӣ ва оҳанги мусиқӣ, инчунин дар натиҷаи тарҷуман осори назми халқҳои дигар ба миён омадаанд.

Лохутӣ чанде аз шеърҳои калони худро ба тариқи таркиббанд ва тарҷеъбанд эҷод намудааст, ки бештар ба шакли мураббаъ, мусаллас, маснавӣ ва китъа гуфта шудаанд ва гоҳо дар бандҳои асосӣ ин шаклҳо ба ҳам омезиш ёфтаанд.

Мо дар таҳаввули шаклҳои шеърӣ дар эҷодиёти Лохутӣ се лаҳзаи асосиро таъкид мекунем, ки ҳар яке хусусиятҳои худро доранд, вале ҳамаи онҳо ба як маром, ҳар чи бештар мувофиқ кунонидани онҳо ба ифодаи мавзӯҳои нав тобеъ шудаанд.

Лаҳзаи аввал, ки як қисми муҳимми эҷодиёти Лохутиро фаро мегирад, шакли жанрҳои анъанавиро бидуни тағйир ба ифодаи мазмунҳои нав тобеъ кардааст. Инро мо бештар дар ғазал, китъа, рубоӣ ва дубайтаҳо мебинем.

Лаҳзаи дуюм иборат аз он аст, ки шоир бо тақозои мазмунҳои нав шаклҳои анъанавиро тағйир медиҳад ва ба ин восита онҳоро ба адои вазифаи нав водор мекунад. Инро дар маснавӣ ва мураббаъ, таркиббанд ва тарҷеъбанд дидан мумкин аст. Гуё он қолабҳои асосие, ки дар назми гузаштаи мо буд, барои ифодаи он мавзӯ ва мазмунҳое, ки шоир мехоҳад ифода кунад, тангӣ мекунад ва шоир онҳоро вайрон карда, ба як шакли нав ҷилвагар месозад.

Лаҳзаи сеюм ин аст, ки Лохутӣ дар натиҷаи ба ҳам омехтани баъзе жанрҳои шаклҳои нав сохтааст, ки инро бисёртар дар таронаҳои ӯ мебинем.

Ба ин тариқа устод Лохутӣ чи дар бобати ба назми имрӯзаи мо татбиқ намудани шаклҳои анъанавӣ ва чи дар офаридани шаклҳои тозаи шеърӣ хизмати бузурге кардааст.

Осори фаровон ва гаронбаҳои устод Лохутӣ, ки тақрибан ҳамаи намудҳои шеърро дар бар гирифтааст, барои шоирони мо дар муносибат ба мероси гузашта, баҳра бурдан аз фольклор ва истифодаи таҷрибаи эҷодии адибони дигар халқҳо беҳтарин намунае буда, мактаби бузурги маҳорат ва навоарӣ ба шумор мераванд.

С. СОЛЕХОВ

БАЪЗЕ ОМИЛҲОИ НАВОВАРИ ДАР ЭҶОДИЁТИ ЛОХУТИ

Устод Лохутӣ шоири навҷӯӣ ва навоар буд. Агар осори устод бо таълифоти адибони классики Шарку Ғарб, аз лиҳози банду баст, образҳо, инчунин агар принципҳои тарҷумонии шоир мукамалтару муфассалтар омӯхта шавад, бисёр чихатҳои аҷибии маҳорати нигорандагӣ ва навоари ӯ равшан хоҳад гардид. Мааттаассуф, адабиётшиносҳои тоҷик то ҳол ба таҳқиқи ҷиддии ин масъалаи муҳим ба таври бояду шояд напардохтаанд.

Лохутӣ соли 1914 дар Бағдод ғазале иншо карда буд, ки дар он аз ҷумла чунин мисраъҳо мавҷуданд:

Хуршеди Шарк модари хубест, лек дол
Аз кӯдакони ноҳалафи бевафои Шарк!
Қай мешавад, ки тӯда ба нерӯи иттиҳод
Ғирад зи англиси дани хунбаҳои Шарк.
Бояд, ки бигзарад зи сари касри шох хун,
Барпо ба инкилоб шавад чун ливои Шарк...

Ин шеър дар жанри маъмулии назми классики форсу тоҷик гуфта шудааст, аммо як байти он ҷолиби тавачҷӯҳи махсус мебошад. Ва он байт ин аст:

Эй он ки Шаркро ба Урупо фурухтӣ,
Эй бешараф, бигӯ, чӣ харидӣ, ба ҷои Шарк?!
(I, 22).

Ин байт ба хотир мисраъҳои яке аз ҳамасрони Рӯдакии номвар Мачиддин Абулҳасани Кисоиро меорад, ки гуфтааст:

Гул неъматест, халъя фиристода аз биҳишт,
Мардум каримтар шаванд андар наими гул.
Эй гулфурӯш, гул чӣ фурӯшӣ барои сим,
В-аз гул азизтар чӣ ситонӣ ба сими гул?¹

Шоири асри X нафосат ва зебоиро тараннум мекунад, гудро, ки рамзи нишоту хурраи, хушиҳои зиндагист, ситоишкунон, «неъмат биҳишт» меномад, аз симу зар азизтар меангорад. Ин як лавҳаи рангинест, ки дар он фикру мантиқ бо ниҳоят балогату фасохат, мӯҷазу возеҳ аст. Лоҳутӣ фикру образҳои шоири асри X-ро эҷодкорона истифода бурда, ба ҷои «гул» «Шарк»-ро мавриди андеша қарор додааст. Абулҳасани Қисоӣ гулфурӯши беҳиради симпарастро мавриди тамасхур гирифта бошад, Лоҳутӣ «кӯдакони ноҳалафи бевафои Шарк»-ро маломат кардааст.

Лоҳутӣ дар пайравии лавҳачаи пурэхсози лирикӣ ва зарифи классикӣ шеъре ба мавзӯи муҳими замон гуфтааст, ки мафҳуми бузурги иҷтимоӣ, гоӣ амиқи синфӣ дарбар кардааст. Байтҳои Қисоӣро хонда ҳар фард, «чӣ тавр нағз, чӣ тавр сара гуфтааст, доди суҳан додааст»,—мегӯяд. Вале мутолиақунандаи шеъри Лоҳутӣ на фақат волаи суҳанварии ӯ мешавад, балки ба андеша ғӯтавар мегардад, дар дилу ҳисси ӯ хуби ватан бедор мешавад. Шеъри Лоҳутӣ ғайр аз ин ки дорои ҳаловату тароват буда, аҳамият ва қимати эстетикӣ дидактикӣ касб кардааст, вазифи бузурги сиёсӣ тарғиботӣ низ дошт. Яъне ин ғазал вазифи бедор кардани мазлумони дар ҳоби ғафлат ғунудаи Шарқро дошт, вазифи ба иттиҳод ташвиқ кардан ва ба гирифтани «хунбаҳои Шарк аз инглиси данӣ» даъват карданро дошт.

Манзумаи «Достони ғалабаи Тания»-и Лоҳутӣ бо манзумаи шӯрангези В. Гюго «Сангари хунин», ки онро Лоҳутӣ ба тоҷикӣ гардонида буд, аз ҷиҳати драматизми воқиаҳо, рехтагии муқоламаи персонажҳо, тасвири реалистонаи ғалабаи маънавии қаҳрамон мушобихати ба назар намоён дорад.

Байти салису фасеҳи Лоҳутӣ, ки дорои мазмуни баланди иҷтимоист:

Киштии фатҳам ба соҳил мерасад бо Инқилоб,
Ноҳудои хеш дорам ман, худо дарқор нест

¹ Ашъори ҳамасони Рӯдакӣ. Нашр. давл. Тоҷ., Сталинобод, 1958, сах. 181.

дар назира ва пайравии яке аз шохбайтҳои Хусрави Деҳлавӣ:

Киштии сабрам ба дарёе ғарқ шуд, эй ноҳудо,
Ман худои хеш дорам, ноҳудо дарқор нест

Бо маҳорат ва нозукбаёнӣ фавқуллода гуфта шудааст. Ғазали «Эй дил, эй дил»-ро (матлааш: «Зи дастат ғарчи шуд хунин дили ман, Вафо дорад, нашуд ғамгин дили ман») Лоҳутӣ ба сифати назира ба як ғазали Бедил (ки матлааш—«Зи ман умрест мегардад ҷудо дил, Надонам бо кӣ гардад ошно дил» мебошад) гуфтааст.

Дубайтаҳои зиёди дар радифи «Эй дил, эй дил» иншокардаи Лоҳутӣ дар байни халқ шӯхрати тамои доранд. Сабаби вирди забонҳо гардидани ин дубайтаҳо дар он аст, ки онҳо дар равнии дубайтаҳои халқӣ бисёр равои дилҷасп нигошта шудаанд. Фольклоршинос В. Асрорӣ² дар асоси намунаҳои фольклори Исфаҳон, эҷодиёти Бобо Тоҳир ва ғайра қайд кардааст, ки ин гуна дубайтаҳои Лоҳутӣ «тамоми хусусиятҳои ҳамин навъ дубайтаҳои халқии Эрон, Афғонистон ва тоҷикро дарбар кардааст».

Муносибати эҷодиёти Лоҳутӣ бо адабиёти лафзӣ мавзӯи басо аҷиб ва маҳсули таҷкиқ аст.

Акси садои назми олиқадрӣ классикон аз бисёр намунаҳои дигари ашъори Лоҳутӣ низ баръалоина шунида мешавад. Ин шояд чизи табиӣ ҳам бошад, чунки мисли устод Лоҳутӣ як нафар донандаи нуктасанҷи адабиёти классикӣ Шарк, мутарҷими пурхунару мумтози назми халқҳои ҷаҳон аз ҳар чизи хонда, ё шунида, ё тарҷумакардааш эҷодкорона баҳраҳо нобурда наменонд. Устод ҳар бори ҷавобан ба таълифоти классикҳо асаре иншо кардан, ё дар пайравии шоире гуфтани шеъре ҳатман чизи оригиналӣ ва ҳаётие ба вучуд меовард, образҳои тозаи ҷозиб меофарид, мазмунҳои нави иҷтимоӣ ва инқилобӣ талқин мекард. Аз ҳар асари хурду калони гузаштагон ба ҳадди интиҳо баҳра бардоштан, чизе аз онҳо омӯхтан, чизе барои худ кашф карда тавоништан ҳудаш аломати хушсалиқагӣ, пурхунарӣ, нишо-

² В. Асрорӣ. Адабиёт ва фольклор. «Ирфон», Душанбе, 1967.

наи бузургист, ки ба ҳар қаламқаш муяссар намешавад.³ Ба ақидаи ман, ҳамин сифат насиби устод Садриддин Айни ва устод Абулқосим Лоҳутӣ гардидааст.

Аз ҳамин нуктаи назар мисраъҳои зеринро аз шеъри Лоҳутӣ «Ба Ватан» бо гуфтаҳои Фирдавсӣ, Низомӣ, Пушкин муқоиса намудан, ба фикри ман, ҷои ҷустуҷӯ аст. Лоҳутӣ мегӯяд:

Эй меҳрубон Ватан, ба раҳат ҷонфишон манам,
Дастонсаро ба васфи ту бо сад забон манам...
Ҳар навҷавони халқ падар гӯядам аз он-к,
Сарбози пири тӯдаи заҳматқашон манам...
Дар зиндагӣ ҷунинамӯ баъд аз вафот ҳам
Бо зиндаҳо нуҳуфта ба роҳат равон манам.
Печида тору пуди вучудам ба меҳри ту,
Ҷовид—зинда бо Ватани ҷовидон манам.
Чун бишнавай садон касеро, ки баҳри ту
Дар ҳар суруди халқ бувад нағмагон, манам...

(IV, 22).

Фирдавсии бузург гуфта буд:

Намирам аз ин пас, ки ман зиндаам,
Ки тухми суҳанро парокандаам...
...Биноҳои обод гардад хароб,
Зи борону аз тобиши офтоб.
Паяфқандам аз назм хоҳи баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд.

Низомии номвар гуфтааст:

Аз суҳан хоне кашидам пеши аҳли рӯзгор.

Пушкини безавол ин тавр нигоштааст:

Ба худ коҳе бино кардам, ки даст онро намесозад,
Алаф ҳаргиз напӯшад роҳи мардумро ба он маҳзар...
Тамоман ман намемирам, на, ҷисмам гарчи гардад хок,

³ Чунончи, Пушкин аз ашъори оламғири Ҳофиз ба ваҷд омада, аз ӯ илҳом гирифта «О лева роза» (1824), «Не пленяйся бранной славой» (1829) барин шеърҳои шоир эҷод карда буд. Дар ин шеърҳо Пушкин вазн ва дигар хусусиятҳои зоҳирии шеъри Ҳофизро риоя накарда бошад ҳам, рӯҳ ва савтияти назми шоири форсу тоҷикро комилан ва моҳирона ифода кардааст, шеъри аълои лирики русӣ офаридааст. Дар ин бора муфассалтар ниг.: И. С. Брагинский. Очерки из истории таджикской литературы. Сталинабад, 1956, сах. 207—210; В. Саматов. Ҳофиз ва Пушкин. «Маориф ва маданият», 1967, 7 апрель.

Раҳад рӯҳ аз фанову монад андар назми арзанда...
Замоне дер хоҳам буд азизи халқи ин кайҳон,
Ки кардам бо суҳан ҳисси нақӯ бедор дар одам...

(IV, 28—29).

Дар байни суҳанони ин қофиласолорони шеърӯ адаб ба назари ман як навъ шабоҳату равобити маънавий, як навъ ҷамоҳангӣ ва қаробати ғояву ақидаҳо мерасад. Фирдавсӣ тухми суҳан кишту хоҳи назм паяфқанд ва номи худро дар таърихи маданияти башар ҷовид гардонид. Пушкин аз назми олиқадр ҳайкале ба худ бино кард, ки асрҳои аср ақлу ҳуши мардумро ба худ хоҳад кашид. Низомӣ пеши аҳли рӯзгор хони суҳан кашид, ки оламиён аз он ҳаловат баранд. Лоҳутӣ, ки тору пуди вучудаш ба меҳри Ватану халқ печида буд, чун ҳайкали назм зинда хоҳад монд.

Шеъри ӯ «Ба ватан», ки чанде қабл аз вафоташ (1956) иншо шуда буд, хусусияти монологи ботинии шоирро дорад, ки дар он мисли Фирдавсӣ, Низомӣ ва Пушкин ӯ ҳам арзиши меҳнату суҳани худро барои наслҳои оянда таъкидан изҳор доштааст. Ин шеър хусусияти ҷамъбастанандагӣ дорад, ки дар он устод моҳияи эҷодии пурсамаран худро баён кардааст. Шеъри «Ба ватан»-и Лоҳутӣ низ ба монанди «Қоҳи ёдгор»-и Пушкин асарии программавист. Барои ба вучуд омадани ин шеъри аълои Лоҳутӣ анъанаи назми классикии форсу тоҷик ва илҳоме, ки устод аз Пушкин хангоми тарҷуман асари ӯ гирифтааст, бояд роль бозиде бошад. Дар шеъри «Ба Ватан» дар замони мо мазмуни нави пайдо кардани фахрияҳои классикии адабии форсу тоҷик, ки дар роҳи бузургдошти суҳан ва адабиёт гуфта мешуданд, ба назар мерасад.⁴

Аз эҷодии пурбаракати устод Лоҳутӣ намунаҳои зиёде метавон пайдо кард, ки дар онҳо таҷриба ва анъанаи адабии халқҳои гуногун барои ифодаи мавзӯҳои нави рӯзгор ва набзи ҳаёти муосир эҷодкорона, моҳирона ва навоҳона истифода шудаанд.

⁴ Албатта суҳанони Лоҳутӣ аз баъзе таърифу ситишҳои пуриғроқ, ки шоирони ҷоплуси маддоҳ дар ҳаққи худ ва шеъри худ ба умеди тамаъе мегуфтанд, ба кулӣ фарқ дорад. Аз ҷумла, Фазли Намангонӣ, шоири дарбори амир Умархон ҷунин худситой кардааст:

Манам Фазли номвар дар заман,
Низомии асри худам дар суҳан
Ба гуфтор дорам зи Ҷомӣ нишон,
Ба ашъори туркӣ навоибаён.

С. ДАВРОНОВ

ВАЗНИ АРӮЗ ДАР АШӢОРИ УСТОД ЛОХУТИ

Устод Абулкосим Лохутӣ қариб дар ҳамаи шаклу жанрҳои назм шеър суруда ба муваффақиятҳои калоне ноил шудааст. Вай аз роҳҳои сарбастаю печдарпечи «навҷӯени» солҳои бисту сӣ барҳазар шуда, дар шеър роҳу равиши ҳақиқатан наvero пеш гирифт. Пас аз ғалабаи Революцияи Кабири Социалистии Октябр дар адабиёти советӣ, аз ҷумла дар адабиёти советии тоҷик ба монанди Баҳриддин Азизӣ, Ҳамид Обидӣ, Ғулом Ализода шахсоне пайдо шуданд, ки ҳатто аз беҳтарин анъанаҳои адабиёти классикӣ даст кашиданро талкин мекарданд. Онҳо вазни анъанавии арӯз ва қофияи шеърро ҳадафи тири аввал қарор доданд. Аммо ин навҷӯени сохта муваффақияте ба даст оварда натавонистанд ва дар гирдоби шаклпарастихои бемавқеъ ва навоариҳои сохта ғӯтида рафтанд.¹

Аммо Лохутӣ дар ин роҳ аз шаклҳои анъанавии назми классикӣ эҷодкорона истифода мебард, имкониятҳои нави он шаклҳоро зоҳир мекард, онҳоро ба мазмунҳои нав мувофиқ ва ба вазифаҳои нав тобеъ менамуд.

Роҳи пешгирифтаи устод Лохутӣ дар масъалаи вазни шеър ва ба вучуд овардани асарҳои мувофиқи рӯҳи замони дарси бузурге шуд барои онҳое, ки дар зери никоби навҷӯӣ дар шакли шеър сафи тарафдорони ҷараёни пролеткультуро меафзуданд.

Хизмати Абулкосим Лохутӣ дар бобати кашф намудани хусусиятҳои нави вазни классикӣ арӯз ва ба талаботи замони мувофиқ гардонидани онҳо дар баробари дигар омил-

¹ Ниг.: Б. Азизӣ. Як назар ба шеърҳои тоҷикӣ, «Овози тоҷик», 26 августи с. 1928, № 253, сах. 3; Савғот ва тӯёна, журнали «Мулло Мушфиқӣ», 1928, № 15, сах. 7.

ҳои муҳимми ҷамъиятӣ ва сиёсӣ барои ҳар чӣ зудтар хотима ёфтани ҷараёни навоариин сохта дар шакли шеър мусоидат намуд.

Шарқшиноси машҳури советӣ марҳум Е. Э. Бертельс дар муқаддимаи девони Лохутӣ навишта буд:

«Вақте буд, ки баъзе аз адабиётшиносон мехостанд собит кунанд, ки баҳри шеър далели кофист барои шиносонидани маънии сиёсии он. Мегуфтанд — арӯз далели иртиҷоист, ҳичо — рӯҳи инқилобии саҳеҳ. Ин ақидаи марксизм набуд, балки билъақс идеализми сирф буд. Инро гуфтан тамоми диалектикаро рад кардан аст. Агар он донишмандон моил мебуданд, маънии методи марксистиро ба хубӣ дар вазни шеър бифаҳманд, боистӣ қадре девони Лохутиро мутолиа кунанд»².

Қариб тамоми осори адабии устод ба вазни арӯз гуфта шудааст. Маҳорати баланди шоир низ дар он аст, ки бо вазни арӯз, ки яке аз қисматҳои муҳимми шакли шеъри классикӣ мебошад, мазмунҳои баланди иҷтимоии даврро ифода кардааст. Мо ин ҷо ба таври хеле мухтасар асосан дар мисоли ғазал ва баъзе шеърҳои дostonҳои шоир мавқеи арӯзро дар эҷодиёти устод Лохутӣ нишон доданӣ ҳастем.

Қисмати асосии мероси адабии шоирро жанри ғазал ташкил медиҳад, ки асосан дар ду ҷилди аввали қуллияташ гирд омадааст. Дар қуллияти шоир ҳамагӣ 247 ғазал ба таъъ расидааст. Худи ҳамин мавқеи ғазал дар осори адабии устод ҳам далели равшанест бар ин ки ӯ шаклҳои ба ном кӯҳнашудаи адабиёти классикӣро моҳирона истифода мекард.

Агар дар гузашта ғазал бештар мавзӯҳои ишқиро ифода карда, баъзан ақидаҳои фалсафии ахлоқӣ низ дар он роҳ ёфта бошад, пас дар эҷодиёти Лохутӣ ғазал асосан ҳамчун ифодакунандаи мавзӯҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ба назар мерасад³.

Ҳамин низ ҷолиби диққат аст, ки то ибтидои солҳои сӣ афкори сиёсӣ иҷтимоӣ шоир дар ғазалҳои ӯ бештар зуҳур кардааст ва маҳз ҳамин жанрро интихоб намудани шоир низ бесабаб нест.

Нотили Хонларӣ дар бораи адабиёти форсии ибтидои асри ХХ мегӯяд:

«Нахустин шеърае, ки барои баёни афкор ва маонии ҷадид

² Е. Э. Бертельс. Сарсухани «Девони Лохутӣ». М., 1939, сах. 26.

³ Муфассалтар дар ин бора ниг.: М. Давлатов. Ғазалҳои иҷтимоӣ-сиёсии Абулкосим Лохутӣ. «Садои Шарқ», 1964, № 7, сах. 118—137.

дар шеъри форсӣ иттихоз шуд, дунболаи ҳамон шеваи ғазали қадим буд. Шояд ин бехтарин воситае буд, ки шоирони ватанпарастӣ он замон барои баёни афкори худ ёфтанд, зеро завки миллии ҳанӯз бо истилоҳот ва ташбеҳоти истиқоти ғазали қадим бисёр маънӯс буд ва маонии сиёсӣ иҷтимоии чаҳид бо ин шева зудтар ва бештар мунташир мешуд ва таъсир мекард»⁴.

Лоҳутӣ дар ғазалиёти худ асосан аз ҳамон баҳрҳои арӯз, ки дар ғазалҳои адабиёти классикӣ ба қор мерафт, истифода кардааст.

Истифодаи баҳрҳои арӯз ва дараҷаи истеъмоли онҳо дар ғазалиёти Лоҳутӣ ба таври зайл аст:

	Номи баҳрҳо	Адади вазнҳои истеъмолишуда	Адади ғазал	Вазнҳои кӯтоҳ		Вазнҳои миёна (13—14) хичой	Вазнҳои дароз (15—16 хичой)
				8—9 хичой	10—12 хичой		
1	Ҳазач	12	90	—	23	34	33
2	Рамал	12	87	—	5	9	73
3	Музореъ	5	44	—	—	44	—
4	Мучтасс	5	20	—	—	9	11
5	Ҷачаз	2	3	1	2	—	—
6	Мутақориб	1	2	—	2	—	—
7	Мунсарех	1	1	—	—	1	—
		38	247	1	32	97	117

Чунон ки аз ҷадвали боло мушоҳида мешавад, тавачҷӯ-ҳи шоир ба вазнҳои дароз бештар будааст, ки ин бесабаб нест.

Доктор Хонларӣ сабаби истеъмоли вазнҳои дарозу кӯтоҳ дар ғазалиёти классикӣ ба воқеаҳои иҷтимоии давр вобаста кардааст, ки ин ҷо то андозае яктарафа рафтор қардани муаллиф ба назар мерасад⁵. Ин ҷиҳати тадқиқоти Хонлариро И. С. Брагинский дуруст ва ҳаққонӣ танқид карда буд.

«Мутаассифона, — менависад И. С. Брагинский, — Хонларӣ аз таҳлили худ хулосаҳои мебарорад, ки бо онҳо розӣ

⁴ Парвези Нотили Хонларӣ. Шеъри форсӣ дар адабиёти муосир: «Паёми навин», 1324, № 11, саҳ. 30.

⁵ Нотили Хонларӣ. Таҳқиқи интиқодӣ дар арӯзи форсӣ ва ҷиғунагии таҳаввули авзони ғазал. Техрон, 1327, саҳ. 205—206.

шудан мумкин нест. Гап дар он аст, ки Хонларӣ шоир (Қамолӣ Хучандӣ. — С. Д.)-ро ҳаққонӣ як шоири ғазалсаро, ки эҳсосот ва афкори ҷамъиятии замони худро дар шаклҳои барои оммаи васеъ фаҳмо ифода кардааст, ба қалам оварда, **вале мазмуни ғазалҳоро бо вазни он аз ҳад зиёд ва бевосита алоқаманд мекунад**.⁶

Дурустии эроди И. С. Брагинскийро тадқиқи вазни ғазалиёти Лоҳутӣ собит менамояд.

Ҳарчанд майлу рағбати Лоҳутӣ нисбат ба вазнҳои дароз бештар буда, асосан ақидаҳои сиёсӣ иҷтимоии ӯ бо ҳамин қабил вазнҳои ифода шудааст, мавқеи вазнҳои кӯтоҳ низ дар ибрази ҳиссиёту ҳаяҷони эътирозӣ ошӯбгаронаи ӯ, ки бештар оҳанги даъвату хитобро мегирад, қам нест. Лоҳутӣ дар ғазал бештар вазнҳои пурҳаяҷону мутананеро (қатъи назар аз дарозии кӯтоҳии онҳо) ба қор бурдааст.

Инак ду ғазали устодро, ки бо вазнҳои мухталиф гуфта шудаанд ҳамон мазмуни инқилобӣ ва ҷанговаронаро ифода кардаанд, дида мебароем.

Яке «Хитоб ба халқи Эрон» ном дорад ва соли 1910 дар Техрон навишта шудааст, ки вазнаш ҳазачи мусаммани солим (4 маротиба мафойлун дар ҳар мисраъ) буда ин тавр оғоз меёбад:

Аё эронӣён, то кай дучори ғафлатед охир?
 Аё эронӣён, то чанд асири зиллатед охир?
 Тараққиҳои ҳар миллат самар аз ҳиссашон бошад,
 Талоше, ғайрате, ҳиссе! Шумо ҳам миллатед охир.
 Ниёкони шумо мадфун дар ин хоканд, эй мардум,
 Ватанро вораҳонед аз хатар, боғайратед охир.
 Суми асби аҷониб бар сари обоатон то кай?
 Биронедаш аз ин кишвар, агар боҳимматед охир!
 Азизон, Юсуфи Эрон ба бозори фано бошад,
 Харедаш зуд, то дорон вақту фурсатед охир

(I, 17).

Дигаре маҳсули соли 1924 буда, дар Москва навишта шудааст ва вазнаш ҳазачи мусаддаси аҳраби макбузи маҳзуф мебошад (мафъӯлу мафойлун фаълун дар ҳар мисраъ). Вазни мазкур дар адабиёти классикии форсу тоҷик ваз-

⁶ И. С. Брагинский. Очерки из истории таджикской литературы. Сталинабад, 1956, стр. 254 (таъкиди ҷумла аз мост.—С. Д.).

ни маъмули дostonҳои ошиқонаи «Лайливу Маҷнун» шинохта шудааст ва ба андозае оҳанги маҳзунона дорад. Вале ин ҷо шоир аз ҳамин вазне, ки гузаштаи он ба асарҳои ошиқона алоқадор буд, ғазале офаридааст, ки оҳанги тамоман дигаре дорад.

Байте аз достони «Лайливу Маҷнун»и Низомӣ:

Лайли сари зулф шона мекард,
Маҷнун дури ашк дона мекард.

Ғазали Лоҳутӣ бо ин байтҳо оғоз меёбад:

Гӯед зи ман ситамгаронро:
Гӯянд видоъ модаронро.
Зуд аст, ки путки коргарҳо
Қубад сари сохибафсаронро.
Вақт аст, ки моликони ғаддор
Тобеъ бишаванд чокаронро.
То чанд қавӣ савор бошад
Аз давлати зулм лоғаронро?

(I, 165).

Дар ҳарду ғазали мазкури Лоҳутӣ як мавзӯ ва дар ҳарду маврид ҳам ҳамон як ҳиссиёту ҳаяҷони шоири инқилобӣ ифода ёфтааст. Ҳар ду ғазал ҳам як оҳанги эътироз, даъвату хитобро дорад. Дар ҳар ду ғазал ҳам шоир аввал саволҳои риторикӣ оварда дар охир ба хитоб гузаштааст. Вале оҳанги хитоб дар ин ғазалҳо яксон нест ва тафовутҳои ба назар расандае дорад. Дар ғазали дуюм, ки вазнаш кӯтоҳ аст, даъвату хитоби шоир шадидтар ва муассиртар садо медиҳад.

Айнан бо ҳамон вазни ғазали дуюм («Гӯед зи ман ситамгаронро») Лоҳутӣ ғазалҳое низ гуфтааст, ки оҳанги соф ишқӣ доранд ва аз ҳиссиёту ҳаяҷони ҷанговаронае, ки дар ғазали боло мушоҳида кардем, заррае ҳам дида намешавад. Чунончи:

Имрӯз ба пеши ёр рафтам,
Бо ҳолати беқарор рафтам.
Бетоб шудам чунон ки дар роҳ
Бар гардани дил савор рафтам.
Сангин ба танам буд он қадар пӯст,

Гӯе ки ба зери бор рафтам.
Бо ин ҳама қоматам нашуд ҳам,
Чун сарв ба ҷӯйбор рафтам.
У шамси шарофат аст, пешаш
Бо иззату ифтихор рафтам.
Чун уштури маст будаму ишқ
Бигрифта ба каф маҳор, рафтам.
Бо ин ки шурӯи тирамаҳ буд,
Бо лаззати навбахор рафтам.
У мохи даруни ахтарон буд,
Ман мохгирифтавор рафтам.
Он қадр намуд меҳрубонӣ,
Қ-аз ӯ шуда шармсор, рафтам,
Хобам набарад зи шодӣ имшаб,
Имрӯз ба пеши ёр рафтам,

(II, 148).

Чунон ки мебинем, ин ҷо ҳиссиёту ҳаяҷон тамоман дигар аст. Ба ақидаи мо, яке аз сирҳои асосие, ки ин ду ғазали бо як вазн гуфташударо аз ҳамдигар ҷудо мекунад, пеш аз ҳама дар интихоби қалимаву ибора, ҳиҷоҳои баставу кушод ва ҳатто ҳарфҳои алоҳида пинҳон аст, ки ба ҳар яки ин ғазалҳо оҳанги матлубро бахшидааст. Аз ҷумла ҳамин истеъмоли ду ҳарфи садоноки «о» ва «а» дар ҳардуи ин ғазал яксон нест.

Садоноки «о» дар 10 байти ғазали «Гӯед зи ман ситамгаронро» 52 маротиба, дар ғазали дуюм, ки ҳамагӣ аз 10 байт иборат аст, 28 маротиба ва садоноки «а» дар ғазали аввал 60 маротиба ва дар ғазали дуюм 79 маротиба истеъмом шудааст. Бештар истифода шудани садонокҳои дароз (о, ў) дар ғазали якум яке аз сабабҳои оҳанги даъвату хитоб ба касб қардани шеър гардидааст.

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки ҳатто дар як вазн ҳам ифода намудани оҳангҳои мухталиф, ҳатто зидди якдигар мумкин будааст, ки бештар ба маҳорати шоир алоқа доштааст. Ифода ёфтани мазмунҳои мухталиф дар шеър на ба дарозию кӯтоҳии вазнҳо марбут аст, балки бештар ба маҳорату ҷаҳонбинии шоир вобаста мебошад.

Сабаби асосии ба вазнҳои дароз ва бештар ба вазнҳои мухталифи баҳри рамал рағбат доштани устод Лоҳутиро, ба ақидаи мо, аз серистеъмом будани он вазнҳо дар адабиёти классикӣ ва эҷодиёти даҳанакии халқ бояд донист.

Дар вазнҳои гуногуни баҳри рамал хиссиёти ҷанговаронаи шоир хуб ифода ёфтааст. Инак чанд мисол:

Рамали мусаммани солим — 4 карат фоилотун:

Коргар! Дафъи ҷафоро гар бихоҳӣ, метавонӣ,
Қатъи беҳи ағниёро гар бихоҳӣ, метавонӣ.
(I, 134).

Рамали мусаммани максур — фоилотун фоилотун фоилотун фоилон:

Не малак ҳасту на шайтон ҳасту не додор ҳаст,
Дар ҳама дунё фақат заҳмат ва истисмор ҳаст.
(I, 138).

Рамали мусаммани маҳзүф — фоилотун фоилотун фоилотун фоилун:

Бас бувад хоби гарон, бедор бош, эй коргар,
Масти ғафлат то ба кай? Хушёр бош, эй коргар!
(I, 111).

Солҳо дар ҷустуҷӯи ҳақ ба ҳар дар сар задам,
Қас надидам ҳар қадар ин дар задам, он дар задам.
(I, 119).

Зиллати муздурро саркор медонад магар?
Заҳмати сарбозро сардор медонад магар?
(I, 137).

Лохутӣ дар баҳри ҳазаҷ ҳам бисъёр ғазалҳои революционӣ гуфтааст. Машхуртарини онҳо ғазали «Ё ҳарду» мебошад. Вале табиати баҳри ҳазаҷ, ки ба тараннум хушояндаст, нагузошта аст, ки шоир аз ин баҳр ҳарчи бештар истифода кунад. Навъҳои гуногуни он бештар барои ифодаи мазмунҳои ишқӣ мувофиқ омадааст. Ин аст, ки аксари ғазалиёти шоир, ки бо навъҳои гуногуни баҳри ҳазаҷ эҷод шудаанд, асосан ғазали ишқӣ мебошанд. Лекин дар онҳо танҳо сӯзу гудози ишқ тасвир наёфтааст. Бисъёре аз онҳо фақат дар назари аввал соф ишқӣ менамоянд ва дар ҳақиқат мазмунҳои тезу тунди сиёсии давр ифода шудааст ва рамзу киноя мавқеи муҳим ишқол мекунад (VI, 171).

Баҳри сеюме, ки дар ғазалҳои Лохутӣ пас аз ҳазаҷу рамал фаровон истифода шудааст, баҳри музореъ, хусусан музореъи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзүф (мафъӯлу фоилоту мафойлу фоилун) мебошад.

Дарачаи истифодаи ин вазн дар адабиёти классикӣ гуногун буда, қариб дар як саф бо вазни рамали мусаммани максур омадааст.

Хусусияти баҳри музореъ он аст, ки аксар вақт мисраъҳо ба ду ҳиссаи баробар тақсим мешаванд. Ҷунончи, музореи мусаммани аҳраб (мафъӯлу фоилотун, мафъӯлу фоилотун):

То кай ҷу гул нишнам/дар хун тапида бе ту,
Хорам шикаста бар по,/дастам бурида бе ту,
(Сайидо).

Ё худ:

Ҳоҳам, ки сер бинам/рӯи ҷу ёсаминаш,
Лек офат аст чашмаш,/метарсам аз каминаш.
(Хисрав).

Ё ин ки музореъи мусаммани аҳраби мусаббағ (мафъӯлу фоилотун мафъӯлу фоилиён):

Дар кӯи некномӣ/моро гузар надоданд,
Гар ту наменсандӣ,/тағйир деҳ қазоро.
(Ҳофиз).

Ҳамин хусусият дар вазни музореи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзүф (мафъӯлу фоилоту мафойлу фоилун), ки Лохутӣ ҳамаи 39 ғазали баҳри музореъро бо ин вазн сурӯдааст, низ дида мешавад:

Бо ёр қас набуда/чунин меҳрубон, ки ман
В-аз ёр қас надида/ҷафо онҷунон, ки ман.
(I, 114).

Ё худ:

Оташ агарчӣ сӯхт/тани нотавони ман,
Гул қард ишқу монд/ба олам нишони ман.
(II, 11).

Вале ин ҳолат дар ҳамаи ғазалҳои ин вазн риоя нашудааст ва аксар вақт шоир калимаҳоро мешиканад ва ба ду рукн тақсим мекунад:

Бардор парда, эй са-/нами моҳрӯн ман,
То рӯи ту зиёд/кунад обрӯи ман.
(I, 73).

Дар ғазалиёти бо ин вазн сурудаи шоир низ мавзӯҳои муҳимми рӯз интиҳоб шудаанд:

Дос ар кашад, ки гардани султон ҳамезанам,
Аввал касе, ки дар паи деҳқон фитад, манам.

(I, 99).

Гар он ки дар басити замин коргар набуд,
Дунё набуду илм набуду хунар набуд.

(I, 108).

Аз ин абъёт низ оҳанги таъкиду даъватро дарк кардан душвор нест.

Ғазалиёти шоир асосан бо ҳамин се баҳр гуфта шудааст. Дигар баҳрхое, ки дар ғазалиёти классикони адабиётмон мавқеи муҳим ишғол мекард, аз мадди назари Лоҳутӣ дур мондааст.

Чунон ки дида шуд, аз 247 ғазале, ки дар куллиёти шоир гирд омадааст, 218 ғазал дар се баҳри фавқ (ҳазаҷ, рамал ва музореъ) гуфта шуда, танҳо 28 ғазал дар дигар баҳрҳои арӯзист.

«Маҷмӯи авзоне, ки ағлаб дар ғазали форсӣ ба қор ме-
равад, — навиштааст Хонларӣ, — каму беш бисту панҷ аст, ...
бист вазн аз он ҷумла бештар маъмул аст».⁷

Аз ин бист вазне, ки Хонларӣ дар ғазалиёти классикони адабиётмон маъмул шуморидааст, вазнҳои зерин дар ғазалҳои Лоҳутӣ истифода шудааст:

1. Ҳазаҷи мусаддаси аҳраби мақбузи маҳзуф — мафъӯлу мафоилун фаълун, 4 ғазал, намунааш:

Гӯед зи ман ситамгаронро,
Гӯянд видоъ модаронро.

(I, 165).

2. Ҳазаҷи мусаддаси маҳзуф — мафоилун мафоилун фаълун, 16 ғазал, намунааш:

Яке Руму яке Юнон парастад,
Яке кифру яке имон парастад.

(I, 29).

⁷ Хонларӣ. Асари мазкур, саҳ. 152.

3. Ҳазаҷи мусаддаси аҳраби мақбуз — мафъӯлу мафоилун мафоилун, 1 ғазал, матлааш:

Гар нест ду дасти номвар моро,
Қас менаҳонад аз хатар моро.

(I, 97).

4. Ҳазаҷи мусаммани солим — мафоилун 4 маротиба, 32 ғазал, намунааш:

Дило, барҳезу истикбол кун, дилдор меояд.
Дигар андеша аз ағъер манмо, ёр меояд.

(I, 95).

5. Ҳазаҷи мусаммани аҳраб — мафъӯлу мафоилун мафъӯлу мафоилун, 1 ғазал, ки матлааш ин аст:

Ман коргару ту деҳқон, дод аз туву оҳ аз ман,
То чанд баранд ашроф қафш аз ту, қулоҳ аз ман.

(I, 198).

6. Рамали мусаддаси маҳзуф — фоилотун фоилотун фоилотун, 2 ғазал, намунааш:

Рӯ қушода мӯи худ во мекунӣ,
Шӯри мардумро тамошо мекунӣ.

(VI, 26).

7. Рамали мусаммани маҳзуф — фоилотун фоилотун фоилотун фоилун, 38 ғазал, намунааш:

Ман на он мардам, ки аз қайди фалак парво кунам,
Чун фалак ман сад ҳазорон хасро бепо кунам.

(I, 152).

8. Рамали мусаммани маҳбуни маҳзуф — фоилотун фаилотун фаилотун фаилун, 5 ғазал, намунааш:

Булбул аз кунҷи қафас чун назар афтад ба манаш,
Дарди ман донаду нолад ба фироқи ватанаш.

(I, 63).

9. Мучтасси мусаммани маҳбуни маҳзуф — мафоилун фаилотун мафоилун фаилун, 2 ғазал, намунааш:

Ҳар он ки номи худо мебарад, бидеҳ ба манаш,
Ки доди худ биситонам ба муште аз даҳанаш.

(I, 122).

10. Мучтасси мусаммани махбун — мафойлун файлотун; мафойлун файлотун, 3 ғазал, намунааш:

Гул ар ки нест, чӣ ғам? бистаре зи хор ки дорам,
Чу лола як дили пурхуни доғдор ки дорам.
(I, 24).

11. Музореъи мусаммани ахраби макфуфи махзуф — мафъӯлу фойлоту мафойлу фойлун, 22 ғазал, намунааш:

Бардор парда, эй санами мохрӯи ман,
То рӯи ту зиёд кунад обрӯи ман.
(I, 73).

12. Мунсарехи мусаммани матвии макшуф (марфӯъ) — муфтаилун фойлун муфтаилун фойлун, 1 ғазал, матлааш:

Бо лаби нозук нигор дасти маро мегазад,
Ин варақи гул чу хор дасти маро мегазад.
(VI, 27).

Аз 20 вазни номбурдан Хонларӣ танҳо хамин 12 вазн дар ғазалиёти Лоҳутӣ дида мешавад. Ҳашт вазни дигари онро дар осори Абулқосим Лоҳутӣ дучор накардем, ки аз инҳо иборат аст:

1) Рамали мусаддаси махбуни махзуф; 2) Рамали мусаммани машқул; 3) Музореъи мусаммани ахраб; 4) Хафифи махбуни махзуф; 5) Сареъи матвии макфуф; 6) Раҷазии мусаммани солим; 7) Раҷазии мусаммани матвии махбун; 8) Мутақориби мусаммани максур.

Мувофиқи тадқиқоти Хонларӣ, аз 8 вазне, ки дар ғазалиёти Лоҳутӣ дучор карда натавоностем, чортои он умуман дар осори ғазалсароёни пешина ҷои намоёнеро ишғол намекардааст ва аз камистеъмолтарин вазнҳои ғазал ҳисоб мешудааст.

Чизе, ки ҳоло диққати моро бештар ба худ ҷалб мекунад, ин аст, ки устод Лоҳутӣ дар ғазал аз дигар вазнҳое, ки бино ба тадқиқоти Хонларӣ аз мадди назари ғазалсароёни пешин дар қанор монда будаанд, фаровон истифода кардааст. Истифодаи вазнҳое, ки дар гузашта камистеъмол ва ҳатто номустаъмал буданд, аз муҳимтарин хусусиятҳои ғазалиёти Лоҳутӣ ва навҷӯию навоарини ӯст.

Инак, рӯйхати вазнҳое, ки мувофиқи тадқиқоти Хонларӣ

дар ғазали классикӣ истеъмол намешуд, аммо дар ғазалиёти Лоҳутӣ ба назар меояд:⁸

1. Ҳазачи мусаддаси ахраби макбузи максур
2. Ҳазачи мусаммани ахраби мусаббағ
3. Ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи махзуф
4. Ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи максур
5. Рамали мусаммани солим
6. Рамали мусаммани максур
7. Рамали мусаммани махбуни максур
8. Рамали мусаммани мусаббағ
9. Рамали мусаммани махбуни аслами мусаббағ
10. Рамали мусаммани махбуни аслам
11. Рамали мусаддаси солим
12. Рамали мусаддаси махбуни максур
13. Рамали мусаддаси махбуни аслами мусаббағ
14. Музореъи мусаммани ахраби макфуфи максур
15. Мучтасси мусаммани махбуни аслам
16. Мучтасси мусаммани махбуни максур
17. Раҷазии мусаддаси мактӯъ
18. Раҷазии махбун
19. Раҷазии мураббаи махбун
20. Мутақориби мусаммани солим

Мо дараҷаи истифодаи вазнҳои алоҳидаро дар эҷодиёти Лоҳутӣ ба ҳисоб гирифта ба хулосаи зерин омада метавонем:

1. Таваҷҷӯҳи шоир ба авзони бахрҳои ҳазач, рамал, музореъ ва мучтасс бештар буда, фаровон истифода шудани онҳоро дар ғазал муносиб диндааст.

2. Лоҳутӣ дар ғазал ҳамагӣ 39 вазиро истифода кардааст. Аз ин 12 вазн дар қадвали 20-гонаи Хонларӣ аз вазнҳои маъмули ғазалсароёни пешина аст. 27 вазни дигар, ки дар ғазалҳои шоир дучор кардем, бино ба тадқиқоти Хонларӣ гӯё барои ғазал маъмул набудааст. Аз ин 27 вазн махсусан ҳадди истеъмоли 9 вазни зайл дар ғазалҳои Лоҳутӣ нишон медиҳад, ки онҳо низ барои жанри ғазал мувофиқ буда, устод Лоҳутӣ намунаҳои барҷастаи истеъмоли ин вазнҳоро дар ғазал додааст: ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи махзуф—мафъӯлу мафойлу мафойлу фаълун; ҳазачи мусаммани ахраби макфуфи максур—мафъӯлу мафойлу мафойлу мафойл;

⁸ Бояд гуфт, ки тадқиқи вазни ғазалиёти шоирони асрҳои XVI—XIX Мовароуннаҳр аз мадди назари Хонларӣ дур мондааст. Бинобар он, мумкин аст, ки баъзе хулосаҳои Хонларӣ ба ҳақиқат рост наояд.

рамали мусаммани солим—4 карат фоилотун; рамали мусаммани максур—фоилотун фоилотун фоилотун фоилон, рамали мусаммани махбуни аслам — фоилотун фоилотун фаилотун фаълан; музореъи мусаммани ахраби макфуфи максур — мафъулу фоилоту мафойлу фоилан; мучтасси мусаммани махбуни аслам — мафоилун фаилотун мафоилун фаълан; мучтасси мусаммани махбуни аслами мусаббаг—мафоилун фаилотун мафоилун фаълон.

Дарачан истеъмоли баҳрхон мухталифи арӯз дар эҷодиёти устод Лоҳутӣ асосан ба гуногунии шаклҳои шеърӣ ӯ алоқаманд аст.

Ҳарчанд дар ғазал шоир бештар ба вазнҳои дароз, яъне ба мусаммани баҳрҳо эътибор додааст, умуман дар эҷодиёти устод мавқеи асосиро вазнҳои кӯтоҳ ишғол кардааст.

Лоҳутӣ вазнҳоеро ҷустуҷӯ кардааст, ки ба рӯҳияи мардуми советӣ ҷавоб гуфта тавонад, ба андозае шодкомии халқҳои ин сарзаминро инъикос намояд ва ба кайфияту эҳсосоти халқ мувофиқат дошта бошад.

Аксари шеърҳои устод Лоҳутӣ, ки ба тасвири ҳаёти халқи советӣ бахшида шудааст, дорои вазнҳои кӯтоҳ ва оҳангҳои мутантану нишотангез мебошад. Инак чанд мисол аз мукаттаоти шоир дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзуф:

Азизам, барги гул хуб аст, аммо
Лаби гӯяндаи ту бехтар аз ӯст.
Даҳони ғунча рангин аст, лекин
Лаби пурхандаи ту бехтар аз ӯст.

(II, 150).

Ё худ:

Вучуди ман чу хидмат бо садоқат
Ҳамеша аз барон ранҷбар кард.
Ба тақдими нишони беназире
Маро ин синфи холиқ муфтаҳар кард.

(II, 125).

Аз маснавиёти шоир: ҳазачи мусаддаси ахраби макбузи маҳзуф — мафъулу мафоилун фаълун:

Эй шоири номдори тоҷик,
Донандан нуктаҳои борик!

(VI, 10).

Рамали мусаддаси максур — фоилотун фоилотун фоилот:

Дидам андар як чаман як ошъён,
Ошъёни пурсафои булбулон.
Булбулони нуктапардозу нақъ
Ишқбозони гули хушрангу бӯ.

(II, 186).

Хафифи махбуни маҳзуф — фоилотун мафоилун фаилун:

Эй умеди дили рамидаи ман,
Қуввати дасту нури дидан ман,
Ватани қору хонаи ишқам,
Табъи шеърӯ таронаи ишқам.

(II, 197).

Дар асарҳои ӯ, ки мо ҳоло аз ҳар қадамашон як ё ду байт мисол овардем, симои Лоҳутӣ чун мусаввири нозукбини воқеаҳои рӯзмарраи ҳаёти халқи советӣ намудор шуда, набзи ҳаёти социалистӣ аз ҳар як сатри осори ӯ шунида мешавад. Вале вай на фақат бо риояи намудани қонунҳои мавҷудан шеърӣ шакли жанрҳои маъмули назми классикиро ба қор мебард ва ба қолабҳои анъанавии шеър рӯҳи нав дамида мазмунҳои тозаи замони советиро ифода мекард, балки саромади бузургтарин шоирони наваҷодии адабиёти советии тоҷик низ буд.

Навиҷандиҳои шоир аз суруду таронаҳои кӯчак то ба достону маснавиҳои бузурги вай мушоҳида мешавад.⁹

Маълум, ки достони классикии форсу тоҷик қатъи назар аз ҳаҷмаш асосан бо як вазн гуфта мешуд.

Ин ҳолат, аз як тараф, шоирро хеле маҳдуд қунат, аз тарафи дигар, аз ӯ маҳорати баландеро талаб менамуд, ки ҳамаи воқеаҳои як достонро (хоҳ ғаму андӯх бошад ва хоҳ шодию тараби қаҳрамон) бо як вазн баён намояд.

Лоҳутӣ шоирест, ки дар адабиёти советии тоҷик аввалин шуда истифодаи ду ё се вазни мухталифро дар достон қорӣ кард.

Ин кӯшиши устод Лоҳутӣ на аз он сабаб ба амал омадааст, ки бо як вазн ифодаи намудани тамоми воқеаҳои тасвиршаванда ба шоир душворие оварда бошад. Балки устод ба ин васила вазно мувофиқи вазъият ва ҷараёни воқеа ба кайфияту эҳсосоти қаҳрамони асар бештар тобеъ кард.

⁹ Муфассалтар ниг.: С. Давронов. Навҷандиҳои Лоҳутӣ. «Садон Шарк», 1967, № 2, саҳ. 138—147.

Намунаи барҷастан дар як асар аз ду-се вазн истифода бурдани Лохутиро дар «Тоҷу байрак» ва «Париш бахт» мушоҳида мекунем.

Аз ҷумла дар достони «Тоҷу байрак» ки вазни асосии он мутақорибӣ мусаммани мақсур аст, боз се вазни иловагӣ дида мешавад.

Масалан, рафтани зимистону омадани баҳорро, ки аз бедор шудани табиат ва оғози меҳнати пурҷӯшу хурӯши колхозчиён дарак медиҳад, оммаи халқ бо хушнудии том ва шодию сурур истикбол кард. Барои ифодаи вазъияти рӯҳии халқ, ки як навъ оҳанги нарму ботамкине дорад, шоир аз вазни ҳазачи мураббаи аштар истифода кардааст:

Лашкари зимистон рафт,
Давлати баҳор омад.
Даста-даста колхозчӣ
Сӯи кишту кор омад.

Вакте ки сухан аз пирӯзиҳои пахтакорон меравад, шоир тантанаи халқро ба василаи вазни рачази мураббаи солим, ки оҳанги мутантану бошукӯҳ ва дабдабаноке дорад, ифода намудааст:

Дар колхози Тоҷикистон
Аз ғайрати колхозчиён
Пур шуд плон, пур шуд плон,
Мо фотихем, мо фотихем.

Шоир бо ин иқдоми ҷасурунаи худ роҳи фарохеро ба наслҳои ояндаи адабиёти тоҷик боз кард.

Роҳи пешгирифтанӣ устод Лоҳутӣ ва таҷрибаи эҷодии ӯ дар масъалаи вазни шеър, истифодаи вай аз қонунҳои анъанавии поэтикаи классикии халқҳои тоҷикӣ форс ва ба вучуд овардани асарҳои баландсанъати мувофиқи давр барои нависандагони ҷавони тоҷик мактаби бузурги омӯзиш ба шумор меравад.

Х. ШОДИҚУЛОВ

ҶАВОБИЯҲОИ ЛОХУТӢ ВА БАЪЪЕ МАСЪАЛАҲОИ НАВОВАРИ

Нависандае, ки талабу эҳтиёҷоти замони худро равшан дида ва ба воқияву ҳодисаҳои давр, ба ҷараёни мутараққии ҷамъият ҳамоҳанг шуда метавонад, муътабар, хушбахт ва абадзинда аст. Ин гуна адиб ҳамеша ҳамқадами замон ва осори вай ҳамоҳанги муосирон мебошад.

«Қадам вақт адабиёт пешқадам аст? Қай санъаткор мавқеи пешқадамай ишғол менамояд? Адабиёт вақте пешқадам аст, ки сухани қатъии худро дар лаҳзаи ниҳоят зарур доир ба муҳимтарин масъалаи ҳаёти халқи худ гуфта тавонистааст»¹, — навишта буд шоир ва олими немис И. Бехер.

Истеъдоди суҳанварӣ ва маҳорати образофаринӣ, ба воқияву ҳодисаҳои давр дар вақташ ҷавоб гуфта тавонистан аз ҳар сатри осори Лоҳутӣ хувайдост. Он асархое, ки устод дар ҷавоби ашъори шуарои классики муосир гуфтааст, аз ин талаботи ҳозиразамонӣ мустасно нестанд, балки дар онҳо бузургии замони нав ва бартарии соҳти нави ҷамъияти бештар ва бехтар намоён шудааст.

Ҷавобияҳои Лоҳутӣ аз рӯи мундариҷа ва ғоя байни худ як умумияте доранд: дар ҳамаи он осор озодии меҳнат ва синфи меҳнатқаш, бартарии соҳти нави ҷамъияти — социализм тараннум шудааст. Шоир ҳаёти гузашта ва ҳозираро муқоиса карда, дурустии роҳи социалистиро собит намудааст, инсонпарвар будани социализм ва бо дастҳои худӣ ҳамон инсон сохта шудани ҷамъияти социалистиро қайд кардааст, ҳислатҳои наҷиби қаҳрамони нави даврон — одами советиро мавриди тасвир қарор додааст.

Ба эътибори шакл ҷавобияҳоро ба ду қисмат ҷудо мета-

¹ И. Бехер. Любовь моя, поэзия. М., 1965, стр. 219.

вон кард. Яке — манзумаҳое, ки ҷавобан ба шоирони классикий тоҷику форс ва умуман шуарои форсизабони гузашта гуфта шудаанд ва дар онҳо, чунон ки назирагӯй талаб дорад, анъанаҳои классикий назм ба ҳукми шакл бокист. Ба ин ғурӯҳ шеърӣ «Яке Руму яке Юнон парастад», қасидан «Кремль» ва достони «Тоҷу байрак» дохил мешавад.

Ба ҷуз шеърӣ «Яке Руму яке Юнон парастад», ки соли 1916 таълиф шудааст, аксари ҷавобияҳо дар охири солҳои бист ва ибтидои солҳои сӣ, дар солҳои навишта шудаанд, ки шавқу ҳаваси ҳамдигаромӯзии халқҳо зиёд шуда буд ва илова бар ин ҷушу хуруши сохтмони социалистӣ дар Тоҷикистон тасвири воқеияти навро талкин мекард.

«Яке Руму яке Юнон парастад» назираи «Андар парастии» ном шеърӣ Пури Довуд аст. Лохутии инқилобпараст ононро, ки дар истисмори халқ аз ҳеч қабоҳате рӯ намегардонанд, мазаммат карда, ҳозир будани худро дар ҳимояи коргару деҳқон изҳор намудааст. Вай ободию озодиро аз ҳамон солҳо дар ваҳдати коргару деҳқон дида, озодии онҳоро парастии кардааст. Мақтан шеър чун овози дили шоири мубориз як навъ қасами ба мубориза даъваткунандаеро менамояд:

Яке Руму яке Юнон парастад,
Яке куфру яке имон парастад.
Яке Акко, яке Макка, яке Балх,
Яке дарбори Вотикон парастад...
Барои фаъла истисмор кардан
Яке конун, яке куръон парастад.
Яке аз дастранчи коргарҳо
Фурӯши чинс дар дӯкон парастад...
Миёни ин ҳама махлуқи олам,
Ки ин як ину он як он парастад,
Агар аз кешӣ Лохутӣ бипурсӣ—
Начоти фаълаву деҳқон парастад.

(I, 29—30).

Дар ин шеър идеали озодипарастии шоир ҳоло ба таври конкрет ба миён наомадааст. Вай озодии фаълаву деҳқонро танҳо орзу кардааст ва ҳамеша дар ҳимояи онҳо будани худро баён намудааст. Вале ривочи қувваҳои сиёсӣ вуқӯнаҳои иҷтимоии давр, қувват гирифтани фаъолияти революционии шоир инкишофи он идеалро талкин намудаанд.

ва шоир минбаъд ба ҷунин идеал, ки асоси ҷамъиятро ваҳдати коргару деҳқон ташкил медиҳад, омада расидааст. Ба ин тариқ парастии беҳаракат намондааст, балки мубориза дар роҳи озодӣ ва ягонагии синфҳои меҳнаткаш программаи минбаъдаи муборизаи революционӣ ва ғояи шеърҳои сиёсӣ инқилобии ӯро ташкил додааст. Ба ҳукми аввалин изҳори даъват ба мубориза, аз ин рӯ, ғазали ҷавобияи «Яке Руму яке Юнон парастад» аҳамияти зиёде касб менамояд ва қадами тозаю навоаронаи устод Лохутӣ.

Қасидан «Кремль» дар ҷавоби қасидан Хоконӣ «Хангоми убур аз Мадоин ва дидани тоқи қасре» (маъруф ба унвони «Харобаҳои Мадоин») гуфта шудааст. Дар ин асар, чунон ки худи устод Лохутӣ қайд намудааст, шоири советӣ «осори кӯхнаро аз ҷиҳати ғоявӣ мағлуб намуда, ҳақиқати ҳозираи худро ба вай муқобил» гузоштааст (VI, 237). Хоконӣ бахшида ба мусибати қасри Мадоин марсияе гуфта, онро бузургтарин ёдгори адлу дод, одамият ва маданият донистааст. Барбоду хароб шудани меҳнати се ҳазор устову мардикор ва ҷандсад муҳандису меъмори хитой ва мамолики дигар басо фоҷиавӣ баён шудааст.

Шоири классик шукӯху шахомати қасри Мадоин, бузургии ва сарвати соҳибони онро, ки қайҳо замин ба коми худ кашидааст ва худи қаср низ ба ҷузғхонаҳо табдил ёфтааст, бо оху афгон баён менамояд. Харобаҳо ҳикоят доранд, ки:

Ин аст ҳамон айвон, к-аз нақши руҳи мардум
Ҳоки дари ӯ будӣ девори нигористон.
Ин аст ҳамон дарғаҳ, к-ӯро зи шахон будӣ
Дайлам² малики Бобул, хинду³ шаҳи Туркистон.
Ин аст ҳамон суффа, к-аз ҳайбати ӯ будӣ
Бар шери фалак ҳамла шери тани шодирвон.
Пиндор ҳамон аҳд аст, аз дидан ибрат бин
Дар силсилаи дарғаҳ, дар кавқабаи майдон...
Хуни дили Ширин аст он май, ки диҳад заррин,
З-обу гили Парвиз аст ин ҷом, ки ниҳад деҳқон.
Аз хуни дили тифлон сурхоб руҳ омезад
Ин золи сапедабӯ в-ин моми сияхистон.

² Дайлам — ба маънои ғулом омадааст.

³ Хинду — низ ба маънои ғулом омадааст.

Хоконӣ, аз ин даргах даръюза ибрат кун,
То аз дари ту з-ин пас даръюза кунад хокон⁴.

Муконсаи холи Мадонн ва Кремль дар ҳақиқат ибрато-мӯз буд.

«Ин тазоди бузурги таърихӣ, — мегӯяд Лохутӣ, — маро ба ҳайрат андохт. Яке аз онҳо вайрон шуда кудрату шавкати миллии халқро дар зери худ гӯр кард, аммо дигаре ба дасти коргарон гузашта, чони нав ёфт, калъаи интернационализм ва коммунизм гардид...

Дар қасри пештариан шох ҳоло рафикони мо ништаанд! Ин фикр наметавонист маро ба ҳаяҷон наоварад. Ғалабаи пролетариат дар Иттифоқи Советӣ ва Кремльро тамошо карданам сабаб шуданд, ки ҳамаи инҳо ба як шакли муайяне ба майдон барояд» (VI, 237—238).

Дар таърифи аҳамияти ҳозиразамонӣ ва ба вокиаву ҳодисаҳои социалистимазмун ҷавоб дода тавонистани касидан «Кремль» аз суҳанони болои ҳуди Лохутӣ беҳтар чизе гуфтани душвор аст. Чуқур донишани адабиёти классикӣ ва осори намоёндагони он, ба ҳубӣ донишани зиндагии мазлумона ва қашшоқонаи халқҳо то Инқилоби Октябр ва киёси ҳаёти наву кӯҳна ба шоир имкон додааст, ки дар як нишаст донишани фалсафии офарад ва ҳақиқати холи қасрҳои Мадонну Кремльро кушояд ва моли кӣ будани онҳоро муайян кунанд. Лохутӣ вазн ва қофия, яъне шакли донишани Хокониро мувофиқи талаби назирагӯӣ нигоҳ дошта, дар айни замон ба ғояи шохпарастии донишани Хоконӣ муқобил баромадааст ва соҳибони ҳақиқии қаср будани халқро баён намудааст. Аз ҳар сатри донишани Лохутӣ ҳувайдост, ки Кремле, ки бо машаққатҳои зиёде имрӯз ба дасти соҳибони ҳақиқии худ расидааст, гахвораи дунёи нави социалистӣ мебошад, диққати олами озодипарастонро ба худ кашидааст:

Ногоҳ замин ларзид в-аз дур фалак тарсид,
Чун дод дарафши сурх бар маҳви ситам фармон.
Урдуи ситам бигрехт, занҷири ҷафо бигсехт
Аз ранҷбари мазлум в-аз коргари урьён.
Осуда худохона бинишаст дар ин хона
В-аз қасри Кремли нав пурнур бишуд кайҳон.

⁴ Хоконии Шервонӣ. Девон. Чопи Парвиз, Техрон, 1957, сах. 322—323.

Шӯрон ситамкашхо фармони ҳукуматро
Бинвишт ба хатти сурх бар қуллаи шодирвон...
Эй тӯдаи боҳиммат, пайваст шавед ин дам,
Эй оилаи заҳмат, ҳамдаст шавед альон.
Як дастаи номарданд заҳматдеҳу мустасмир,
Як кӯмаи ҳамдарданд чаккушзану базрафшон.
Рӯзе, ки ба пирӯзӣ бо маслаки имрӯзӣ
Якранг шавад гетӣ, ҳамсанг шавад даврон, —
Заҳмат бишавад омир, вичдон бишавад ҳоким,
Одам шавад осуда, олам шавад ободон.
Чаҳл афтаду илм ояд, ҳар мулк биёрояд,
Ҳар фард шавад озод, ҳар дард шавад дармон.
Дар пеши чунин дарбор, дарбори саодатбор
Таъзим бикун, эй дил, тақрим намо, эй қон!
Кӯшанд дар ин ҷо саҳт, к-инсон бишавад хушбахт,
Ҷо карда аз он меҳраш андар дили ҳар инсон.
(III, 74).

Дар донишани Лохутӣ мисраъҳои озоди ҳар байтро ба ду тақсим кардан мумкин аст. Онҳо байни худ сачъдоранд ва ин қофия маҳз ба эътибори шакл сохта нашуда, балки барои қувват додани фикри шоир ва оҳанги задаҳои дохилӣ хизмат намудааст. Ба ин маънӣ ҳар байти «Кремль»-ро ба як банд баргардонидан мумкин аст ва мазмуни шеър зараре намебинад, балки таъсири эмоционалии он меафзояд.

Чунон ки болотар ҳам қайд шуд, касидан ҷавобияи «Кремль» асари фалсафии буда, шоир бо он ба масъалаҳои иҷтимоӣ даҳлат кардааст ва тақдирҳои халқу меҳнати бозуи онро дар ду замон — дар давраи пеш аз инқилоб, ки асоси ҷамъиятро истисмор ташкил меод ва дар замони советӣ, ки асоси ҷамъият аз баробарҳуқуқӣ ва меҳнати озоди ҳар фард дар он иборат аст, нишон додааст. Бартарин соҳти нави ҷамъиятӣ дар асар ҳақиқатнигорона тараннум шудааст.

Дар ҷавобияи дигари худ донишани «Тоҷу байрақ» шоир кӯшише ба қор бурдааст, то нақши қаҳрамонҳои даврро ба вучуд оварад, мардуми советиро бо ҳислатҳои некаш тараннум созад. Шоир дар «Тоҷу байрақ» анъанавӣ ба образҳои классикӣ муроҷиат кардан, дар саҳни воқиаҳои қаҳрамонӣ ба вучуд овардани образи муосиронро давом додааст. Макасидаи Лохутӣ бо донишани мазкур ба воситаи эпоси қаҳрамонӣ ба вучуд овардани образи муборизи роҳи ҳаёти нави образи мардуми нави советист, ки дар муборизаи байни навию

кӯхнагӣ обутоб меёбад ва муносибати муайяне ба сохти нави ҷамъияти дар тафаккури ӯ шакл гирифтааст.

Боз ҳам чуқур донишмандони адабиёти гузашта, омӯхтани ҳаёти халқи меҳнаткаш ба Лоҳутӣ имкон додааст, ки яке аз беҳтарин намунаҳои асари реализми социалистии тоҷикро дар солҳои 30-юм ба вуҷуд оварад.

Достони «Тоҷу байрақ» бо ташвиқ ва тавсияи М. Горький навишта шудааст. Дар ин бора ҳуди Лоҳутӣ гуфта буд:

«Рӯзе ман аз сафари Осӣи Миёна баргашта, воқеанро аз сохтмони колхозӣ дар Тоҷикистон, ки ба ман таъсири бузург карда буд, ба вай (ба М. Горький. — X, Ш.) нақл намудам. Аз шундани ин воқеа Горький ба ҷӯш омад. «Шумо ҳатман бояд дар ин бора достоне нависед», гуфт ӯ ва аз он рӯз дар ҳар маҷлисе, ки ба ман рост меомад, ҳатман мепурсид: «Чӣ тавр шуд, шумо достони худро сар кардед?» Дар натиҷаи ин таъкидоги ӯ буд, ки оқибат достони «Тоҷу байрақ» ба вуҷуд омад» (VI, 227—228).

«Тоҷу байрақ» як навъ «Пролетарнома»-ест, ки дар ҷавоби «Шоҳнома»-и Фирдавсии бузург навиштани чунин як асарро Лоҳутӣ орзу карда буд. Дар ин асар муборизаи байни бригадаҳои пахтакорӣ барои ҳосили баланди пахта ва ба даст даровардани байраки сурх бо як устодие ба ҷангҳои хунин, ки барои ба даст даровардани тоҷу тахт ба миён меомад, муқобил гузошта шудааст.

Дар достони «Тоҷу байрақ» қаҳрамони асосии асар аъзонҳои хоҷагии коллективӣ Ориф аст, ки прототипи ҳаёти дошт. Сифатҳои нави инсонӣ ва характери ӯ, саҳифаҳои ҳаёти ин муборизи роҳи нави зиндагӣ мавриди тасвир шудааст. Тасвирҳои романтикӣ Орифро ба дараҷаи қаҳрамони мағлубиятнопазир ва рустамсимо бардоштаанд.

Лоҳутиро муяссар шудааст, ки «саҳнаҳои муборизаи одами советиро бо бокимондаҳои ҷамъияти кӯҳна — душманони коллективонидани хоҷагии қишлоқ романтикӣ ва таъсирбахш тасвир намояд»⁵ ва дар саҳни ин муборизаҳо озодии инсонӣ меҳнатӣ, соҳиби давлату замон ва бахту саодат шудани одами нав, боиси ифтихору сурур будани зафари меҳнатии халқ, расидани замони «номбардорӣ»-ю «фидокорӣ»-хоро нишон диҳад.

⁵ З. Г. Османова. Героико-романтическая традиция и современность. В сб.: Проблемы развития литератур народов СССР. М., 1964, стр. 307.

Инак, дар муборизаи тан ба тани байни Ориф ва Султон-хӯҷа ғолиб омадани аввали ҳодисаи сунъие нест, ки Лоҳутӣ ба конфликти асар дохил кардааст, балки инъикоси реалистии воқеияти он солҳост:

Ба саҳти ду тан дар ҳам омехтанд,
Ҳаме бар ҳаво гард ангехтанд.
Ғаҳ ин зони он кашондӣ ба хок,
Ғаҳ он мешуд аз зарбати ин ҳалок.
Ғаҳе ин яке рондӣ онро ба пас,
Ғаҳе он ба ин танг қардӣ нафас.
Ғаҳе ин як онро задӣ бар замин,
Ғаҳе он нишастӣ ба болои ин.
Ғаҳ ин гуфтӣ: «Акнун занам морро,
Ба банд оварам душмани корро!»
Ғаҳ он гуфтӣ: «Эй қофири бадниҳод,
Кунун резамат хун ба роҳи ҷиход!».

(II, 109—110).

Фирдавсӣ бо тасвири талоши байни лашкари Тӯрон ва Эрон барои аз майдони ҷанг баровардани тоҷ масъалаи номуси миллии эронӣро пеш рондааст ва дар асари ӯ ғояи номусу гурури милли аз ҳар чиз баландтар меистад. Васфи ин ҷанг ва тасвири ҳамин мақсад бо қувваи бениҳоят ҳайратангези суҳан анҷом пазируфтааст.

Ғояи асари Лоҳутиро нишон додани номуси меҳнатӣ ва қаҳрамонии меҳнатӣ ташкил медиҳад. Халқи советӣ барои он ҳам дар майдони қор ҷонбозихо дорад, ки меҳнат бахту шараф аст ва манбаи обрӯю эътибор гардидааст:

Худованди ин сарзамин чун манам,
Чу ман қор бар нафъи худ мекунам, —
Пас ин қор варзиш, на захмат бувад,
Сарафрозӣю ному неъмат бувад.
Чу ҳар роҳате зодаи захматест,—
Паси ҳар амал пеши мо неъматест.

(III, 107).

Дар симои Ориф нақши одами зиндаи давр типӣ кунонида шудааст, ки дар байни ҳуди мардумон зиндагӣ дорад ва бо шуҷоату мардонагӣ ибратомузи дигарон мебошад. Дар асари мазкур тасвири реалистии қаҳрамонҳои давр бо образ-

ҳои романтикӣ, ибораҳои ташбеҳои муболиғанок омезиш пайдо карда, шоир романтикаи ташаккули мардуми нави советӣ, дар кӯраи муборизаҳои навию кӯхнагӣ шакл гирифта ни олитарин хислатҳои инсонӣ советиро, ки аз ваҳдати якдигар иборат буда, бо меҳнати фидокорона ибрати дигарон аст, нишон додааст.

Орифи Лохутӣ манфиати шахсии худро бо нафъи чамъият пайваستاаст, балки нафъе, ки ӯ ба чамъият меоварад, аз нафъи шахси ғайриӯ ва хурсандибахш аст. Ин хислати одами советӣ ва принципи чамъияти социалистӣ аст.

Шоирини советӣ образҳои одами советиро дар чараҳои меҳнати бунёдкорона, дар чараҳои меҳнати коллективӣ нигошта, ба ҳамин тариқ дар симои Ориф «одами «майдан» калонкор, одам аз байни омма»⁶-ро тачассум додааст.

«Танҳо он кас вазъияти ҳозиран таърихро дуруст эҳсос карда метавонад, ки, — гуфта буд И. Бехер, — кудрати дарк карда тавонистани гузаштаро дошта бошад»⁷.

Мебинем, ки Лохутӣ дар шеъри «Яке Руму яке Юнон парастад», қасидаи «Кремль» ва достони назирани «Тоҷу байрак» донандани гузашта ва бинандани дақиқназари воқеияти имрӯза аст. Шакли анъанавии ғазалсароӣ, қасидагӯӣ, достонанависӣ садди роҳи ҳозиразамонии шоир нашудааст, баръакс, шаклҳои анъанавӣ ба тасвири воқиаву ҳодисаҳои нав хизмат кардаанд. Дар шаклҳои анъанавӣ ғунҷоиш дода тавонистани мазмунҳои социалистии замон навоариини Лохутӣи бузургвор аст ва зарбаест ба онҳое, ки дар солҳои 20-уму 30-юм мазмунӣ навро бе шакли тамоман нав тасаввур карда наметавонистанд ва дар шаклҳои шеърии кӯхна тараннум кардани зиндагии навро навоариини намеҳисобиданд.

Мусобикаи эҷодӣ бо гузаштагон, муносибати соҳибкорона ва устодона ба шаклҳои анъанавии назми классикии тоҷикӣ форс хусусияти ҳосил эҷодии Лохутӣ аст ва яке аз аломатҳои барҷастаи навоариини ӯст. Дар ин мусобикаи эҷодӣ ҳамеша дасти шоирини советӣ болост, вай дар назира ва ҷавобияҳои худ на танҳо бо мазмунӣ навоариини додани навпардоз асту бас, балки принципҳои шаклҳои анъанавии назирасароиро шикастааст ва вазифаҳои навоариини дар назди онҳо гузоштааст. Назира дар адабиёти классикӣ, чунон ки маълум аст, маъноӣ

⁶ М. Горький. О «маленьких» людях и о великой их работе. Собр. соч. в 30 томах, т. 25, М., стр. 18.

⁷ И. Бехер. Асарҳои зикршуда, сах. 202.

ҳамфикри ва аломати ҳаммаслакии шоирини назирагӯӣро бо шоирини аввал дошт. Чи дар ғазали «Яке Руму яке Юнон парастад», чи дар қасидаи ҷавобияи «Кремль» ва чи дар достони назирани «Тоҷу байрак» Лохутӣ бо гузаштагонӣ худ ҳамфикр нест. Назира дар дасти шоирини советӣ ифодакунандаи рӯзгори навоариини ва симои одами даврони советӣ аст. Вале принципҳои зоҳирии назирасароӣ, аз қабилҳои мавҷудияти кофияву вазн, аз байн нарафтааст.

Гуруҳи дигарини ҷавобияҳоро, ки истиқболҳои номидан бехтар аст, шеърҳои ташкил медиҳанд, ки дар ҷавоби ашъорини навоариини адабиёти халқҳои СССР гуфта шудаанд ва дар онҳо анъанаҳои назми халқҳои бародар, шаклҳои шеъриини халқҳои вусъати эҷодкорона ёфтааст. Ба тавассути ин қабилҳои истиқболҳои Лохутӣи шаклҳои шеъриини назми халқҳои СССР ба адабиёти тоҷик омадааст.

Дар таълифи «Ҷавоб ба «Васиятнома»-и Тарас Шевченко», «Октябрь ва шоир» (дар ҷавоби шеъри Янка Купала «Ман шоир нестам»), «Таронаи партизанин» (ба ҳавои суруди русии «По долинам и по взгорьям»), «Мо коргарзодагонем» (ба ҳавои суруди халқии русии «Смело, товарищи, в ногу») барини ҷавобияҳои Лохутӣи чун эҷодкорини шаклҳои навоариини шеъриини ва вазнҳои тоза баромад кардааст. Вай ба эҷодии навоариини адабиёти рус, украин, белорус ва дигар халқҳои бародар, ба эҷодии даҳанакиини ин халқҳои эҷодкорона муносибат карда, аз онҳо омӯхтааст ва тавассути ин омӯзиш шаклу воситаҳои навоариини шеъриини, мазмуну оҳангҳои тозаеро ба назми тоҷик дохил намудааст, омӯзиши эҷодиро аз чараҳои тараққиёти адабиёти гуногунмиллати советӣ ҷудо накардааст. Дар даҳсолаҳои пеш аз ҷанг ҳамдигаромӯзи ва таъсири эҷодии навоариини адабиёти халқҳои СССР ба ҳамдигар муҳимтарини ҷиҳати адабиёти советӣ буд.

Дар шеъри «Мо коргарзодагонем», ки ба вазни халқии таронаи русӣ ҳамоҳанг суруда шудааст, мисраҳои якуму сеюми ҳар банд аз 8 ҳичо иборат буда, мисраҳои дуюму ҳаҷорум 7 ҳичоинанд. Дар шакли русии шеър ҳам микдори ҳичоҳову кофиябандӣ ҳамин хел аст. Вале вақти якҷоя хондани ду мисраи шеъри Лохутӣи вазни арӯзии «мучтасси мусаммани маҳзӯф» ҳосил мешавад. Дар шакли русӣ оҳанги суруд халқист. Чунончи:

Смело, товарищи, в ногу! (8)
Духом окрепнем в борьбе, (7)

В царство свободы дорогу (8)
Грудью проложим себе. (7)
Вышли мы все из народа (8)
Дети семьи трудовой. (7)
«Братский союз и свобода»—(8)
Вот наш девиз боевой*. (7)

Аз суруди тоҷикӣ:

Мо коргарзодагонем, (8)
Резем арақ аз чабин. (7)
Махсули сарпанчаи мост (8)
Оронши ин замин... (7)

Эй ранчбарҳои дунё, (8)
Ҳангоми ғайрат расид. (7)
Бар зидди сармоядорон (8)
Якҷону якдил шавед! (7)

(I, 180—181).

Дар суруди дигари худ «Таронаи партизанӣ» низ шоири тоҷикро муяссар шудааст, ки мусикавият ва оҳанги шеърӣ русиро ба хубӣ нигоҳ дорад:

По долинам и по взгорьям
Шла дивизия вперед.
Чтобы с бою взять Приморье—
Белой армии оплот.

Наливались знамена
Кумачом последних ран.
Шли лихие эскадроны
Приамурских партизан.⁹

Дар таронаи тоҷикӣ:

Дар Кафкозу дар Украин,
Дар Сибири Туркистон,
Дар ҳар майдон бар душманҳо
Музаффар шуд партизон.

⁸ Песня дорогу найдёт (сборник песен). М., 1966, стр. 8.

⁹ Песни времен гражданской войны. Даугавпилс, 1960, стр. 15.

Босмаҷӣ дар Тоҷикистон
Дучори партизон шуд,
Шағоли дузди ғоратгар
Гирифтори шерон шуд.

Мо Раҳмонро бечон кардем,
Фузайлро нобуд сохтем,
Сари онҳо—Иброҳимро
Зери по мо андохтем.

(II, 107).

Дар солҳои бисту сӣ ҷӯшу хурӯши сохтмони социалистӣ, ба по мондани соҳаҳои хоҷагии халқ, дифои Ватан аз душманони хоричӣ ва бадбинони дохилӣ суруду таронаи металабид, суруду таронаи маршу шиор пешрафти зиндагиро тезонид, ба ҳар чӣ зудтар ғалабаи кардани социализм кӯмак расонид. Лохутӣ дар сурудҳои худ, алалхусус, дар ду суруди ҷавобия, ки дар боло овардем, бо такрори оҳангу мазмуни сурудҳои русӣ қаноат накардааст, балки аз мавқеи маҳаллӣ истода, масъалаҳои халқалабери, ки барои камолоти миллати тоҷик зарур буданд, ба миён гузоштааст. Масалан, дар «Таронаи партизанӣ» махв шудани босмаҷиён, зеро по шудани Иброҳимбек, Фузайл Махсум ва Ҳомиёни онҳоро хотирнишон карда, халқро ба ҳушёрӣ доимии революционӣ ва ба минбаъд омӯхтани илму фан, ба меҳнати социалистӣ ва пешқадамӣ даъват менамояд. Барои республика ва миллати тоҷик ноғузир будани халли ин масъалаҳо ва таъкиди Лохутӣ дар ин ҳусус аҳамияти навҷӯӣ ва навпардозии шоирро дучанд кардааст, конкретияти фикр ва реалӣ будани фактҳо таъсири сурудро пурқувват гардондааст.

Ҳувайдост, ки Лохутӣ нусхабардор ва мукаллид нест, балки эҷодкорест, ки дар заминаи талаботи зиндагии тозабунёд истодааст ва шеърӣ худро ба хизмати замони навнигаронидааст.

Дар дигар истикболияҳо низ шоир ба тасвири реалистии ҳаёт ва воқиаву ҳодисаҳои давр содиқ аст. Чунончи, шеърӣ ҷавобии Лохутӣ ба «Васият»-и Т. Г. Шевченкоро гирем.

«Ҷавоб ба «Васиятнома»-и Тарас Шевченко» соли 1933 навишта шудааст. Вай пас аз сафари Киев ва зодгоҳи кобзари бузург Канев ва ба забони тоҷикӣ тарҷума шудани «Васиятнома»-и Т. Г. Шевченко ба майдон омадааст. Шоир аз номи тамоми халқи советӣ ба васияти Шевченко ҷавоб

гуфта, дар замони советӣ озоду обод будани Украина, шоду хуррам будани халқи украинро васф намудааст:

Эй дар раҳи халқи Украина
Хобида ба хоки тира, бархез!
Аз равшани Днепри махбуб
Шуд чашми замона хира, бархез!
Бархезу бубин, ки шери маҳкум
Занҷир гусиставу раҳо шуд.
Бо дидан худ бубин, чӣ гуна
Он ком ки доштӣ, раво шуд...
Хуш бош, ки хонаводаи ту
Дар фатҳ намунаи ҷаҳон шуд.
Дар оилаи бузурги захмат
Ин модари пири ту ҷавон шуд (II, 55—56).

Лохутӣ дар аксари ҷавобияҳо чун фарзанди ҷамъияти нави социалистӣ сухан рондааст.

Дар мулоқот бо хонандагон ва адибони украин, ки 29 сентябри соли 1933 дар Харьков (пойтахти онвақтаи Украинаи Советӣ) ба вуқӯъ пайваستاаст, Лохутӣ таъкид карда буд, ки дар як оила зиндагӣ карда ҳамдигарро надонистан гуноҳи азимест. Иттифоқи Советӣ, ба ақидаи Лохутӣ, хонаи калонест, ки дар он паҳлӯ ба паҳлӯ дахҳо халқи гуногун зиндагӣ доранд ва сӯи як мақсади олий—сохтмони ҷамъияти коммунистӣ равонанд. Дар ин гуна хона ҳамдигарро донистан зарур аст. Вай тантанан соҳти социалистиро хотирнишон карда, некбинона ояндаи дурахшони тамоми инсониятро гуфтааст. Ба ифодаи Лохутӣ, на танҳо Украинаи Шевченко аз асорат озод шудаасту занҷир кандааст, балки фардо рӯзе ҳам фаро мерасад, ки ҳамсояҳо аз ҳамсоя ранг гирифта, дар сарзамини худ решаи истибдод мебурранд ва дар оилаи бародарон овози тараққиҳоху инсонпарвари сарояндаи Украина танинандоз мешавад. Ҳар шеърӣ ба Эрон ва ба муборизаи халқи он бахшидаи шоир бо ғояи ҳамин озодӣ ва бародарӣ саршор аст ва ҷавобияҳо низ чунин хусусиятхоро до-роанд:

Акиун ватани ту гашта озод
Дар сояи кувваи ленинизм,
Фардо албатта мулки ман ҳам
3-ин кувва расад ба социализм.
Он рӯз! ҳам аз замини Эрон

Чун решаи зулму барорем,
Дар оилаи бародаронат
Мо рӯхи туро ба ёд орем! (II, 57).

Тарзи кофиябандӣ ва оҳанги тантананокӯ муассир, мундариҷа ва ғоя, вазни халқӣ, ҳарду шоирро ба ҳамдигар наздик намудаанд. Шоири тоҷик ғӯё аз ҷоман амал пӯшидани васиятҳои шоири классики украин болида, ба ӯ рапорт додааст, аз номи халқи советӣ, аз номи тамоми миллатҳо баромад кардааст, ки хусусияти замони мост ва ба маънои тамоми сарзамини советӣ фаҳмидани Ватан яке аз ҷузъҳои характери инсонии советист. Халқҳои советӣ ба шодию ғам, фатҳу нокомииҳои ҳамдигар шариканд ва ин оҳанг хатти асосии сюжети ҷавобияи Лохутист.

Ҳамин навиҷандозӣ ва ҷустуҷӯҳои тоза дар истиқболҳои дигари Лохутӣ «Октябрь ва шоир», ки ба шоири белорус Янка Купала бахшида шудааст, хеле равшан зоҳир гаштааст.

Абулқосим Лохутӣ бо ашъори асосгузори адабиёти советии белорус Янка Купала солҳои 30-юм шинос шудааст. Ҳаёти Я. Купала, ки қабл аз Инкилоби Октябрь бори гарони зиндагии замони зулму истибдодро бар дӯши худ карда буд, дар дили шоири тоҷик ҳисси ҳамдардӣ ба вучуд овардааст. Ба Лохутӣ аз асарҳои Я. Купала аз ҷама бештар шеърӣ «Ман шоир нестам» таъсир расонидааст.

«Хусусан шеъре, ки, — мегӯяд Лохутӣ, — Янка Купала дар бораи худаш навиштааст, маро мутаассир гардонид. Вай ғӯё тамоми таърихи халқи Белоруссия ва саргузашти касеро, ки тамоми фикру хаёлҳои нӯхон ва сурудҳои худро ба диёри азизаш бахшидааст, ба пеши чашми ман овард» (VI, 252).

Шеърӣ «Ман шоир нестам» солҳои 1905—1907 навишта шуда, дар он бе қадру қимат будани шоир, сиёҳбахтӣ ва зиндагии талхи санъаткор то Инкилоби Октябрь тасвир ёфтааст. Шоири белорус орзуе кардааст, ки халқи белорус соҳиби бахт бошад ва онгоҳ ӯ худро хушбахттарин каси ҷаҳон хоҳад донист. Зеро хушбахтиву қомронии халқ — шодиву қомғории шоир аст:

Счастье так редко над миром восходит,
Нам оно светит так скупо, так мало
Счастье увидев на родимом народе,

Сам бы стал счастлив Янка Купала.
Долго не цвеств этой песенной силе,
Смерть стережет нас, и дней у нас мало.
Спросит прохожий: «Кто в этой могиле?»
А надпись ответит: «Янка Купала».¹⁰

(Тарчумаи Вс. Рождественский).

Янка Купала дар шеър бо юмори нозук ва шӯхе мавқеъ ва қимати шоирро ба калам оварда, баъзе шуарои замонашро, ки сурудҳои маддохона навишта, ҷанобони заминдор ва сарватмандро ҳамду сано мегуфтанд, зери тозиёнаи танқид гирифтааст. Шеър аз ҳафт банд иборат аст, вале мазмунан нақли таърихи дехқонони белорус ва зиндагии онҳост.

Устод Лоҳутӣ пас аз мутоллан ин шеър ба ваҷд омада, дар ҳамин оҳангу қофия ҷавобе гуфта, дар он бузургии шоири белорусро тараннум кардааст. Муҳимтарин ҷиз дар ин шеър он аст, ки Лоҳутӣ симои Янка Купаларо дар айёми нав, дар партави ғамхориҳои партия ва ҳукумат нишон дода, ҳоло на булбули асир, афтодарӯх ва аламзада, балки шоири барно, беғам ва дилшод будани ӯро таъкид кардааст:

Ман туро он сон мекунам баланд,
Ки бубинандат ҳаман дунё,
Туро бо ангушт нишон бидиҳанд,
Бигӯянд ин аст Янка Куполо!—

Булбули асир парвоз кард озод,
Рӯҳи афсурда акун шуд барно.
Ҳоло дигар ӯ хуррам асту шод,
Ғам намехӯрад Янка Купала.

Таронаи ӯ зорӣ надорад,
Меғуррад мисли шери бепарво.
Аз давлати худ хорӣ надорад,
Хушо, ба ҳоли Янка Купала!

(II, 90—91).

Дар шеър, баръакси он мазмуни рӯҳафтодае, ки шеъри Я. Купала дошт, образи шоири инқилобӣ, симои шоири маъруфи советӣ, образи булбули озод, ки тамоми ғайбӣ

¹⁰ Я. Купала. Избранное (стихи и поэмы). М.—Л., 1950, стр. 43.

худро ба раванки Ватан ва озодии халқ бахшидааст ва таронаи хушбахтии халқи белорусро сурудааст, ба вучуд оварда шудааст. Шеъри Лоҳутӣ аз ҷиҳати мазмун ба шеъри Я. Купала муқобил меистад. Дар ин ду шеър рӯҳияи тоинқилобӣ ва пасазинқилобии шоири белорус тасвир шудааст. Агар дар шеъри якӯм мо портрети шоири хору нотавон ва ҳатто аз касби худ норизоро бинем, дар шеъри дуюм шоири зодаи Октябри Кабир мавриди тасвир мебошад. Я. Купала дар тасвири шоири тоҷик «марди бузургу часур», «мучассамаи фахру эътило» ва шоири вафодори Белоруссияи озод аст.

Дар ин шеъри Лоҳутӣ кӯшиши ба назми тоҷик овардани шаклҳои шеърии назми белорус ба мушоҳида меояд. Шеъри Янка Купала дар вазни гутара (суруд)-ҳои фольклории белорусӣ гуфта шудааст ва дар ҳар банд мисраи якӯму сеюм ва дуюму ҷаҳорум ҳамқофия, зиёда аз ин, мисраҳои дуюму ҷаҳоруми ҳаман ҳафт банд ҳамқофия омадаанд ва таркибу алоқамандии дохилии шеърро ташкил кардаанд.

Лоҳутӣ ҳамин шакл ва ҳаҷми шеърро дар ҷавобияи худ нигоҳ доштааст. Шеъри Лоҳутӣ «Октябрь ва шоир» низ аз ҳафт банд иборат буда, ҳар мисраъ даҳ ҳичо дорад ва мисраҳои якӯму сеюм, дуюму ҷаҳорум байни худ ҳамқофияанд. Дар ҷавобияи Лоҳутӣ низ мисраҳои дуюму ҷаҳоруми ҳаман бандҳо ҳамқофия омада алоқан дохилии шеърро нигоҳ доштаанд. Лоҳутӣ ҳам дар мисраҳои дуюму ҷаҳоруми ҳаман бандҳо аз ҳарфҳои наздикмаҳраҷ («этило» — «Куполо», «мубтало» — «Купала», «ҷазо» — «Купала», «тавоно» — «Купала», «барно» — «Купала», «бепарво» — «Купала», «дунё» — «Купала») қофия сохтааст, ки шеъри адиби белорус низ ҳамин қофия ва ҳамин тарзи қофиябандиро дорост.

Лекин барои ин ки калимаи «Купала» бо калимаҳои «этило», «тавоно», «барно» ва ғайра ҳамқофия шавад, онро «Куполо» навиштан лозим меояд ва шоири тоҷик дар банди аввал ҳамин тавр «Куполо» навиштааст, яъне талаффузи ин калимаро ба талаффузи тоҷикӣ мувофиқ кардааст. Вале дар бандҳои минбаъда онро ба шакли асли — «Купала» навиштааст. Зеро одатан дар охири мисраҳои шеъри тоҷикӣ ҳичои кӯтоҳ қор фармуда намешавад ва аз ин ҷиҳат «Купала»-ро беҳтиёр—Куполо» хондан лозим меояд. Бинобар ин шеъри Лоҳутӣ бо қофияи «Купала» нокисӣ надорад ва мо онро беҳтиёр дароз талаффуз менамоем ва бо ҳичоҳои дарози дигар мисраҳои мувофиқ меояд.

Абулкосим Лохутӣ бо ин қабил ҷавобияҳои худ, ки як навъ тарҷуман озода ҳозиразамони шеърӣ халқҳои бародарро мемонанд ва дар айни замон, ҳаргиз тарҷума нестанд, ба назми муосирӣ тоҷик шаклу оҳангҳои наво овардааст.

Омӯзиши ӯ аз мактаби бузурги санъату маҳорати шоирони маъруфи классикии тоҷику форс ва шуарои халқҳои СССР ҳам барои эҷодиёти ӯ ва ҳам барои назми советии тоҷик самараҳои нек додаанд. Омӯзиши эҷодии Лохутиро ба қавли адабиётшиноси маъруфи советӣ Г. И. Ломидзе чунин сифат додан ҷои аст:

«Омӯзиши эҷодӣ аз адиби дигаре ба замини худ кӯчат кардани ниҳолӣ ғайр нест. Вай бидуни ақидаи эҷодкорона шаклу мазмун додан ба чизи гирифташуда, бидуни эҷоди образҳои тару тозае, ки дар процесси омӯзиш ба вучуд меоянд, омӯзиши эҷодӣ шуда наметавонад».¹¹

Ҷавобияҳои Лохутӣ ҳамин хусусиятҳои доранд. Онҳо баробари ҳодисаи нави адабиёти тоҷик буданашон ниҳолӣ бегонаи ин боғ нестанд, балки дар ҳамин ҳок, дар ҳоки сарзамини назми тоҷик қад афрохтаанд. Лохутӣ ба маънои томи сухан адиби навоари замони худ будааст ва навоариҳои ӯ чӣ дар шаклу чӣ дар мазмун намунаи ибрати наслҳои соҳибӣ шуарои тоҷик шудааст.

¹¹ Г. И. Ломидзе. В поисках нового. М., 1963, стр. 167.

ВАЛИ САМАД

УСТОД ЛОХУТӢ ВА ОЗАРБОЙЧОН

«Ақун ба он гӯшое, ки дар давоми асрҳои қаблӣ ба касидаҳои мешуниданд, навои қаҳрамонӣ мерасид. Ин наво ба афсонаҳои дилрабо шабоҳат надошта, балки нағмаҳои мубориза ва ғолибияти наво тараннум мекард. Ин суруди дар назар як суруди фариштаҳои лохутивор бошад ҳам, суруди осмонӣ ва офаридаи малоикаҳо набуда, балки суруди лохутии заминӣ ва меҳнатӣ буд. Аз ин сабаб худӣ зиндагӣ ба соҳибӣ суруди навои номи Лохутиро дод»¹.

Али Назмӣ

I

Асри ХХ дар ҳаёти иқтисодӣ ва маънавии халқҳо ва миллатҳои зиёде гардиш ва табаддулоти азимро ба вучуд овард. Ҳамрағӣ ва ҳамкориҳои захираҳои навои демократии мамлакатҳо ба марҳилаи наво дохил шуд. Ҷои дарбастиҳои пештараи маҳаллӣ ва миллиро муносибатҳои бародаронаи халқҳо, хусусан ҳамкориҳои эҷодии суханварон гирифт.

Инкилоби Октябр баробари оғози даврани наво, ҳодисаҳои наво равоити адабро низ ба вучуд овард. Ин ҳодисаҳо дар шаклҳои гуногуни ҳамкориҳои эҷодии адибон ва уламо зо-

¹ Моҳномаи озари «Ҳучум», 1932, № 10—11, сах. 62.

хир гардида, ба характери социалистии зиндагӣ мувофиқати том дорад. Ин муносибатҳои адабӣ беш аз пеш аҳамияти калони илмӣ ва амалиро молиқ шуда, аз ҳамкориҳои эҷодӣ ва муносибатҳои мадании халқҳои Ватани мо башорат медиҳанд. Бидуни ба назар гирифтани он муносибатҳо таърихи адабиётро ба вучуд овардан мумкин нест.

Дар замони социализм байни адабиётҳои миллӣ шакли конуниҳои равобити адабӣ боз ҳам самарабахштар, дар айни замон ниҳоят нозук, рангин ва хеле зебо мегарданд. Ходисаҳои нави маданӣ масъалаҳои тоза ба тоза равобити адабиёро ба миён меоваранд. «Аммо барои адабиётшиносии советӣ бо ҳақиқат ва шаклҳои равобити адабии «мӯсафедшуда» хайрухуш қардан раво нест»². Олими тадқиқотчи набояд фаромӯш кунад, ки адабиёт чараёни зинда ва доимо дар ҳаракат аст. Хоҳу ноҳоҳ воҳидҳои нав ба нав ҳамчун тарҳиба ва мушоҳидаҳои ҳаётии адиб аз адабиётҳои гуногуни миллатҳои дигар ба шуури ӯ роҳ меёбанд.

Ба сарзамини як миллат мусофират намудан ва дар он ҷо ҳаёт ба сар бурдани шоире яке аз шаклҳои маъруфи равобити адабиёт. Дар осори адиби мусофир хоҳу ноҳоҳ таърих, этнография, география ва пеш аз ҳама, набзи зиндагии он халқ инъикос меёбад. Ин шакли равобити адабӣ байни халқҳои тоҷикӣ озарӣ таърихи зиёда аз ҳазорсола дорад. Устод Рӯдакӣ, Абӯалӣ Сино, Носири Хисрав, Маҳастии Хучандӣ, Саъдӣ, Заҳири Форъебӣ, Асириддини Аҳсикатӣ, Ҳофиз, Камолӣ Хучандӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Низории Қўҳистонӣ, Возеҳи Бўҳорӣ, Аҷзии Самарқандӣ, Абдуқодири Шақурӣ, Мирзо Сирочи Ҳаким, Абдурауфи Фитрат барин дахҳо адибони тоҷикӣ форс ба Озарбойҷон мусофират намуда, як қисми онҳо солҳои зиёде ин ҷо зиндагӣ ва эҷод қарда, аз озариҳои дўстони вафодоре пайдо қарда, ба он сарзамини унс гирифта буданд. Ҷолиби диққат аст, ки се булбули хушхони ҷаманистони назми тоҷик Маҳастӣ, Заҳир ва Камол дар хоки Озарбойҷон аз дунё ҷашм пӯшидаанд. Маҳастӣ дар паҳлӯи Низомӣ, дар соҳили рӯди Ганҷа, Заҳири Камол дар паҳлӯи Хоконӣ, дар соҳили Сурхоби Табрёз хобидаанд.

Аммо мусофират ва муносибати Лоҳутӣ ба Озарбойҷон аз сафари пешгузаштагон ба таври қиддӣ фарқ мекунад. Озарбойҷони ҷанубӣ барои Лоҳутӣ арсае буд, ки истеъдоди ада-

² Г. И. Ломидзе. Интернациональный пафос советской литературы. М., 1967, сах. 254.

бӣ ва маҳорати инқилобии худро дар он ҷо обу тоб дод ва аз санҷишҳои қиддӣ мактаби зиндагӣ бо матонат гузашт.

Лоҳутӣ дар Озарбойҷони ҷанубӣ нахустин бор таъми беадолатҳои миллиро ҷашид. Лоҳутӣ маҳз дар ҳамон ҷо бори аввал ба даст яроқ гирифт ва тири аввалро ба синан душманони озодии инсон ба нишон расонид. Аввалин тири душман низ ҷуссаи шоирро дар Озарбойҷон маҷрӯх сохт. Ва нахустин қатраҳои хуни шоир низ дар он сарзамин ҷашид. «Лоҳутӣ бо як даст маҷрӯх ва сару рӯи хуншор дар болои аспид сафед нишаста, дар зерин оташи тири душман ба ҷанговарони Табрёзи Озарбойҷон роҳбарӣ мекард»³.

Ин қорнамоҳои Табрёз ба таърихи халқҳои Эрон, Курдистон, Арманистон ва Озарбойҷон бо номи «инқилоби Лоҳутиҳои» дохил шудааст.

Лоҳутӣ дар Озарбойҷони ҷанубӣ бо инқилобчиёни машҳури Эрон Сатторхон, Ҳайдар Аму-ӯғлӣ, Ҷаводзодаи Пишоварӣ, Али Тақизода, Ҷаъфарӣ Ҳамноӣ, Муҳаммади Хиёбонӣ, ки аслан озарӣ буда, дар водии инқилобии Боқу обу тоб ёфта буданд, шинос шуд. Он инқилобчиёни қасбӣ ба Лоҳутӣ таъсири бузурге расонидаанд. Шоир аз ҳамин дўстони озариҳои худ китоби адиби бузурги Озарбойҷон Мирзо Фатҳали Охундов «Мақтубҳои Қамол-уд-давла»-ро дар шакли дастнавис ба даст овард. Ин асар ба гуфти Мубориз Ализода, на танҳо барои Лоҳутӣ, балки «барои тарбияи роҳбарони асосии инқилоб алифбое гардида буд»⁴.

Лоҳутӣ дар он ҷо бо ходимони машҳури Инқилоби Октябр ва Давлати Советӣ Серго Орҷоникидзе ва Наримон Наримонов шинос шуда, аз онҳо моҳияти ҳокимияти пролетариёро омӯхт. Аз номан ба адабиётшиносии маъруфи тоҷикӣ— Абдуқолиқ Мирзозода навиштаи Лоҳутӣ⁵ бармеояд, ки «социал-демократҳои Қафқоз Орҷоникидзе ва Наримонов ба зубдаҳои инқилобии Эрон Озарбойҷон мавзӯи диктатуран пролетариатро меомӯзонданд».

Шоир пас аз шикасти шӯриши Табрёз дар як ҳолати бисёр хузнангез ба Озарбойҷони Советӣ омад. Вай дертар қай-

³ Аз хотираҳои собиқ фармондеҳи дастаҳои сарҳадии Нахҷувон, ҳоло нафақахӯри давлатӣ Александр Балаян. Матни пурраи хотираҳо дар дастӣ муаллифи ин сатрҳост.

⁴ Азербайҷан довлэт Университетин элми эсэрлэри, 1955, № 10, сах. 122.

⁵ Аз таърихи 29 феввали соли 1949.

фият ва вазъияти тоқатфарсон онрӯзаашро дар манзуман «Озарбойчон» ин тавр тасвир кардааст:

Зи ҳамфикрони мо сарҳо нигун буд,
Ҳама чорӣ зи таншон чӯи хун буд.
Чу ман бо куштаҳо падруд кардам,
Равон аз дидан худ рӯд кардам.
Сипоҳи ман зи пешу душман аз пас,
Чунин сахтӣ набинад дидан кас!

(II, 96).

Александр Балаян, ки худ шоҳиди рӯзҳои сахти устод Лоҳутӣ буд, он лаҳзаро нисбатан дақиқтар нишон медиҳад: «Ба тадриҷ субҳ медамид. Аз китфи чапи марздории (заставан) мо садон тирпарронӣ ба гӯш мерасид. Аз ахбори дидбонон маълум мешуд, ки дастан Лоҳутӣ ба сӯи сарҳадди мо—деҳан Ёҷии Озарбойчон, ки ҳамагӣ 3 км дуртар аз марздорӣ воқеъ буд, омада истодааст. Ман дар он чо эҳтиётан поезди зирехпӯшро нигоҳ медоштам. Ин поезд дар ихтиёри дастан мо буд ва аз шаҳрчаи сарҳадди Чулфай Озарбойчон то райони Мағрии Арманистон қад-қадди даръёи Арас ҳаракат намуда, вазифаи дидбониро адо менамуд. Дастан Лоҳутӣ торафт ба мо наздик мешуд ва задухӯрди онҳоро бо қўшунҳои шоханшохӣ назора мекардем. Қисми пешоҳанги даста бо сардорни адютанти Лоҳутӣ подполковник Қилич ба убури даръёи Арас шурӯъ намуд. Худи Лоҳутӣ ба ин кор роҳбарӣ мекард. Мо хоҳиш намудем, ки Лоҳутӣ ҳам дар қатори дигарон аз даръё гузарад, аммо вай бо қатъият ҷавоб дод: «То охири чанговари ман ба он сохил нагузарад, ман аз ин сохил нахоҳам рафт». Мо, дар ин вақт дидем, ки қўшунҳои шоханшохӣ аз ду паҳлӯи дастан Лоҳутӣ аз даръё гузашта, чангро дар ҳоки мо давом дода, мехоҳанд, ки Лоҳутӣ ва дастан ӯро асир ва ё маҳв созанд... Он вақт фармон додам, ки бар сӯи таъкибкунандагони дастан Лоҳутӣ оташ кушоянд. Ба оташи дастан мо оташи поезди зирехпӯш зам шуд. Оташи мо на танҳо таъкибкунандагонро аз сарҳадди советӣ дур афканд, балки ба Лоҳутӣ ва чанговарони ӯ имкон дод, ки бе талафоти калон аз даръёи Арас убур карда, ба ҳоки Озарбойҷони Советӣ гузарад».⁶

Дар байни онҳое, ки Лоҳутиро дар Нахҷувони Озарбой-

⁶ А. Балаян. Хотираҳо, сах. 2.

ҷон истикбол карда буданд, адиби озарӣ, муаллифи асари машҳури «Садбарги снѐх» Соҳиб Чамол (Раҳим Навбарӣ) ҳам буд. Дертар Соҳиб Чамол он лаҳзаҳоро ба хотир оварда, ба Лоҳутӣ навиштааст: «Ту гуфта буди: — Писарам, як култ оби хунукам бидех. Он гоҳ ман чашмони оташбори туро дида будам, ки чунин ифода доштанд: «Мо шикаст хурдем, вале мағлуб нашудаем. Хуручи инкилобии мо дар он сӯи Араси пуртуғъён, дар пояи деворҳои Табрз ба шикаст дучор шуд, аммо шумо бидонед, ки инкилоб ҳеҷ гоҳ ва дар ҳеҷ чой қатъиян ва абадан шикаст нахӯрдааст»⁷.

Лоҳутӣ то охири соли 1923 дар Нахҷувон, Ганча, Тифлис ва Боку барин марказҳои саноатӣ ва маданияи Озарбойҷону Гурҷистон зиндагӣ ва асар эҷод кард. Боби нави китоби ҳаёти ӯ дар Иттиҳоди Советӣ маҳз аз Озарбойҷон оғоз гардид.

Ӯ солҳои дар Озарбойҷон ва Гурҷистон зиндагӣ карданаш ақалан 57 шеърро ғазал ва рубоӣ офарид, ки аз онҳо 43-таш дастраси хонандагони тоҷик гардидааст, 14 шеърро рубоӣи шоир байни солҳои 1923—1931 ба китобҳои дарсии озарӣ, талишӣ, арманӣ ва лазгинӣ дохил шуда, аз назари тадқиқотчиёни осори шоир ниҳон мондааст. Афсӯс, ки мо нусхаи аслии он шеърҳоро пайдо карда натавонистем.

Дўстии Лоҳутӣ бо озарихое, ки дар Эрон шинос шуда буд, аз ҷумла бо нависандаи маъруф, ходими намоёни давлатӣ ва партиявӣ Наримон Наримонов, муаллифи романҳои таърихӣ «Шамшер ва қалам», «Табрзи тираву тор» — Мамад Саид Урдубодӣ боз мустаҳкам қавитар гардид. Лоҳутӣ бо Урдубодӣ ғоибона, ба воситаи маҷмӯаи хурди ӯ «Ватан ва хуррият», ки соли 1907 дар Табрз чоп шуда буд, шинос будааст.

Лоҳутӣ дар Озарбойҷон ҳамчун Чаъфар Чабборлӣ, Самад Вургун, Сулаймон Рустам, Алӣ Назмӣ, Мамад Раҳим, Хабиб Чобир, ки асосгузори назму насри советии Озарбойҷон ба шумор мераванд, дўстони азизу қадршинос пайдо кард. Ҳамчунин дўстии Лоҳутӣ ва шоири шаҳри Туркия Нозим Ҳикмат маҳз дар ҳамин чо сурат гирифт.

Дар даврае, ки нуфузи мусовотчиён⁸ ҳанӯз мавҷуд буд,

⁷ Матни хотираҳои Соҳиб Чамол дар дасти муаллифи ин мақола мебошад.

⁸ Мусовотчиён — аъзоёни партияи зиддинкилобии буржуазии Озарбойҷон, ки соли 1912 ташкил ёфт, соли 1918 Ҳукумати Озарбойҷони Советиро ба дасти худ гирифтанд ва 28 апрели 1920 пролетариати Боку онҳоро сарнагун кард.

Лохутиро шафкат ва муруввати самимонаи котиби якӯми КМ Партияи Коммунистии Озарбойҷон С. М. Киров фаро гирифт. Бо кӯмак ва ёрии коммунистонаи Киров шоир аз таъкиботи мусавотчиён ва ҷосусоне, ки бо нияти қатли шоир аз Эрон омада буданд, раҳой ёфт ва дар маҷаллаи адабии озарӣ «Гызыл Шарг» ба қор даромад. Дертар бо кадршиносии махсусе навишта буд, ки «ба ман ёрии гарми бародаронаро С. М. Киров дод: тамоми сифатҳои нағзи як марди рус, ҳаман ахлоқу хислатҳои неки як коммунисти ҳақиқиро ман дар симои ӯ мушоҳида намудам.

Бувад то дар танам ҷон, дар сарам хуш,
Наҳоҳам қард ман ӯро фаромӯш».

«Инқилоби Сурх», «Солҳо дар ҷустуҷӯи ҳақ...», «Қалимаи шаҳодати ранҷбарӣ», «Рӯзгори адл» барин шеърҳои машҳури Лохутӣ дар ҳамон солҳо эҷод ва интишор шуда буданд. Он шеърҳо пас аз ҷанд рӯзи навишта шуданашон дар тарҷума дастраси хонандагони озарӣ гардидаанд.

Материалҳои архив, мактубҳо, хотираҳои дӯстони Лохутӣ ва ишораҳои дақиқи худӣ шоир гувоҳӣ медиҳанд, ки ӯ бо орзуи дидори Ленини муаззам Бокуро тарқ гуфта, ба сӯи Маскав раҳсипор гаштааст. Аз соли 1916 ин ҷониб вай дар орзуи дидори Ленин буд: «Номи Лениро нахустин бор соли 1916 шунида будам. Дар тасаввурӣ ман шахси азиме мучассам гардид, ки ҳамаи мазлумони ҷаҳонро ба киём бар зидди ситамгарон даъват мекунад... Номи Ленин дар рӯзҳои инқилоби Табрёз ҷун машъали умед аз дур роҳи маро равшан менамуд... Ниҳоят, аз Боку ба Маскав омадам. Расидан ба орзуи деринаам, комъёб шудан ба дидани Ленин наздик гардид. Вале ҳайҳот! Фақат маросими дафни ӯро дидам» (VI, 176—178)⁹.

II

Лохутӣ аз Озарбойҷон сафар қарда бошад ҳам, рӯҳан то лаҳзаҳои вопасини умраш бо Озарбойҷон робита дошт. Асарҳои бешуморе дар мавзӯи Озарбойҷон навиштааст, ки на танҳо аз меҳру муҳаббати Лохутӣ, балки аз меҳру садоқати мардуми Эрон ва халқи тоҷик ба халқи бародари Озарбойҷон гувоҳӣ медиҳанд.

Мавзӯи Озарбойҷон дар эҷодиёти Лохутӣ аз давраи аввали эҷодиёташ сар шуда буд. Шеъри «Вафо ба аҳд» (I, 14)

⁹ Мутаассифона, ҷунин гуфтаҳои Лохутӣ дар бораи Ленин дар китоби А. И. Шамиди, Ленин ва Эрон. (Боку, 1970, ба забони русӣ) мавриди истифода қарор нагирифтааст.

намунаи аввал ва хеле хуби ин мавзӯ аст. Маҳз ба восити ҳамин шеър нахустин бор образи модари озарбойҷонӣ дар адабиёти пешқадами форс пайдо шуда буд.

Шоир ба восити ин шеър воқеаҳои Табрёзи инқилобӣ ва аз тарафи кӯшунҳои шоханшоҳӣ ихота шудани инқилобиёни Озарбойҷон ва ниҳоят ихотаро раҳна қарда, ба азият-кашидагон омадани ризку рӯзиро тасвир мекунад:

Урдуи ситам хаставу очиз шуду баргашт,
Баргашт на бо майли худ, аз ҳамлаи аҳрор
Раҳ боз шуду гандуму озука ба хирвор
Ҳай вориди Табрёз шуд аз ҳар дару ҳар бом.
Аз хӯрдани аспу алафу барги дарахтон
Фориғ ҷу шуд он миллати боазму ирода.
Озода зане бар сари як қабр ситола
Бо дидае аз ашк пуру домане аз нон.

Шоир дар зери ибораи «миллати боазму ирода» — халқи Озарбойҷони Эронро дар назар дорад, ки барои истиклоли миллӣ дар назди ҳеч як машаққат сар ҳам нақардааст ва он «зани озода» модари озарист, ки ба сари қабри фарзандаш, ки дар роҳи истиклол аз гуруснагӣ мурда буд, нон овардааст.

Дар солҳои баъд ин мавзӯ дар эҷодиёти Лохутӣ пурқувваттар гардид.

«Мавҷҳои зиндагӣ», «Боку», «Ба қоргарони Боку», «Рӯҳи тоза», «Овози ҷон», «Ҷашни понздаҳсола», «Ду нишон», «Эй қоргар», «Шунидам», «Марги инқилобӣ», «Ҷодуи Боку» асарҳоеанд, ки ба Озарбойҷон бахшида шудаанд.

Лохутӣ аз диловарҳои хайратовари пролетариати Боку ба ваҷд омада, соли 1931 манзумаи калони «Ба қоргарони Боку»-ро эҷод қард (II, 20—21). Шоир дар манзумаи ғалабаи пролетариати Бокуро дар мубориза ба муқобили қувваҳои иртиҷоии дохилӣ — мусавотчиён ва хориҷӣ — фашизми байналхалқӣ табрик намуда, гуфтааст:

Эй қоргари далери Боку,
Эй номи ту тири ҷашми фашизм!
Эй, ботрен тӯпҳои сангин
Дар лашкари фатҳи социализм!
Эй қарда улуми буржуоро
Мағлуб зи саъи худ ба марксизм!
Эй гашта зи ҳиммати ту собит
Ҳақ будани маслаки ленинизм!
Фатҳи ту ба синфи фаъла ҷон дод,
Эй ҷон ба фидои ғайратат бод!

Манзумаи «Чашни понздаҳсола» (II, 95—97) аз се қисм иборат буда, шоир онро соли 1935 ба муносибати понздаҳсолагии Озарбойчони советӣ эҷод кардааст. Дар қисми якум аз Озарбойчони Эрон ба Озарбойчони Советӣ омадани шоир, дар қисми дуйӯм туфулияти республикаи советии Озарбойчон ва ба шоир дасти шафқат дароз кардани он тифл тасвир ёфтааст:

Ба ман он тифл чун як пири устод,
Сипас дар илми ҷангӣ дарсҳо дол.
Маро аз баҳси синфӣ бохабар кард.
Шикастамро мубаддал бар зафар кард.

Қисми сеюми манзума ба тантанаи чашни 15-солагии Озарбойчон бахшида шуда, шоир аз комёбиҳои иқтисодӣ ва маданияти ин ҷавони понздаҳсола аз сидки дил хурсанд шуда, дар охир худ ба худ савол додааст, ки ин ҷавони барқамол ва ҷасуру ғаюр кист:

Кунун он тифли наврас навҷавон шуд,
Ба зӯру илм машхури ҷаҳон шуд,
Ба баҳри неъмату иқбол фарқ аст,
Умеди ҷумла миллатҳои шарқ аст...
Ғаюр асту ҷасур асту ҷавон аст...
Бигӯям кист: Озарбойчон аст!

Устод Лоҳутӣ на танҳо аз диловарӣ ва мардонагии пролетариати Боку, балки аз сурудҳои оҳанг, калому навои дилситон, ҳавои ошною гуфтори маҳбуи Озарбойчон аз сидки дил хурсанд мешуд, ба вачд меомад. Шоир 8 май соли 1941 дар номае, ки ба ҳамсараш Бону навишта буд, қайд кардааст: «Ду-се рӯз пеш ансамбли филармонияи Озарбойчон, ки дар Тошканд намоишҳо медиҳад, маро даъват намуданд... Ҷонам, ин фарзандони халқи бузурги Озарбойчон мисли ин ки ҳама умрашон бо ман будаанд»¹⁰. Концерт шоирро мутассир карда буд, дар натиҷа ҳуди ҳамон шаб сатрҳои зеринро аз маҳзани дилу руҳи худ берун овард:

Шаб аз гулҳои озарбойҷонӣ
Садон булбулонро мешунидам,
Зи оҳанги дафу танбӯри найшон
Навои дилситонро мешунидам.

¹⁰ Журнали «Садон Шарк», 1967, № 12, сах. 117—118.

Ҷавои ошно, гуфтори маҳбуб,
Каломи меҳрубонро мешунидам...
Ба ҳам бинҳода будам ҷашму дар дил
Фақат овози ҷонро мешунидам
(II, 223).

Ин мазмун дар шеърҳои дигари ӯ, ки соли 1950 эҷод кардааст, боз ҳам барҷаставу ҷиддитар садо медиҳад:

Боз меояд ба гӯш овози Озарбойчон,
Шодӣ орад нағмаи таннози Озарбойчон...
Дасти ҳизб акнун занад бар тори он мизроби меҳр,
Сози дигар дорад акнун сози Озарбойчон.
Баҳри оташкуш бувад дар роҳи гулханбони ҷанг,
Сулҳпарвар тӯдаи мумтози Озарбойчон...
(II, 327).

III

Лоҳутӣ бо асарҳои адибони бузург ва машхури Озарбойчон Қатрони Табрэзӣ, Ҳоконии Шервонӣ, Низомии Ганҷавӣ, Ассори Табрэзӣ, Имоиддини Насими, Фузулӣ, Видодӣ, Воқиф, Охундов, Собир, Мамадқулизода аз наздик шинос буд, чун шоҳкорҳои адибони тоҷику форс бо муҳаббат мутолиа мекард ва бевосита зерин таъсири онҳо асарҳои оличанобе офарид, ки мисоли барҷастаи он «Кремль» мебошад.

«Кремль» ҳамчун ҷавобия дар вазну қофия, оҳангу сохти қасидаи машхури шоири озарӣ Ҳоконӣ (1120—1199) «Харобаҳои Мадоин» навишта шудааст. «Соли 1923 ман аввалин бор Кремли Маскавро дидам. Ба танҳои залҳои ин бинои олиро як-як дида баромадам ва вайронаҳои қасри Анушервон, ки Ҳоконӣ онро тавсиф кардааст, ба хотирам омад». Ин тазоди бузурги таърихӣ Лоҳутиро дар ҳайрат овард ва бо як нишаст «Кремль»-ро навишта, хангоми таҳрир ҳатто қалмае дигар карда натавонист.

Соли 1923 Нашриёти давлатии Озарбойчон асл ва тарҷуман мансури онро ҳамроҳи рубоӣҳои шоир нашр карда, манзури хонандагонии озарӣ намуд. Адиби маорифпарвар ва яке аз нахустин коммунистони Озарбойчон Зайнулло Нӯшервонзода ба он сарсухани хубе навишта, бо ҳисси ифтихор қайд карда буд: «Барои ин ки як асар аз ҷиҳати адабӣ ба дараҷаи улвият расидан тавонад, аз ҷиҳати маънавият, ирфон ва адаб оли буданаш лозим аст. Хитобномаи Ҳоконӣ аз ин нуқ-

та ба чӣ дараҷа ақиб монда бошад, «Кремльнома»-и Лохутӣ ба он андоза пешрафта ва олист».¹¹

Адиби машҳури Туркия Нозим Ҳикмат низ ба хамин маҷмӯаи озари шоир «Муқаддима ба Кремль» ном шеърӣ хубе ба забони озарӣ навишта, Лохутиро Хайёми коммунист номида буд.

Лохутӣ на танҳо бо қасоидоти рангин ва санъати сеҳрангези Ҳоконӣ, балки бо «Ҳамса»-и аз ишқ саршори Низомии Ганҷавӣ, ғазалҳои пурафсуни Фузулӣ, мавҷҳои баҳри афкори Охундов, сатрҳои инкилобии Собир, ҳаҷву истехзои Мамадқулизода, оҳангҳои дилнишини Узаир Ҳочибеков шинос шуда, онҳоро эҷодкорона омӯхта, илҳом гирифта, асарҳои хубе эҷод кардааст.

Аз баромад, мукотибот, машварат бо адибони ҷавону баркамол ва қайдҳои Лохутӣ дар музей ва оромгоҳи Низомӣ бармеояд, ки ӯ Низомиро хеле хуб медонист ва дӯсташ медошт. Шоир на як бору ду бор дар бораи эҷодиёти Низомӣ сухан рондааст. Лохутӣ бо тамоми вучуд ба муқобили онҳо, ки Низомиро бо «деворҳои оҳанин» дар як гӯшаи Ховар «хабс» карданӣ буданд, мубориза бурда, таъкид мекард, ки шоирон мисли дарёҳои серобанд, ки аз он ташнабони миллатҳо ва сарзаминҳои гуногун фоида бурда метавонанд. Осори гаронбаҳои онҳоро қалъабанд кардан дуруст нест ва ин кор имконнопазир аст.

Лохутӣ зеро таъсири шеърҳои Низомӣ таронаҳое офаридааст, ки онҳо чун суруди зарбдорони меҳнати социалистӣ тамоми гӯшаю канорҳои Ховари Советиро тай кардаанд. Суруди «Ханҷари захмат» аз қабилҳои онҳост. Шоир ин суруди худро дар пайравии шеъри машҳури Низомӣ «Ҳокистари дил» офарида, калимаю ибора ва ҳатто баъзе мисраъ ва образҳои Низомиро аз олами лирикаи соф ишқӣ ба олами лирикаи сиёсии иҷтимоӣ овардааст ва онҳоро дар шароити нави таърихӣ бо мазмунҳои баланди иҷтимоӣ инкишоф додааст. Азбаски ин ду шеърӣ бисёр хуби Низомӣ ва Лохутӣ аз қуллӣ сохибонаш берун мондааст, мо онҳоро дар шакли пурра манзури хонандагон менамоем:

Низомӣ:

Шудам бар сурате ошиқ,
Ки бо маҳ мекунад ғавғо

¹¹ З. Нӯшервонзода. Айвони Қисро ва Кремль — Лохутӣ. Кремль, Боку, 1923, сах. 17.

Чӣ сурат? Сурати дилбар
Чӣ дилбар? Дилбари зебо.
Агар рӯяш намебинам,
Ду чашмам чашмае гардад.
Чӣ чашма? Чашмаи лӯълӯ,
Чӣ лӯълӯ? Лӯълӯи лоло.
Агар дар боғ бихромад,
Дусад гулгул барангезад.
Чӣ гулгул? Гулгули булбул,
Чӣ булбул? Булбули шайдо.
Хаёлеро, ки медорам,
Ғамамо ҳамдаме бошад,
Чӣ ҳамдам? Ҳамдами маҳрам,
Чӣ маҳрам? Маҳрами дилҳо.
Нигори ман ба сад хуби,
Ду зулфаш нахате дорад.
Чӣ нахат? Нахати анбар,
Чӣ анбар? Анбари соро.
Маро аз баҳри ҷононе,
Низомӣ, шарбате бояд.
Чӣ шарбат? Шарбати қотил
Чӣ қотил? Қотили ҷонҳо.¹²

Лохутӣ:

Шудам бар миллате ошиқ,
Ки дорад давлати аъло.
Чӣ миллат? Миллати Октябр,
Чӣ давлат? Давлати Шуро!
Зи сар ҳар ҷодаре уфтад,
Ба пайкарҳо кафан гардад.
Чӣ пайкар? Пайкари кӯлоқ
Чӣ ҷодар? Ҷодари занҳо.
Ленинизм оташе афрӯхт,
Ки дар он фитнаҳоро сухт.
Чӣ оташ? Оташи дониш,
Чӣ фитна? Фитнаи мулло.
Агар бар мо ҳучум оранд,

¹² Баъдтар адибони тоҷик Мирзо Абдулқодирӣ Бедил (мисраи аввали назира: «Бувад нахли қадат фитна, чӣ фитна? Фитнаи даврон») ва Одинамуҳаммади Маъдан (мисраи аввали назира: «Фузудӣ дар ҷаҳон сархат, чӣ сархат? Сархати фармон») низ ба ин ғазали мазкури Низомӣ назира гуфтаанд.

Шикофанд, найзаҳо сина.
 Чӣ найза? Найзаи музду.
 Чӣ сина? Синаи аъдо.
 ГПУ ханчаре дорад,
 Ки бо он мебурад гардан.
 Чӣ ханчар? Ханчари заҳмат,
 Чӣ гардан? Гардани доро.
 СССР бозӯе дорад,
 Ки барпо мекунад колхоз.
 Чӣ бозӯ? Бозӯи суръат,
 Чӣ колхоз? Колхозии дунё?

Шоирӣ тоҷик Мунзим наздикии оҳанг, услуб ва образҳои шоиронаи Низомӣ ва Лоҳутиро ҳис карда, дар шеърӣ ба устод Лоҳутӣ бахшидааш навиштааст:

Малоҳат аз каломаш ҳусн гирад,
 Фасоҳат аз баёнаш ёбад иқмол.
 Чунон дар шеър устод асту моҳир,
 Ки аз назмаш Низомӣ мешавад лол¹³.

Ин наздики дар эҷодиёти Лоҳутӣ хеле зиёд аст. Аммо Лоҳутиро муқобили Низомӣ гузоштани Мунзим чандон дуруст нест, зеро ғоя ва образҳои онҳо аз ҳам фарқ мекунамд. Малоҳату фасоҳати назми Лоҳутӣ худ Мунзимро моту мабхут карда буд, на Низомиро!

Аз мусоҳибае, ки соли 1934 байни Лоҳутӣ ва нависандагони коргари Тошканд баргузор гардидааст, бармеояд, ки ӯ ба эҷодиёти шоирӣ миллии Озарбойҷон Муҳаммади Фузулӣ ошно будааст. Вай дар қатори классикони адабиёти Шарк Фузулиро ном бурда, нависандагони коргарро таъкид менамояд, ки «агар шумо забони туркиро донед, бо асарҳои пурбаҳои ӯ шинос мешудед». Ин мусоҳибаи ӯ соли 1937 дар рӯномаи «Адабиёт» таҳти унвони «Роҳи эҷодии ман»¹⁴ ба забони озарӣ пурра чоп шудааст.

Ғайр аз ин Лоҳутӣ шеърӣ ҳаҷман калони худ «Ўзбекистон»-ро (II, 184—185) дар пайравии «Гел, эй маҳлико» — ном ғазали машҳури Фузулӣ эҷод карда, мисраи: Гел, гел,

¹³ А. Мунзим. Маҷмӯан осор. Душанбе, 1967, сах. 37.

¹⁴ А. Лоҳутӣ. Маным йарадычилих йолум. Рӯномаи озарии «Адабиёт», 1937, № 17, аз 30-ӯми октябр.

эй маҳлико ҳуснина қурбон улаин»-ро катиба овардааст. Агар Фузулӣ ба чехраи фарҳунда ва маҳваши маҳбубааш худро қурбон қардани бошад, Лоҳутӣ ба ҷои маҳбуба образи гулҳои гулистонро овардааст, ки дилбохтагии ӯ ба он аст:

Ман ба гулҳои гулистони ту дил бохтаам!

Лоҳутӣ ба эҷодиёти М. Ф. Охундов ва М. А. Собир дар рӯзҳои тӯфонии инқилоби Эрон (1905—1911) шинос шуда буд. Лоҳутиро бо Охундов, Собир ва Мамадқулизода пеш аз ҳама идеали олии одамӣ — мубориза барои озодии ватан ва халқи азизашон ба ҳам мепайвандад. Ин наздикиро мо, пеш аз ҳама, дар ягонагии баъзе мавзӯҳо, образҳои шоирона, сánъати бадеӣ ва ғояи асарҳои инқилобии онҳо дида метавонем.

Дар айёме, ки адабони пешқадами Эрон Алиакбари Дехудо, Мирзо Чаҳонгирхон, Нимо Юшич, Саид Ашрафи Гелонӣ, Фарруҳии Яздӣ ва ниҳоят Лоҳутӣ чавон барои табобати ҷароҳатҳои дили мардуми Эрон ба набардгоҳ бароманд, дар саҳифаҳои «Мулло Насриддин», «Озарбойҷон», «Кавказский рабочий листок», «Фаръед», «Сури Исрофил», «Насими шимол» барин рӯзномаву мохномаҳои озарӣ ва форсию русӣ мақола, фелъетон, шеър ва порчаҳои риторикӣ чоп шуда, он қувваҳои тираву торе, ки Лоҳутӣ ва ҳамфикронаш ба муқобили онҳо мубориза мебуданд, беамон танқид мешуд. Дар саҳифаҳои он рӯзномаҳо қариб 90 шеърӣ ба инқилоби Эрон бахшидаи Мирзо Алиакбари Собир, 100 фелъетони Ҷалил Мамадқулизода, мақола ва шеърҳои инқилобии Али Назмӣ, Н. Наримонов, А. Ғамгусор, Ҳайдар Аму-уғлӣ ва дигар адабони Озарбойҷон ва Эрон нашр шуда, рӯҳи инқилобчиён, аз ҷумла Лоҳутиро меболонид.

Саид Ашрафи Гелонӣ тамоми фаъолияти худ ва рӯзномаи «Насими шимол»-ро ба пайравии «Мулло Насриддин» бахшид. Вай шеърҳои дар саҳифаҳои «Мулло Насриддин» чопшудаи Собирро чамъ карда, аз озарӣ ба форсӣ тарҷума намуда чоп мекард. Лоҳутӣ гуфтааст: «Ман ба воситаи ин шеърҳо ба эҷодиёти Собир шинос шудам. Вале наредонистам, ки онҳо қадиҳои хоман Собиранд, зеро мутарҷим дар нашри форсии шеърҳо номи Собирро мепартофт».¹⁵

¹⁵ Ниг.: Азиз Мираҳмадов. Поэт, призванный Революцией. Баку, 1964, сах. 332.

Аз эхтимол дур нест, ки Лохутӣ сатрҳои зерини Охундовро низ медонист: «Хайф ба ту, эй Эрон, ку он давлат, ку он шавкат, ку он кудрат, ку он саодат? Таъсири зулми деспот ва зӯри фанатизми уламо ба заъфу нотавонии аҳли ту боист шуда, чавҳари қобилияти ўро занголуд ва ўро ба пастфитратии разолату зиллат, ба бандагӣ, хушомадгӯӣ ва риёзу нифок, макру ҳила, ба тарсу эхтиёт ҳӯгир ва чамен ҳислатҳои хуби фитриро аз садокат, адолат, вафо, чавонмардӣ, шучоат, баландҳиммати, бетамаъӣ аз табиати ӯ соқит карда ва тинати ўро бо зидди ин сифатҳо сириштааст»¹⁶.

Дар рӯзномаи «Насими шимол» (1908, № 5, март) чунин шеъри пургудози чиходталабӣ ва муборизахоҳӣ чоп шуда буд:

Гардид ватан ғаркаи андӯху миҳан вой!
Эй вой, ватан, вой!
Хезед, равед аз пан тобуту кафан, вой.
Эй вой, ватан, вой!
Аз хуни чавонон, ки шуда кушта дар ин роҳ,
Рангин табаки моҳ,
Хунин шуда сахрову талу дашту даман, вой!
Эй вой, ватан, вой!
Ку ҳиммату ку ғайрату ку чӯшишу фитрат,
ку чунбиши миллат?
Дардо, ки расид аз ду тараф сели фатан, вой!
Эй вой, ватан, вой!

Чи М. Ф. Охундов, чи муаллифи ин шеър ва бисёр адибони дигар ҳамияту ғайрати халқи Эронро бедор кардан меҳостанд. Лохутӣ гӯё аз ин гуна гуфтаҳо хулоса бароварда, аз забони муборизони инқилобӣ ҷавоб гуфтааст:

Эй модари Ватан, писаронат намурдаанд,
Осуда бош, гӯли аҷониб нахӯрдаанд.
Ҳар гӯшаи ту бешаи шерон бувад ханӯз,
Ҳар кӯчаи ту ҷои далерон бувад ханӯз,
Ҳар кӯдакат муаллими пирон бувад ханӯз,
Уммеда мо ба каъбаи Эрон бувад ханӯз!

(I, 10—11).

Ин шеърро соли 1909 «Насими шимол» дар асл ва маҷаллаи «Озарбойҷон» (Табрез) соли 1910 дар тарҷумани озарӣ чоп карда буд.

¹⁶ М. Ф. Ахундов. Эсэрлэри, инкинчи қилд. Бақы, 1961, сах. 12—14.

Дар журнали «Мулло Насриддин» (1908, № 20) шеъри ба Сатторхон бахшидаи Собир чоп шуда буд. Лохутӣ ин шеърро дар айёми задухӯрди инқилоби дар Табрез дастрас кард. Лохутӣ дертар он лаҳзаҳо ба хотир оварда, дар мактубе ба профессор А. Мираҳмадов чунин навиштааст: «Осори Собир... мардонагӣ ва қатъияти инқилобиёро дар муборизаи зидди зулму ситам меафзуд... Он асарҳо чунон содда, равон, халқӣ, чунон оқилона ва далеронаанд, ки зуд ба дили ҳар озодиҳо роҳ меёбанд. Шахсан худи маро ба роҳи ҳамин гуна назм Собир хидоят кард».

Мактуби дигари Лохутӣ, ки 23 марти соли 1955 ба А. Мираҳмадов навиштааст, низ ҷолиби диққат буда, аз садокати бепоеи Лохутӣ ба назми Собир гувоҳӣ медиҳад; «Солҳои дар Осиеи Миёна зиндагӣ карданам бовар ҳосил кардам, ки дар ин ҷо ҳам ҳаҷв берун аз таъсири Собир намондааст. Бинобар он ман монанди ҳаҷвнависони дигар аз Собир ва санъати ӯ беҳад миннатдорам».

Дилсӯзӣ ба холи ватану миллат Лохутӣ ва Собирро ба ҳам хеле наздик месозад. Ғайр аз ин нуқтаи назари Собир ва Лохутӣ дар баҳо додан ба мавқеи зан дар зиндагӣ ва ҷамъият, характери инқилоби соли 1905—1911 дар Эрон, роли синфи коргар ва матбуоти маорифпарварии инқилобӣ, худшиносии милли, дӯстии халқҳои форсу озарӣ ва озарию арманӣ, мубориза ба муқобили торочгарони империалистӣ барин дахҳо масъалаҳои ҳаётан муҳим қариб як хел аст.

Лохутӣ дар бораи Собир гуфтааст:

«Собири инқилобӣ, мубориз ва санъатгар бо қалами буррон ҳаҷваш на фақат ба қори озодии меҳнаткашонии Озарбойҷон хизмат кард, балки ашъори ҳаҷвии вай дар даврани ҳаракати миллии озодиҳонони Эрон низ ҳиссаи басазое дорад. Асарҳои оташини ин шоири боистеъдод аз қорҷӯбаи миллии Озарбойҷон гузашта, таъсири худро ба дуртарҳо паҳн кардааст.

Бинобар ҳамин ман ҷашни Собирро иди тамоми мардуми заҳматкаши Шарқ медонам ва бо вучуди дурии масофа бо тамоми дилу ҷон дар ин иди бошарафи фарзанди бузурги халқи Озарбойҷон иштирок мекунам».

Бо ҳисси ифтихор қайд намудан лозим аст, ки ин мактуб дар ҳона — музеи Собир дар Шервони Озарбойҷон ба забони ҳиндӣ, русӣ ва озарӣ навишта шуда, зери сурати ус-тод Лохутӣ гузошта шудааст.

Аз он чи гуфта шуд, чунин хулоса баровардан мумкин аст,

ки устод Лоҳутӣ бо ҳаёт ва эҷодиёти худ дар таърихи раво-
бити адабии халқҳои форсу тоҷику озарӣ охири халқҳои
давраи классикӣ ва нахустин халқҳои давраи советиро таш-
кил мекунад. Вай, аз як тараф, анъанаҳои равобити адабии
давраи классиқиро бо мазмунҳои нав давом дода бошад, аз
тарафи дигар, шаклҳои нави равобити адабиёти ба вучуд
овард, ки мо онҳоро дар давраҳои пешини равобити адабии
халқҳои форсу тоҷику озарӣ дучор карда наметавонем.

Лоҳутӣ сарояндаи бузурги Озарбойҷон буд. Озарбойҷон
ва озариҳо ҳам Лоҳутиро кадршиносӣ карданд. Аз муноси-
бати Лоҳутӣ ба Озарбойҷон ва муносибати озариҳо ба Ло-
ҳутӣ бармеояд, ки онҳо ба якдигар сипосгуздоранд.

Озарбойҷони Эрон барои Лоҳутӣ набардгоҳе буд, ки ав-
валин бор ба муборизаи инқилобӣ бархост ва нахустин шеър-
ҳои пур аз ҳиссиёти худро эҷод кард. Озарбойҷони Советӣ
барои Лоҳутӣ аввалин мактаби ҳақиқии марксизм-ленинизм
буд:

Маро аз баҳси синфӣ боҳабар кард,
Шикастамро мубаддал бар зафар кард!

А. З. ДУН
Ленинабад

ЛАХУТИ И УКРАИНА

Творчеству Абулкосима Лахути посвящено много работ. Однако в них почти не освещены контакты таджикского поэта с литературами народов СССР. Поэт-интернационалист, Лахути был теснейшим образом связан с русской, украинской, белорусской, узбекской и другими советскими литературами.

Изучение темы «Лахути и Украина» фактически только начинается. Предстоит еще очень большая работа по тщательному просмотру прессы, писательских и издательских архивов. Но и то, что уже выявлено, дает основание говорить о тесных контактах Лахути с Украиной и ее литературой, об украинской тематике в творчестве устода, о его роли в установлении и развитии связей между литературами Таджикистана и Украины. Дело не во «влияниях» и «заимствованиях», которые у нас порой находят и открывают в чем угодно. Здесь уместно вспомнить слова известного советского литературоведа П. Н. Беркова, считающего, что в вопросе о том, что берет писатель из той или иной национальной литературы, «параллели» не всегда уместны. «Мне кажется, — пишет П. Н. Берков, — гораздо правильное и осторожнее судить на основании дневников, писем, воспоминаний, художественных произведений об общем впечатлении... писателя о данной национальной культуре и литературе и о том, как эти восприятия отразились на увеличении его художественных возможностей, на его палитре»¹. Не случайно в своей работе «Проблемы взаимодействия современных литератур» (М., 1963) И. Г. Неупокоева обращается к необычайно емкому

¹ Известия АН СССР, серия литературы и языка, т. XXV, вып. 4, 1967, стр. 306.

поэтическому образу Пабло Неруды — «...география человеческой близости».

С этих позиций нашего литературоведения следует рассматривать и тему «Лахути и Украина».

Первые поэт Таджикистана побывал на Украине в конце 1931 г. Лахути интересуют гигантские преобразования, происходившие в те годы на Украине. О приметах нового, о жизни индустриального Харькова писал он в письме к Ц. Бану 28 октября 1931 г.: «...о если бы вы, приехав сюда, смогли бы увидеть свершение воли большевиков в этом городе. В течение 15 месяцев построен такой тракторный завод, который, по утверждению европейцев, лучше заводов Америки. Сейчас он начал выпускать тракторы. Через несколько месяцев, после полной реконструкции, каждые пять с половиной минут будет выходить один трактор. Я осмотрел все 4186 деталей — от железа и стали до готового трактора. Производит огромное впечатление» (VI, 143—144). (Здесь и далее в скобках обозначены номер тома и страницы из собрания сочинений А. Лахути «Куллиёт»).

Но наибольший интерес представляет вторая поездка Лахути на Украину, относящаяся к 1933 г. В это время он переводит на таджикский язык «Заповіт». Вспоминает об этом, Лахути рассказывал: «В 1933 году я поехал на лечение в Крым. Жена была со мной, она — уроженка Украины. Когда мы проезжали украинские степи, она читала наизусть стихи Шевченко. Больше всего меня взволновал его «Заповіт». Эти искренние, сильные и смелые строки буквально запали мне в душу. Не только стихотворение произвело на меня сильное впечатление, тяжелая жизнь Шевченко очень напомнила мне мою собственную» (VI, 244).

Как вспоминает Ц. Б. Бану, «он тут же, в вагоне, перевел это стихотворение на таджикский язык».²

Лахути перевел то, что считал наилучшим у Шевченко, — его бессмертный «Заповіт». Перевод Лахути является замечательным образцом проникновения в содержание и форму оригинала, тонко передает мелодичность, свойственную украинскому стиху.³

² Ц. Б. Бану. Письмо А. З. Дуно от 19 января 1963 г.

³ Подробнее о переводах «Заповіта» см.: С. Давронов. Переводы произведений Т. Г. Шевченко на таджикский язык. «Шарки Сурх», 1961, № 3, стр. 98—106.

Образ украинского поэта-революционера прочно входит в сознание Лахути, и он, находясь в Крыму, создает 22 октября 1933 г. свое известное стихотворение «Ответ на «Заповіт» Шевченко». Лахути видит, как сбылись мечты Тараса. Но поэт говорит не только о тяжком прошлом и радостном настоящем Украины. Мечты Шевченко о свободе, об освобождении трудящихся от рабства и гнета — это чаяния народов всех стран. Тема эта необычайно близка самому Лахути. Поэтому в его стихотворении естественен переход от Украины, от советской действительности к поработанному Ирану. С болью вспоминает Лахути о трагической судьбе своей первой родины:

Вижу, земля Шираза
Кровь угнетателей пьет,
И над Карун-рекою
Брат Днепротэса встает.
Дал Украине свободу
Свет ленинизма живой,
Будет и старый Иран мой
Социализма страной!

Там, торжествуя победу,
Сбросив навеки гнет,
Друга, певца свободы
Вспомнит свободный народ.⁴

Лахути показывает, как исполнилось то, о чем Шевченко мечтал в «Заповіте».

Встань и взгляни, как ожил
Край ненаглядный твой,
Как обернулась темница
Вольной и гордой страной.⁵

Таким образом, когда в конце сентября 1933 г. Лахути приехал в Харьков—тогда столицу Советской Украины, шевченковская тема была уже близка и дорога ему, и вполне естественно желание поэта встретиться с украинскими писателями, наследниками традиций Шевченко. Обществен-

⁴ Абулькасим Лахути. Избранное. Гослитиздат, М., 1949, стр. 32.

⁵ Там же.

ность Харькова, где в 30-е годы бурно развивалось украинское востоковедение, также проявляла интерес к Лахути как поэту и представителю братской республики. Одно из первых упоминаний о Лахути появилось на Украине в 1931 г. в предисловии Е. Ф. Ребрика к переведенной им же на украинский язык повести Садриддина Айни «Одина». Давая общую характеристику таджикской советской литературы, Е. Ф. Ребрик писал и о Лахути, остановился на основных фактах его жизни и творчества, упомянул о том, что Лахути переведен «Интернационал» и создана «красная революционная поэма «Кремль».

В 1932 г. харьковское издательство «Рух» выпустило первый сборник стихотворений Лахути в украинских переводах и с обстоятельным предисловием Б. Никитина. Характерно, что открывался этот сборник переводом поэмы Лахути «Кремль».

В июле 1933 г. общественность страны отметила 30-летие творческой деятельности Лахути. Поэты писатели и читатели Харькова с большим интересом отнеслись к встрече с певцом Советского Таджикистана. Она состоялась в конце сентября 1933 г. в Доме Блакитного.

В приветственном слове И. Кулик подчеркнул, что юбилей Лахути никогда не отмечали бы в буржуазных странах Востока: «Ведь тов. Лахути не только писатель, а и революционер».⁶

Выступивший от имени писателей и трудящихся столицы Украины Щупак отмечал, что «Лахути может быть примером для каждого из нас, потому что он не только поэт, он принимает активное участие в революционной борьбе, он всю жизнь отдал этому, он является бойцом эксплуатируемого крестьянства и рабочего класса, выдвинувших его из своих недр. Тов. Лахути нашел свою новую родину именно в СССР, в Советском Таджикистане, где в течение нескольких лет он работает на всех участках социалистического строительства. В течение всего времени тов. Лахути стоит в первых рядах международного революционного движения, трудясь одновременно на писательской ниве, откликаясь в своих произведениях на все моменты нашего бурного сегодня. В этом — интернациональное значение поэта».⁷

⁶ «Літературна газета», 1933, 10 октября.

⁷ Там же.

Д. Галушко в большом докладе о творческом пути Лахути говорил и о том, что на Украине еще плохо знают Лахути, автора ряда первоклассных произведений, пресса почти не пишет о нем, не анализирует его стихотворения. Лахути в своем ответном слове призвал писателей пристальнее всматриваться в жизнь, быть ее активными творцами, принимать участие в социалистическом строительстве, постоянно повышать свое мастерство. Красной нитью через все выступление Лахути проходит мысль о необходимости развивать и укреплять постоянные деловые контакты между писателями братских республик.

«Советский Таджикистан очень интересуется вашей республикой, ее жизнью, бытом, достижениями и творчеством ее деятелей искусств,— сказал Лахути.— Пусть чаще приезжают к нам ваши писатели, ваши артисты, ваши студенты. Мы охотно познакомим всех с тем, что у нас есть, и с еще большим удовольствием воспримем ваш богатейший опыт».⁸ Лахути сообщил, что в ближайшее время таджикские писатели собираются приехать на Украину. На вечере читались многие стихотворения Лахути. Сам поэт читал их в оригинале; с русскими переводами знакомила присутствующих Ц. Бану. Стихи таджикского поэта звучали и на украинском языке в переводах Н. Булатовича, Т. Масенко, В. Сосюры.

В завершение встречи Лахути прочитал еще нигде не опубликованное стихотворение «Ответ на «Заповіт» Шевченко». Это стихотворение было встречено тепло и взволнованно — ведь оно не только свидетельствовало о глубокой любви поэта Таджикистана к Шевченко, а и во многом перекликалось со стихотворениями М. Рыльского, В. Сосюры, П. Тычины и других украинских поэтов, писавших о Шевченко.

Приезд Лахути стал для украинских читателей одним из источников информации о литературе Таджикистана. Так, например, в беседе с корреспондентом журнала «Червоний шлях» поэт рассказал о представителях старшего поколения писателей, успешно работающих в таджикской советской литературе. Он назвал «известного писателя Айни, Муин-заде, Сарвара, Мунзима. Среди молодых прозаиков — очень талантливый комсомолец Али-хуш и Рахим Джалил.

⁸ «Літературна газета», 1933, 3 октября.

Есть несколько талантливых поэтов и прозаиков из памирцев... Появляются таджикские советские драматурги, среди них один из выдающихся Джалол Икромӣ.⁹ Лахути, подчеркивая интерес трудящихся и писателей Таджикистана к Советской Украине, привел и такой факт: «Наши авторы даже пробуют писать об Украине, не видев ее».¹⁰

Харьковские газеты поместили подробные отчеты об этом вечере, характеризуя его как «встречу представителей двух братских литератур — Советской Украины и Советского Востока».¹¹

Сегодня мы с полным правом можем расширить, дополнить эту оценку, назвав встречу Лахути с общественностью Харькова важнейшей вехой в истории таджикско-украинских литературных связей, началом широкой пропаганды творчества Шевченко в Таджикистане.

«Літературна газета» рядом с отчетом о встрече поместила и стихотворение Лахути «Тарасові Шевченку (Відповідь на «Заповіт»)» в переводе молодого поэта Н. Булатовича.¹² Это стихотворение Лахути, созданное на Украине, в Харькове было впервые прочитано перед широкой аудиторией. Перевод Булатовича — первая его публикация, предшествующая появлению и таджикского и русского текстов.

Пребывание на Украине в 1933 г. Лахути всегда рассматривал не только как факт своей личной биографии, а как событие, имеющее общественное значение, способствующее сближению братских литератур. В беседе с корреспондентом газеты «Правда Востока» он рассказывал о своей поездке: «Я недавно был на Украине. Мне пришлось наблюдать огромную тягу к национальной культуре народов Востока со стороны трудящихся Харькова и других промышленных центров УССР. Мое выступление о развитии литературы народов Средней Азии было заслушано с величайшим вниманием. Советские писатели Украины начали соревнование за переводы на украинский язык произведений лучших поэтов, писателей Таджикистана и Узбекистана. От имени писателей Узбекистана, Таджикистана я обещал начать такую же работу в своих республиках. Она должна сплести в единую интернациональную семью советских писа-

⁹ «Червоний шлях», 1933, № 8—9, стр. 295.

¹⁰ Там же.

¹¹ «Харьківський пролетар», 1933, 2 октября.

¹² «Літературна газета», 1933, 10 октября.

телей Союза, сделать их произведения, несмотря на разнообразие языков, доступными для всех трудящихся».¹³

Читатели очень интересовались поездкой Лахути на Украину, и республиканские газеты перепечатавали интервью поэта из газеты «Правда Востока». Как и в «Літературній газеті», здесь рядом с отчетом о поездке помещался полный текст «Ответа на «Заповіт» Шевченко». В «Правде Востока»¹⁴ и «Коммунисте Таджикистана»¹⁵ он был напечатан на русском языке, а в «Тоҷикистони Сурх»¹⁶ — в оригинале.

В тесной связи со всем этим стоит и статья «Тарас Шевченко», опубликованная в том же номере «Тоҷикистони Сурх» рядом со стихотворением Лахути. Эта первая в Таджикистане статья о Шевченко опубликована без подписи. Но самое ее содержание, где излагаются основные факты биографии Шевченко и сравнивается его значение для развития украинской литературы и украинского языка с Пушкиным для русских и Саади для таджиков, особое внимание, уделенное «Заповіту», подробности о пребывании Лахути в Харькове, о том, как увековечивается память Шевченко на Украине, — все это в сопоставлении с известными уже фактами наводит на мысль, что статья написана самим Лахути или при его ближайшем участии. Возможно, писатель не поставил под ней своего имени лишь потому, что нельзя было, говоря об отношении Советской Украины к кобзарю, не упомянуть поездку Лахути в Харьков, его «Ответ на «Завещание» Шевченко». Факты, связанные с чествованием памяти Шевченко, мог дать для этой статьи только человек, лично побывавший на Украине, встречавшийся там с общественными деятелями, писателями. В правильности этого предположения убеждают и воспоминания писателя Рахима Джалила: «Когда Лахути вернулся из Харькова, он привез стихотворение «Ответ на «Завещание» Шевченко». Мы тогда напечатали его в «Ба роҳи ленинӣ». Было и предисловие. То, что рассказал Лахути о Шевченко, об истории этого стихотворения, я записал с его слов».¹⁷

¹³ «Правда Востока», 1933, 26 октября.

¹⁴ Там же.

¹⁵ «Коммунист Таджикистана», 1933, 28 октября.

¹⁶ «Тоҷикистони Сурх», 1933, 17 ноября.

¹⁷ Из беседы с Рахимом Джалилом 2 января 1965 г.

В статью «Тарас Шевченко» входили и впервые переведенные на таджикский язык отрывки из шевченковского «Заповіта».

Вслед за переводом «Ответа на «Заповіт» Шевченко», сделанным Н. Булатовичем, вскоре появился новый перевод, осуществленный Теренем Масенко. Интересна история этого перевода. Начало ее относится к сентябрю 1933 г., т. е. ко времени пребывания Лахути в Харькове. Лахути был знаком с переводом Булатовича и все же обращается с просьбой о новом переводе к украинскому поэту Т. Масенко. Почему именно к Масенко обратился таджикский поэт? Дело в том, что Масенко занимался в Харьковском техникуме востоковедения на таджикско-персидском отделении и поэтому, естественно, мог дать перевод, более близкий к оригиналу. Безусловно, сыграло определенную роль и то обстоятельство, что в 1932 г. Т. Масенко побывал в Средней Азии, в том числе и в Таджикистане, и свои впечатления от этой поездки отразил в сборнике стихотворений «Наша Азия». Сборник этот вышел из печати незадолго до приезда Лахути в Харьков, получил высокую оценку на страницах прессы.¹⁸

Лахути считал, что Масенко, сумевший в своих стихотворениях «Новий Гулістан», «Дорога до Термеза», «Крик азанчі», «Пісня про Душанбе», «Есенін в Душанбе» и других чутко уловить и художественно отразить изменения в жизни Советского Таджикистана, сможет глубже проникнуть в самую суть его «Ответа», лучше донесет его до украинского читателя.

В воспоминаниях «Абулкосим Лахути под небом України» Т. Масенко пишет о своей встрече с Лахути в Харькове: «Лахути предложил мне поработать над переводом его нового стихотворения, посвященного Тарасу Шевченко. Согласился я с радостью. Меня радовало, что поэт Востока, приехав на Украину, сразу обратил свой взор на самое великое и замечательное, что было рождено моим народом.

Короткое время я занимался с учителем Сафаровым изучением таджикского языка, но понять стихи Лахути о Шевченко в оригинале мне было трудно. Бану уже выполнила русский поэтический перевод. Это облегчило мою задачу.

¹⁸ І.в. Калянік. Подорож до нашої Азії. Нотатки про книгу поезій Т. Масенко «Наша Азія». «Літературна газета», 1933, 27 июня.

Но я вслушивался в звучание оригинала: надо понять и запомнить ритмический лад стихов.

А Лахути трогательно просил меня перевести эти стихи на украинский не тем размером, что его передала, очень близко к оригиналу, Бану в русской речи, нет, самым любимым шевченковским размером, таким, каким написана поэма «Катерина»!

Гляжу на поэта, думаю с восхищением: «Как и откуда он уловил, сразу разгадал самую глубокую суть, музыкальное обаяние поэзии Тараса в этом, как у нас на Украине говорят, «Коломыйковом» народном стихе?!».

Через века и пространства большие поэты чувствуют и познают друг друга сердцем. Впервые, едва прикоснувшись к Шевченко слухом, Лахути понял, что наш Тарас — народный поэт, равного которому не было в мире.

Так и сказал он мне, не зная, что перекликается с мыслями всей моей жизни.¹⁹

Этот эпизод показывает, какое большое внимание уделял Лахути вопросам качества перевода, выбора формы, которая бы максимально передавала содержание, национальный колорит переводимого произведения. Факт, о котором рассказывает Масенко, не является случайным в творческой биографии Лахути.

Работу переводчика Лахути считал делом очень ответственным, требующим большого мастерства. Делясь своим опытом, он в предисловии к переводам произведений Пушкина на таджикский язык писал о том, как важно «передать мелодию, звучание и форму оригинала. Ведь форма и содержание художественного произведения тесно взаимосвязаны, как сердце с телом. Если отделить их друг от друга, организм умирает» (VI, 126). Лахути решительно выступал против механического перенесения в перевод художественной формы оригинала.

Масенко внимательно отнесся к просьбе Лахути, успешно справился со своей задачей, и его перевод «Ответа» вошел в сборник «Вибраних поезій» Лахути, изданный в Харькове в 1934 г.²⁰

Создавая «Ответ на «Заповіт» Шевченко», Лахути хотел,

¹⁹ Терень Масенко. Письмо А. З. Дуну от 14 сентября 1963 г.
²⁰ Г. Лахути. Вибрани поезії. Переклад Т. Масенка. «Література і Мисцтво», Харьков, 1934, стр. 50—53.

чтобы он в равной степени дошел до сердца как украинского, так и таджикского читателя. Эти его надежды оправдались.

В Таджикистане и Узбекистане это произведение вызвало огромный интерес читателей. Вот почему во время беседы с общественностью Ташкента Лахути рассказывал, как было написано стихотворение «Ответ на «Заповіт Шевченко». Не случайно и то, что это стихотворение, отражающее дружбу народов и дружбу литератур, в 1934 г. было опубликовано в переводе Ц. Бану в «Известиях».²¹ Тем самым оно становилось известным не только в Таджикистане и на Украине, а и в других республиках. Но, естественно, особо близко оно было украинскому читателю. Поэтому на Украине появляются новые его переводы, оно перепечатывается в различных сборниках. Так, в 1938 г. появился третий (после переводов Н. Булатовича и Т. Масенко) перевод стихотворения Лахути, осуществленный А. Шмигельским.²²

Наибольшее распространение получил перевод Масенко. С особой силой он прозвучал в 1939 г., когда весь Советский Союз отмечал 125-летие со дня рождения Шевченко. Стихотворение Лахути заняло почетное место в альманахе, где были собраны произведения писателей народов СССР, посвященные Т. Г. Шевченко.²³ Хотя Лахути не мог присутствовать в 1939 г. на шевченковских торжествах (как видно из его писем к С. Айни, в феврале—марте 1939 г. он был болен), его задушевные, проникновенные слова снова зазвучали на земле Украины. Они как бы перекликались с приветствием Президиума Верховного Совета Таджикской ССР трудящимся Украины по поводу юбилея Шевченко.²⁴

Из года в год на шевченковских торжествах снова и снова звучит стихотворение Лахути. Так, в 1941 г. газета «Пролетарська правда» поместила на своих страницах подборку высказываний о Шевченко под характерным заглавием — «На всіх язиках все говорит». Высказывания Лахути и

²¹ «Известия», 1934, № 187.

²² «Піонерія», 1938, № 3, стр. 21.

²³ «Вінок», литературний альманах за ред. Л. Первомайського, В. Союры та А. Малишка. Тарасу Шевченку письменники народів СССР. Київ, Держлітвидав, 1933, стр. 49.

²⁴ «Вісті», 1939, 6 марта.

других поэтов братских республик Союза об украинском поэте ярко свидетельствовали, что время, о котором Шевченко писал — «на всіх язиках все мовчить», безвозвратно кануло в прошлое.

В 1954, 1957, 1961 гг. стихотворение Лахути в переводе Масенко печатается в различных изданиях. Интерес Лахути к певцу Украины не ослабевает. О Шевченко он пишет и говорит в своих письмах, стихах, выступлениях и статьях. Выступая в 1935 г. в Париже на Международном конгрессе в защиту культуры и рисуя картину тяжелой жизни простого люда в царской России, Лахути говорил: «В каждом народе таились неисчерпаемые силы, которые по рукам и ногам были опутаны цепями рабства» (VI, 185). В качестве примера Лахути приводил стихи Янки Купалы и Тараса Шевченко.

К сожалению, в тексте выступления, данном в «Куллиёт», нет тех отрывков из стихотворений Шевченко, которые цитировал тогда Лахути. Между тем обращение к более ранним публикациям дает возможность точно восстановить их. Публикации в «Барои адабиёти социалистӣ» (в переводе Н. Муллокандова)²⁵ и в «Коммунисте Таджикистана»²⁶ показывают, что Лахути обращался к одному из лучших стихотворений Шевченко — «Я не нездужаю». Причем звучало это стихотворение в выступлении таджикского поэта в Париже на украинском языке.

«Но и другие песни, песни гнева и возмущения бурлили в народных массах. Украинский поэт — борец Тарас Шевченко звал угнетенных к восстанию:

Добра не жди,
Не жди сподиваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Йи приспав, а щоб сбудить
Хиренну волю, треба миром,
Грамадою обух сталить,
Та добре выгострить сокиру
Та и заходиться вже будить».²⁷

²⁵ «Барои адабиёти социалистӣ», 1935, № 7—8, сах. 6—10.

²⁶ «Коммунисте Таджикистана», 1935, 2 июля.

²⁷ Там же.

Так, в русской транскрипции, и был воспроизведен в речи Лахути яркий отрывок из бунтарской поэзии Шевченко.

В 1936 г. Лахути было написано стихотворение «На берегу Днепра», связанное с посещением им Канева. Истоки этого стихотворения мы находим в его трогательном письме к жене от 17 августа 1936 г.: «...никогда до сих пор не видел подобной красоты. Сейчас 6 часов утра. Я, сидя один на берегу Днепра, пишу тебе письмо. Все спят, кроме рыбаков. Да только еще одно существо не спит: восходящее солнце тянет по воде золотую дорожку к моим ногам. По этой дорожке от могилы Шевченко до солнца не так уж далеко. Словом, все так, как хотел сам Шевченко: «І Дніпро, і кручі», и широкая украинская степь. Я решил побывать здесь с тобой. Ни перо, ни слова не в силах передать всей этой красоты. Надо видеть...» (VI, 150—151).

Предполагалось, что стихотворение «На берегу Днепра» будет опубликовано в сборнике «Вінок», где печатались стихотворения писателей народов СССР, посвященные Шевченко. Сохранилось письмо Лахути, адресованное Леониду Первомайскому, одному из редакторов сборника: «Дорогой тов. Первомайский! Согласно своему обещанию, посылаю Вам для шевченковского сборника маленькое стихотворение, оставленное мною в книге записей у могилы Тараса Шевченко.²⁸ Переведено оно впервые. Четверостишие, написанное на месте, где стоял его дом, еще не переведено.

С тов. приветом Лахути.
11/II—39».²⁹

Но это стихотворение прибыло слишком поздно, и редакторы вместо него включили в сборник «Ответ на «Заповіт» Шевченко» в переводе Т. Масенко.

Не только из книг знал Лахути о великой популярности, народности Шевченко. Посетив Украину, встречаясь и беседуя с простыми людьми, он убедился, что Шевченко, поэт, вышедший из народа, навеки остался с народом. На всю жизнь запомнился ему характерный эпизод, о котором мы узнаем из воспоминаний Ц. Б. Бану:

«На Украине устод познакомился с одним мальчиком.

²⁸ К письму приложено стихотворение «На берегу Днепра» в переводе Ц. Бану.

²⁹ Личный архив Л. С. Первомайского.

Отвечая на вопрос мальчика, он шутя назвал себя украинцем. Мальчик с изумлением сказал: «Удивительный вы украинец, если не знаете «Заповіта». (Дело в том, что за несколько минут до этого устод расспрашивал мальчика о «Заповіте»). Слова мальчика произвели на него огромное впечатление. Он с интересом и волнением повторял: «Шоири халкї будан ин аст!» (Вот что значит быть народным поэтом!).³⁰

О Шевченко пишет Лахути и в стихотворениях «Павлу Тычине» (1937 г.), «Борющемся народу Украины» (1942 г.), «Дом Тараса будет свободен» (1942 г.). В них поэт вводит мотивы и образы любимого им «Заповіта».

Мы с полным правом можем назвать Лахути первым пропагандистом творчества Шевченко в Таджикистане. Характерно, что это пристальное, благоговейное внимание поэта Советского Таджикистана к жизни и творчеству Кобзара отмечали многие украинские писатели, которым довелось встречаться с Лахути.

Вероятно, не без содействия Лахути в 1935 г. на таджикском языке была напечатана (сначала в журнале «Барои адабиёти социалистӣ», а затем и отдельным изданием) речь П. П. Постышева «Пути советской украинской литературы», произнесенная им на пленуме Союза писателей Украины. Вполне вероятно, что с П. П. Постышевым Лахути встретился в Харькове, о нем идет речь и в упоминавшейся статье «Тарас Шевченко» в «Тоҷикистони Сурх».

Внимание Лахути привлекало и творчество известной украинской поэтессы Леси Украинки. 2 августа 1938 г. он принимал участие в торжественном вечере, посвященном 25-летию со дня смерти Леси Украинки. Здесь, в Киеве, Лахути выступил с прочувствованной речью о Лесе Украинке: «Я не знаю подробно творчества Леси Украинки, но я знаю зато славный, великий народ Украины, я вижу, как бережно он лелеет, как высоко он возносит память своих верных и отважных певцов» (VI, 249).³¹

Интересные факты, связанные с жизнью и творчеством

³⁰ Ц. Б. Бану. Письмо А. З. Дуноу и Ш. М. Султанову от 19 января 1963 г.

³¹ Абулкосим Лохути. Куллиёт, ҷилди VI, Нашрдавтоҷик, Душанбе, 1966, 249. В примечаниях (с. 293) неверно указана дата речи Лахути — 1939 г. вместо правильного 1938 г. Леся Украинка умерла в 1913 г., и 25-летие со дня ее смерти отмечалось в 1938 г. Кроме того, о вечере, на котором выступал Лахути, сообщалось в «Літературній газеті» от 6 августа 1938 г.

Лахути, содержатся и в других украинских газетах. Таковы, например, материалы о киносценарии Лахути под названием «Рай». Первое сообщение о работе Лахути в области таджикской кинематографии встречается в статье Дм. Познанского «Таджикской кинофабрике нужен писатель»: «Два больших мастера литературы Таджикистана, а именно Лахути и Айни, начали сейчас работу в кинематографии. За ними должна пойти плеяда талантливых писателей молодой республики».³²

Пробуждение у Лахути интереса к вопросам кинодраматургии тесно связано с деятельностью А. М. Горького. 10 апреля 1935 г. в правлении Союза советских писателей состоялось совещание писателей, композиторов, художников и кинорежиссеров. В совещании принимали участие А. М. Горький, А. Лахути, Г. Александров, Д. Бедный, В. Киришон, П. Павленко, Н. Погодин, М. Кольцов, С. Юткевич и др. На совещании с речью «Литература и кино» выступил А. М. Горький. В обсуждении принял участие Лахути. Он поддержал предложение Горького создать «...такое произведение к 20-летию Октябрьской революции, при помощи которого можно было бы увидеть все революционные процессы за 20 лет и перспективы нашего будущего роста».³³ Лахути считал, что «эта работа имеет огромное революционное значение для зарубежного пролетариата, и эта работа должна привлекать всех работников искусства и литературы всех народов СССР, всех братских республик».

В ответ на призыв А. М. Горького Лахути и приступил к написанию киносценария «Рай». В «Куллиёт» Лахути вошли только стихи и песни для пьесы «Рай» (VI, 40—44). Полное представление о сюжете будущего киносценария дает интервью Лахути с корреспондентом киевской газеты «Більшовик». «В Ирпене, под Киевом, отдыхает секретарь Союза советских писателей — известный поэт орденосец Гасем Лахути. В беседе с нашим сотрудником тов. Лахути поделился своими творческими планами.

«В Ирпене, — сказал он, — я думаю реализовать свое давнее намерение — написать сценарий под названием «Рай» для таджикского государственного кино. Тему сценария я в свое время рассказал незабываемому титану русской лите-

³² «Литература Средней Азии», 1934, 2 августа.

³³ «Исторический архив», 1961, № 6, стр. 52.

ратуры Алексею Максимовичу Горькому. Она понравилась Алексею Максимовичу, и он настаивал, чтобы я свой замысел скорее претворил в жизнь».³⁴ Далее корреспондент приводит сюжет сценария «Рай» в изложении Лахути. Этот интересный материал, сохранившийся на страницах украинской прессы, должен войти в собрание сочинений Лахути.

О дружеских связях Лахути с украинскими писателями свидетельствуют и книги с теплыми дарственными надписями, сохранившиеся в архиве устода. Преподнося таджикскому поэту свои переводы его произведений, вышедшие в 1934 г., Терень Масенко писал: «Дорогому тов. Лахути, автору — от переводчика с глубоким уважением. Терень Масенко». Как память о встречах с украинскими писателями в Тбилиси и Киеве хранились в архиве устода «Витязь в тигровой шкуре» в украинском переводе М. Бажана (с надписью: «Поэту-большевику Гасему Лахути от М. Бажана. 24 декабря 1937 г.») и сборник стихотворений Семена Гордеева «Чувство родины», изданный в 1936 г. в Киеве (с надписью: «Поэту Гасему Лахути, на память о встрече в Киеве»).

Интересны дарственные надписи Н. Терещенко — самая ранняя — на книге «Избранных стихов»: «Дорогому т. Г. Лахути, первому пролетарскому поэту Советского Таджикистана, 1934, 6/X. Н. Терещенко». Вторая надпись — на книге Н. Терещенко «Венок славы», вышедшей в годы войны в Ташкенте, сделана в том самом 1942 г., когда Лахути написал свои стихотворения «Борющемуся народу Украины» и «Дом Тараса будет свободен»; она выражала чувства украинских писателей, всех, чья родная земля была оккупирована фашистами, к поэту братского Таджикистана, верящему в освобождение Украины. Н. Терещенко писал: «Дорогому Г. Лахути, вдохновенному певцу дружбы советских народов, истинному другу украинского советского народа, — с глубокой скорбью об Украине далекой, — с твердой верой в близкую встречу под киевскими каштанами. 16/XII—1942. Н. Терещенко».³⁵ И именно Н. Терещенко, встречавшийся с Лахути в суровые годы войны, перевел на украинский язык его стихотворение «Борющемуся народу Украины».

Лахути был лично знаком и с другими писателями. Так,

³⁴ «Большевик», 1938, 2 июля.

³⁵ Все книги украинских писателей с их автографами хранятся в архиве Лахути.

Петро Панч вспоминает, что Лахути как один из секретарей Союза советских писателей приезжал в 1935 г. в Киев для вручения членских билетов Союза украинским писателям. «Абулкасим Лахути был искренним другом украинской литературы и приятелем многих украинских писателей»,³⁶ — вспоминает Панч. Об одной из таких встреч украинских писателей с Лахути в Ирпене, когда таджикский поэт, замечательный рассказчик, поведал им драматический эпизод своей биографии — бегство от иранских реакционеров, рассказал Панч в своей новелле «Тысяча вторая ночь».³⁷

Лахути приходилось встречаться с председателем Союза писателей Украины Антоном Сенченко, присутствовать на широком обсуждении его пьес. Добрым словом вспоминает Лахути и Микола Бажан: «Я высоко ценю и творчество, и личность выдающегося таджикско-иранского поэта, верного друга всех советских литератур (а к украинской он относился как-то особенно тепло, в частности к Т. Шевченко)».³⁸ Неоднократно встречался Абулкасим Лахути с Павло Тычиной. Встречи эти проходили в Москве, в Киеве, в Тбилиси, где в 1937 г. оба поэта были на Руставелевском пленуме Союза советских писателей, а еще раньше в Париже, где в июне 1935 г. и Лахути и Тычина входили в состав советской делегации на международном конгрессе защиты культуры.

В 1937 г., гостя в Киеве, Лахути посвятил свое стихотворение Тычине, депутату Верховного Совета УССР от Каневского избирательного округа. Лахути подчеркивает народность творчества Тычины, видит в нем продолжателя традиций Шевченко:

Жизнь певучая, живая песня,
Ты, в ком дух Тараса огневой!
Если б жил я в Каневе чудесном,
Отдал бы тебе я голос свой.

Говоря о музыкальности, мелодичности поэзии Тычины, Лахути прибегает к своеобразному приему: он органически вплетает в текст своего стихотворения наиболее выразительные, особенно понравившиеся ему строки Тычины:

³⁶ Письмо П. Панча А. З. Дуну от 27 сентября 1966 г.

³⁷ Петро Панч. На калиновім мості. Повість минулих літ. «Радянський письменник», Київ, 1965, стр. 136—139.

³⁸ Письмо М. Бажана А. З. Дуну от 7 июня 1966 г.

Соловья ирпеньского нежней,
Пел не ты ли в ясный вечер летний,
Помнишь: «Не видимся так привітно,
Яблуневоцвітно...».

Песнь твоя — клинок в руках Советов,
Грозен блеск, и звон ее, и взлет
В час, когда народ с тобой поет
«Партия веде!»

В 1951 г. в связи с шестидесятилетием Тычины Лахути снова обратился к нему с теплым стихотворным приветствием.

Тычина высоко ценил творчество Лахути, восхищался любовью таджикского поэта к Шевченко. Когда в 1964 г. возникла мысль об издании нового, более полного, сборника стихотворений Лахути в украинских переводах, это сразу же встретило горячую поддержку Тычины. Племянница супруги Лахути Клара Ефимовна Бакалей в июле 1965 г. в связи с этим планировавшимся сборником Лахути встретила в Киеве с Тычиной. Вот что писала она об этой встрече: «Павел Григорьевич перенес недавно тяжелую болезнь и еще не совсем оправился: неважно выглядит и ослабел. Упоминание имени нашего устода совершило на моих глазах чудо — дряхлый человек помолодел, оживился. С большой любовью и уважением говорил один поэт о другом. На книге своих стихов, врученной мне, Павел Григорьевич написал: «...нас зв'язує між собою наш любий, наш дорогий і незабутній Абулкасим Лахути».³⁹

Первого ноября 1966 г. мне тоже довелось встретиться с П. Г. Тычиной. Он опять вспоминал о Лахути, обещал написать воспоминания о встречах с ним. Павел Григорьевич говорил, что украинские поэты и переводчики в большом долгу перед Лахути: последний сборник его стихотворений вышел на Украине в 1934 г. Поэтому Тычина с вниманием отнесся к предложению об издании нового сборника Лахути в украинских переводах, считал, что к этому делу обязательно нужно привлечь Васыля Мысыка, Тереня Масенко, Ярему Полотнюка и Олексу Ющенко. Узнав, что Гослитиздат Украины не включает сборник Лахути в свои издательские

³⁹ Письмо К. Е. Бакалей А. З. Дуну от 3 апреля 1965 г.

планы, Тычина говорил, что надо внести поправку в такой план, во что бы то ни стало выпустить Лахути в новых переводах. «Он для нас всегда живой», — так писал о Лахути Павло Григорьевич Тычина.

На украинский язык в разное время стихотворения Лахути переводили 11 поэтов: Н. Булатович, Т. Масенко, В. Мысык, А. Шмигельский, П. Тычина, М. Рыльский, М. Зисман, А. Малышко, А. Сарапин, В. Сосюра, И. Гончаренко. Однако украинский читатель уже не может удовлетвориться отдельными стихотворениями Лахути, опубликованными в газетах и журналах. Он ждет большого сборника, где бы творчество таджикского поэта было представлено полно и разносторонне.

Тема «Лахути и Украина» очень часто переходит в тему более широкую — «Взаимосвязи украинской и таджикской литератур». И это закономерно. Так же как Лахути стоял у истоков таджикской советской поэзии, так же как деятельность Лахути неотделима от первых шагов Союза писателей СССР, точно так же он был одним из инициаторов развития и укрепления тесных взаимосвязей украинской и таджикской литератур. К сожалению, многое из того, о чем говорил Лахути в Харькове в 1933 г., в то время не удалось осуществить полностью.

Новый период сближения таджикской и украинской литератур относится к 50—60-м годам. Увеличивается количество произведений, переведенных с таджикского на украинский и с украинского на таджикский язык, на Украине отмечают юбилей Рудаки, а в Таджикистане — юбилей Шевченко, проходит неделя украинской литературы в Таджикистане и таджикской литературы на Украине. Говоря об успехах, намечая дальнейшие перспективы развития украинско-таджикских литературных связей, мы с благодарностью вспоминаем Абулкосима Лахути и слова, сказанные им в Харькове почти сорок лет тому назад: «Нельзя жить в одном доме и не знать друг друга. СССР — это большой дом, где живут десятки народов, плечом к плечу борющиеся за дело социализма».⁴⁰

⁴⁰ «Литературна газета», 1933, 10 октября.

Ю. АКБАРОВ, Х. ШОДИКУЛОВ

АШЪОРИ ЛОХУТИ ДАР ХОРИЧА

Номи шоири инкилобӣ Абулқосим Лоҳутӣ ва ашъори оташбори вай аз ибтидои аср, аз даҳсолаҳои аввали қарни ХХ шӯҳрат ва эътибори ҷаҳонӣ пайдо кардан гирифт. Баъзе шеърҳои ӯ, ки сардори яке аз ҳаракатҳои инкилобии Эрон буд, соли 1910 ба англисӣ тарҷума шудаанд. Шарқшиноси маъруфи англис Эдуард Браун соли 1910 аз рӯзномаи «Эрони нав» (1910, 9 февраль), ки дар он ҷо ҷанд шеъри Лоҳутӣ дарҷ ёфта буд, шеъри «Ба хотири марҳум Раҳимхон»-ро ба унвони «Раҳимхон ва русҳо» ба англисӣ тарҷума ва ҷоп намудааст. Дертар дар таҷкиоти худ онд ба адабиёти форсизабон — китоби «Таърихи адабиёти форс», ки соли 1914 ба таъби расидааст, Э. Браун аз ҷараёни зиндагӣ ва ҳунари шоири Абулқосим Лоҳутӣ маълумоти муфассале дода, баъзе аз шеърҳои устодро иқтибос оварда буд.

Сонитар дар рӯзномаи «Форс», ки бо ташаббус ва иштироки бевоситаи ҳуди Лоҳутӣ дар Истамбул интишор меёфт, шеърҳои ҷудоғонаи шоир ба забони франсавӣ тарҷумаву ҷоп гардидаанд.

Шӯҳрати Лоҳутӣ ва ашъори ӯ дар мамлакатҳои Аврупо дертар, асосан баъди ба Иттифоки Советӣ ҳиҷрат кардани ӯ паҳн гардидааст. Баробари ба СССР омадани Лоҳутӣ асарҳои ӯ ба забонҳои гуногуни халқҳои СССР тарҷума шуданд, ки дар пояҳои аввал тавассути забони русӣ сурат гирифтаанд. Агар аввалин тарҷуман озарбойҷонии қасидаи «Кремль»-ро, ки соли 1923 анҷом пазируфтааст ва инро Зайнулло Нушервонзода¹ хабар додааст, истисно кунем, халқҳои СССР ва Аврупо бо ашъори Лоҳутӣ асосан ба во-

¹ Зайнулло Нушерванзаде. Дворец Хосрава и Кремль — Лахути. Кремль. М., 1923, стр. 3—17.

ситан тарчумаҳои русӣ шинос гардидаанд ва аксари тарчумаҳо ба забонҳои аврупоӣ аз ҳамин забон сурат гирифтааст.

Соли 1933 дар мамлакати мо 30-солагии фаъолияти адабии устод чашн гирифта шуд ва ин чашн бемуболиға ба иди умумихалқие табдил ёфт. Ба муносибати ин воқиаи муҳим бисёр асарҳои шоир ба бештарин забонҳои халқҳои СССР ва чанд забони хориҷӣ тарҷума шуданд. Албатта то ин чашн ҳам дар Аврупо асарҳои Лоҳутӣ тарҷума шудаанд ва эҷодиёти ӯ диққати бисёр олимони Фарбро ба худ ҷалб карда будааст. Масалан, дар асаре, ки соли 1932 дар Париж чоп шудааст², аз эҷодиёти Лоҳутӣ низ сухан меравад. Олими немис Эрвин Киш дар асари «Осиё симои худро ба куллӣ дигар мекунад»³ Лоҳутиро сарбози назми советии тоҷик номида, ба эҷодиёти ӯ баҳои баланд додааст. Китоби хеле барҷаста ва шоёни тақдири Диншоҳи Эронӣ, ки соли 1933 ба забони англисӣ нашр гардидааст⁴, доир ба фаъолияти сиёсии устод ва ҳунари шоирии ӯ маълумоти мухтасар медиҳад. Ба ҳаминҳо монанд чанд асари дигареро низ қайд кардан мумкин аст, ки ба муносибате номи Лоҳутӣ ва баъзе аз шеърҳои достонҳои ӯро хотиррасон намудаанд, ё дар тарҷума ба забони худ овардаанд. Вале баъди соли 1933, баъди чашни 30-солагии фаъолияти эҷодии устод тарҷумаи асарҳои ӯ авҷ гирифт.

Боз як воқиаи муҳимро, ки ба шӯҳрати хориҷии Лоҳутӣ аз ҳамаи солҳо роҳ кушодааст, қайд накардан мумкин нест. Соли 1935 устод Лоҳутӣ ҳамроҳи як гурӯҳ нависандагони советӣ — И. Эренбург, Я. Колас, Г. Табидзе, Б. Пастернак, Вс. Иванов, А. Корнейчук ва дигарон дар конгресси байналхалқии ҳимояи маданият дар Париж ширкат дошт ва дар мавзӯи «Маданият ва миллатҳо дар Иттифоқи Советӣ» нутқи оташину пурмазмуне эронӣ кард. Мардуми Франция шахсан бо Лоҳутӣ шинос гардиданд ва матни мухтасари барномаи ӯро ба забонҳои франсавӣ ва англисӣ мутолиа намуданд. Дартар нависанда ва яке аз тарафдорони барҷастаи сулҳ Луи Арагон ин воқиа ва дигар воқӯриҳои худро умуман бо адیبони советӣ дар китобаш⁵ хотиррасон

² P. Vaillant Couturier. Les batisseurs de la vie nouvelle. Veux moi de voyage dans l'U. R. S. S. du plan quinquennal. Paris, 1932.

³ Egon Erwin Kisch. Asien gründlich verändert. Moskau, 1933.

⁴ Dinshah I. Irani. Poets of the Pahlavi Regime. Bombay, 1933.

⁵ L. Aragon. Litteratures soviétiques. Paris, 1935.

карда, дар боран Лоҳутӣ ва эҷодиёти ӯ маълумоти мухтасаре додааст ва ҳатто ӯро бо Саъдии Шерозӣ дар як қатор гузоштааст.⁶ Луи Арагон бо камоли ифтихор қайд менамояд, ки франсавиён Лоҳутиро аз соли 1935, аз дақиқаҳои барномаи ӯ дар конгресси байналхалқии ҳимояи маданият мешиносанд ва ҳоло шеърҳои зиёди ӯ ба франсавӣ тарҷума шудаанд.⁷

Дар арафани конгресси рӯзномаи Партияи коммунистии Чехословакия «Руде право» мақолаи калоне⁸ бахшида ба Лоҳутӣ чоп кардааст. Мақола ба таври мусоҳиба навишта шуда, дар он тарҷумаи ҳол ва фаъолияти сиёсии революционии то ба Иттифоқи Советӣ омадани устод муфасссал нақл ёфтааст. Эҷодиёти давраи советии устод нисбатан мухтасар баён гардидааст ва муаллифон аз баҳои катъӣ додан умуман ба эҷодиёт ва услуби нигорандагии Лоҳутӣ худдорӣ кардаанд. Қатъӣ назар аз ин ва баъзе носаҳеҳҳои хронологӣ, мақолаи мазкур чун аввалин таълифоти алоҳида ва муфасссале оид ба Лоҳутӣ ва эҷодиёти вай дар Аврупои Фарбӣ аҳамияти калони сиёсиву илмӣ дошт.

Асари И. Кунитц, ки маҳсули сафари ӯ дар Иттифоқи Советӣ ва кишварҳои гуногуни он ва алалхусус Осиёи Миёна аст, низ ба ҳамин давра тааллуқ дорад. Муҳаққиқ ба Осиёи Миёна ва таҳқиқи вазъияти сиёсиву иқтисодӣ ва маданияти он боби махсус⁹ бахшида, маданияту санъати халқи тоҷикро бо шикебоии зиёде таъриф мекунад ва дар хусуси Лоҳутиву шеъри форсӣ сухан меронад. Дар як ҷои китобаш ба шеъри «Хабар» ва хусусиятҳои навардозии Лоҳутӣ дар ин шеър¹⁰ характеристика медиҳад.

Чанд шеъри Лоҳутӣ пеш аз Чанги Бузурги Ватанӣ, умуман дар солҳои 30-юм ба забони немисӣ¹¹ чоп гардидааст.

⁶ Ҳамон асар, сах. 100.

⁷ Abdulkasim Lahuti. Ma vie, Réponse aux provocateurs, Coeur malade, Traduit d'après la version russe par Alice Oran. La littérature soviétique. Moscou, № 9, 1954, p. 135—142.

⁸ Intervie hodne exoticky V. persku poesii a v sovietské vláde. Rozmlouva s Gagemem Lachuti, nejvetsim perskim basnikem, Rudě právo, 1935, 25 szipna.

⁹ I. Kunitz. Down over Samarkant, The rebirth of central Asia, New York, 1935.

¹⁰ Ҳамон асар, сах. 146—147.

¹¹ Lahuti, Wie die Freude ihre Heimat fand. Nachdichtung von Hedda Linner, Das Wort, 1937, № 11; Lahuti, (Tadschikistan), Der grosse Lehrer, Die Wahrheit, Kiev, 1937, № 11.

Мақолаи Қ. Зелинский¹² низ то ҷанг ба забони франсавӣ интишор ёфтааст.

Дар байни ин хама тарҷума ва мақолоти пеш аз ҷанг, бешубҳа, мақолаи собиқ дастпарвари Университети коммунистии Шарқ дар Москва Валаи Нурӣ аҳамияти махсусеро дорост. Валаи Нурӣ, ки дар матбуот бо тахаллуси Ва Ну машхур буд, дар рӯзномаи туркии «Naber» ба унвони «Аввалин шоири ҳозиразамони форс»¹³ мақолае ҷоп кунонида, бештар ба навҷӯнҳои Лоҳутӣ дар шеър таваккуф намудааст ва қайд кардааст, ки ашъори дар шаклҳои анъанавии касида, ғазал, маснавӣ ва махсусан рубой гуфтаи «аввалин шоири ҳозиразамони Эрон» мазмунан тозаанд ва бо ин хусусияти худ хонандаро мафтун месозанд. «А. Лоҳутӣ,— меғӯяд ӯ,— шаклҳои нави шеърро бо шаклҳои анъанавӣ мохилона пайваста метавонад».¹⁴ Ба тариқи мисол Ва Ну қайд менамояд, ки Лоҳутӣ чанд шеъре ба форсӣ бо тавсия ва маслиҳати Нозим Хикмат ба ҳавои шеърӣ ӯ гуфта буд ва он ашъор бад набаромадааст.

Дар китоби олими ҳинду Муҳаммад Исоқ¹⁵, ки ба тадқиқи адабиёти муосири форс ва эҷодиёти шуарои намоёни он бахшида шудааст, қасидаи «Кремль» ва шеърӣ «Инқилоби сурх» дурдонаҳои назми инқилобии Лоҳутӣ номида шудааст. Муаллиф қасидаи «Кремль»-ро баромади ҷидди зиддимпериалистии¹⁶ шоир меҳисобад.

Баъди Ҷанги Ватанӣ эҷодиёти Лоҳутӣ диққати қариб аксари мамлакатҳои Ғарбу Шарқро ба худ ҷалб намудааст. Маҳз дар ин солҳо дахҳо шеърҳои дoston ва мақолаҳои шоир ба забонҳои чехӣ, поляки, венгерӣ, немисӣ, англисӣ, франсавӣ ва ғайра тарҷумаву ҷоп шудаанд, ба шакли китоби алоҳида ба таъъ расидаанд ва ё дар қатори асарҳои беэволи С. Айни ва М. Турсунзода барин намояндагони барҷастаи адабиёти тоҷик дар тазкираю маҷмӯаҳои гуногун ҷой гирифтаанд.

Баъд аз ҷанг дар бадали солҳои 1945—1949 чанд шеърӣ

¹² Cornélius Lélinski. Hossem Lakhouti, Journal de Moscou, 1937, 5 janvier.

¹³ Ва—Ну, Farisi'nin ilk modern sairi, Naber, Subat, 1937.

¹⁴ Ҳамон ҷо.

¹⁵ M. Ishaque. Modern Persian Poetry. Calcutta, 1943.

¹⁶ Ҳамон ҷо, саҳ. 343—344.

Лоҳутӣ дар маҷалла¹⁷ ва тазкираи¹⁸ немисӣ ҷоп шудааст.

Маҷаллаи «Совет литературы», ки дар Москва ба забонҳои англисӣ, франсавӣ, немисӣ ва испанӣ мебарояд, маҷаллаи «Нови Ориент», ки дар Прага нашр мешавад, маҷаллаи «Архив ориентални», ки ба таҳқиқи тадқиқи масъалаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ва адабиёти маданияи Шарқ бахшида шудааст ва боз чандин маҷаллаву рӯзномаҳои кишварҳои гуногуни Ғарб дар ташвиқи тарғиби адабиёти форсизабон, аз ҷумла, дар тарҷумаву нашри ашъори Лоҳутӣ роли бағоят муҳим бозидаанд. Дар саҳифаҳои ҳамин маҷаллаҳо дахҳо шеърӣ ба Инқилоби Октябр ва самараҳои он, ба Тоҷикистон ва одамони меҳнатқарини вай, ба муборизаи зидди душманони ҳоричиву дохилии Ҳукумати Советӣ бахшидаи вай¹⁹ ҷоп шуда, толибони сершуморе пайдо кардаанд. Адабиётшиносони Ғарб фикру мулоҳизаҳои шоирро доир ба назми советии тоҷик ва мавқеи Лоҳутӣ дар он бештар дар ҳамин маҷалла ва рӯзномаҳо баён намудаанд.

Бо ин гуфтаҳо мо ҳаргиз роли китобҳои алоҳидаеро, ки дар Ғарб навишта шуда истодаанд ва ба тадқиқи адабиёти Шарқ, аз ҷумла форсӣ тоҷикӣ бахшида шудаанд, инкор карданӣ нестем. Дар мамлакатҳои Аврупо беш аз пеш китобҳои интишор меёбанд, ки аксар ба тадқиқи адабиёти форс ва эҷодиёти симоҳои ҷудогонаи он бахшида шудаанд ва қисми зиёдашон аҳамияти бузурги илмиро дороанд. Ба ин маънӣ асари фундаменталии шарқшиносони Чехословакияро, ки ба тадқиқи адабиёти форсӣ тоҷик бахшида шудааст ва дар давоми солҳои 1956—1965 се бор ба забонҳои чехӣ²⁰ немисӣ²¹ рӯи нашр дидааст, алоҳида қайд кардан лозим меояд. Китоби мазкур соли 1967 ба забони англисӣ ва соли 1970 бо қарори Вазорати маълумоти олии ва миёнаи махсуси СССР дар Москва ба забони русӣ низ тарҷумаву нашр гардидааст.

¹⁷ Lachuti, Parabel (P. E. Weinert), Internationale Literatur, Berlin, 1945.

¹⁸ Lachuti, Parabel (P. E. Weinert), Österreichische Zeitung, 1948, 6 kn. E. Weinert, Lieder um Stalin.

¹⁹ Lachuti. Über mich selber, Antwort an Provokateure, Herse'leid. Sowjet Literatur, Moskau, 1954, № 9 (ба ҳар ҷоп забон). A. Lachuti, Hlas duše (v ruz ových la hredách Azarbajdžání), (Tys odesla, tvuj obraz zůstal v očích mych), Z perstímý preložila Vera Kubuckowa, Nový Orient, 1959, № 2.

²⁰ J. Rypka, Dejiný perské a tadžické literatury. Praha, 1956, 1965.

²¹ J. Rypka, I. Becka, Iranische Literaturgeschichte, von Jan Rypka unter mitarbeit von Otakar Klima, Vera Kubickowa, Jiri Becka, Jiri Cíjek, Ivan Hrbek. Leipzig, 1959.

Дар ин китоб ба чуз он ки вобаста ба бисёре масъалаҳои адаби ва давраҳои адабиёти форсу тоҷик ва адабиёти советии тоҷик мулоҳизаҳои тозаеро мехонем ва шеърҳои шоирон вобаста ба давраҳои таърихи адабиёт таҳлил шудааст, эҷодиёти намоёндагони алоҳидан адабиёт, аз ҷумла С. Айни, М. Турсунзода, А. Дехотӣ, Ҷ. Иқромӣ, С. Улуғзода ва алалхусус, Лоҳутӣ батафсил мавриди баррасӣ қарор ёфтааст. Дар бобҳои ба адибони тоҷик Иржи Бечка тааллуқ дорад, адабиёти мо марксистона таҳлил шудааст. Хизмати Вера Кубичкова дар тарҷумани шеърҳо ва дostonҳо барои ин китоб ва умуман барои нашрҳои чехӣ сазовори таҳсини махсусест. И. Бечка дostonҳои «Кремль», «Тоҷу байрақ», «Сафари Фарангистон» ва шеърҳои бисёри Лоҳутиро хеле хуб таҳлил карда, мавқеи онҳоро дар марҳалаҳои ҷудоғонаи тараққиёти реализми социалистӣ дар назми тоҷик ба таври илмӣ ва боварибахш нишон додааст.

Дар асари калонҳаҷми Бузурги Алави, ки ба тадқиқи масъалаҳои адабиёти форс ва ҷараёни инкишофи он бахшида шудааст;²² таҳлили баъзе масъалаҳои эҷодиёти Лоҳутӣ низ ҷои сазоворе дорад. Муаллиф Лоҳутиро яке аз барҷастатарин намоёндагони адабиёти муосири форс номид, номи ӯро дар катори Маликушшуаро Баҳор, Орифи Қазвинӣ ва Эраҷ Мирзо ба забон гирифтааст.

Дар давоми солҳои 50-ум боз «Ба Максим Горький», «Хабар», «Ҷавоб ба ивгогарон», «Шароби сурх», «Бозгашт ба Ватан», «Ҳамсафарон» ва ғайра дар маҷаллаю рӯномаҳои гуногуни Аврупо дарҷ ёфтаанд.²³

Дар «Антологияи назми советӣ», ки соли 1952 дар Будапешт ба забони маҷорӣ аз ҷои баромадааст, ҳамроҳи шеърҳои С. Айни ва М. Турсунзода ду шеъри Лоҳутӣ низ ҷой гирифтааст. Инҳо ғазали «Солҳо дар ҷустуҷӯи ҳақ ба ҳар дар сар задам» ва шеъри тамсилии «Се қатра»-анд, ки шоирон Ҳегедюш Геза ва Надани Золтан аз русӣ ба маҷорӣ гардониданд. Дар «Антологияи адабиёти ҷаҳонӣ», ки соли 1958 тақрибан дар пойтахти Маҷористон — Будапешт интишор ёфтааст, тамсилии «Се қатра» дар тарҷумани муаллифони зикршуда дода шудааст.

²² Bozorg Alavi. Geschichte und Entwicklung der modernen Persischen Literatur. Berlin, 1964.

²³ Lakhuti. Odpowiedz prowokatorom, Choroba serca, Przelozyla M. Dolinska, v. kn. «Literatura radziecka», Moskwa, 1954.

Соли 1967 ба туфайли ҷашнгирии 80-умин солгарди устод Лоҳутӣ маҷаллаи «Совет литератур» панҷ рубой ва таронаи «Ранчида ёрам»-ро ҷои кардааст. Онҳоро Том Болтинг ва Гладис Еванц аз русӣ ба немисӣ гардониданд. Дар поёни шеърҳо маълумоти кӯтоҳе аз тарҷумани холи Лоҳутӣ дода шудааст.

Мувофиқи маълумоти наҷандон пуррае, ки ҳоло дар даст дорем, дар Аврупо танҳо як бор ашъори Лоҳутӣ ба шакли китоби алоҳида нашр шудааст. Эътиқоди зиёд ба Лоҳутӣ ва ашъори ӯ шоирони машҳури полякӣ Юлиан Тувимро водор кардааст, ки як силсила шеърҳои тамсилҳои шоирони тоҷикро ба забони халқи худ гардонад. Соли 1951 ба унвони «Узум—Анғур—Энаб»²⁴ дар нашриёти «Наша ксёнгарня» китоби ашъори Лоҳутӣ ҷои гардидааст, ки мутарҷим ва мурағибии он Юлиан Тувим аст.

Асари барҷастаи доктори Университети Алигарх дар Ҳиндустон профессор Муниб-ур-Раҳмон, ки ба забони англисӣ ҷои шудааст²⁵, ҳам дар Аврупо ва ҳам дар Шарқ шӯҳрати калон дорад. Дар ин асар на танҳо мулоҳизаҳои пурқимат дар бораи ҳаёти эҷодиёти Лоҳутӣ баён ёфтааст, балки як силсила шеърҳои ӯ низ тарҷума шудааст. Муаллиф поёни асар таҳти унвони «Баргузидани шеъри форсии муосир» гулҷини аз ашъори шуарои муосири форс овардааст. Дар он ду дostonи Лоҳутӣ — «Кремль» ва «Сафари Фарангистон» ва шеърҳои «Бозгашт ба Ватан», «Эрони ман», «Ҳамсафарон», «Тасвири уқоб», «Вафо ба аҳд», «Ба духтари Эрон», «Бардор парда», «Маънии одам», «Зинда аст Ленин» дохил гардидааст. Дар ин тадқиқот ҷо-ҷо аз асарҳои зикршуда ва боз аз ҷанд шеъри Лоҳутӣ порчаҳо оварда шудаанд.

Муниб-ур-Раҳмон дар ин тадқиқот Лоҳутиро баъд аз Маликушшуаро Баҳор дар ҷои дуум гузошта, ҳатто ба таҳлили аҳвол ва ашъори ӯ аз ҷамаи зиёдтар ҷой ҷудо кардааст. Эҷодиёти даврани советии устод даврани наҷандон на танҳо дар фаъолияти ӯ, балки даврани тозаии болоравии адабиёти форс шумурда шудааст. Дар даврани советӣ, — гуфтааст М. Раҳмон, — шеърҳои Лоҳутӣ рӯҳи ҳақиқатан революционӣ гирифтаанд, таълимоти марксист-ленинӣ дар онҳо нақши худро

²⁴ A. Lakhuti., Uzum—Angur—Enab, Towarzystwo podzóły Tlum. J. Tuwin, Warszawa, 1951, 27 s.

²⁵ Munibur Rahman. Post Revolution Persian verse, Aligarh, 1955.

гузоштааст, шоирӣ советӣ сеҳри каламу истеъдоди худро ба ифшо ва танқиди системаи капиталистӣ нигаронидааст.²⁶ Аҳамияти эҷодиёти Лоҳутӣ дар солҳои 20-ум ва 30-юм, дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ ва баъд аз ҷанг батафсил таҳлил шудааст, қасидаи «Кремль», шеърҳои «Вафо ба аҳл», «Зиндааст Ленин», «Ба Ромен Роллан», «Духтари Эрон», «Маънии одами», «Ваҳдат ва ташкилот», «Ятимони ҷанг», тарҷумани шеъри Пушкин «Қохи ёдгор» ва ғайра вобаста ба масъалаҳои эҷодиёти шоир мавриди баҳс қарор гирифтааст.

М. Раҳмон Лоҳутиро «барҷастатарин шоирӣ коммунистӣ» меномад, ки Эрон ба ҷаҳон додааст²⁷. Умуман вобаста ба масъалаҳои инқилоб ва муборизаи синфӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ, дар шакли шеър навоариин вай хеле возеҳ баён ёфтааст.

Асари мазкур ба забони урду низ дар тарҷумани муаллиф нашр шудааст.

Дар мамлакатҳои Шарқ, дар он кишварҳое, ки ба форсӣ ҳарф мезананд ва ба ҳуруфоти арабӣ менависанд, осори Лоҳутӣ аз ибтидои солҳои 20-ум дастрас будааст. Ҳичрат ба Туркия ва дар он ҷо аз тарафи шоир таъсис дода шудани рӯзномаи «Форс» ба тарғибу интишори асарҳои ҷудоғонаи устод кӯмаки чиддие расонидаанд. Маҳз дар Истамбул соли 1921 панҷ маҷмуаи шеърҳои Лоҳутӣ ба ҳуруфоти арабӣ ҷоп гардидааст, ки онҳо ба хонандагони форсизабони Эрон, Афғонистон, Ҳинду Покистон, Тоҷикистон ва Озарбойҷон дастрас буданд. Нашрҳои зикршудаи форсӣ, даҳҳо китобе, ки дар Москва, Душанбе, Техрон ба ҳуруфоти арабӣ интишоф ёфтаанд, ҷопи шеърҳои достонҳои ҷудоғонаи шоир дар маҷалла ва рӯзномаҳои эрониву афғонӣ, ки ин ҷо як-як баён карданаш аз имкон берун аст, далели эътибори беандоза бузург доштани шоир ва эҷодиёти ӯ дар Шарқ аст.

Аз нашрҳои осори Лоҳутӣ дар Шарқ боз тарҷумани чанд шеърӣ ӯро ба арабӣ қайд кардан лозим аст. «Чамани сӯхта», «Аё слайёд, раҳме кун», «Хотираи марҳум Раҳимхон» ба арабӣ ҷоп шудааст. Аз рӯи баъзе маълумотҳо қасидаи «Кремль» дар тарҷумани Нозим Ҳикмат ба туркӣ ҷоп шудааст. Н. Ҳикмат ба ин нашр муқаддимаи манзуме навишта,

²⁶ Ҳамон ҷо, сах. 44.

²⁷ Ҳамон ҷо, сах. 49.

дар шеърӣ худ аҳамияти эҷодиёти шоирӣ инқилобиро ба ҳубӣ маънидод кардааст. Вале сана ва ҷои ҷоп то ҳол ба мо маълум нашудааст.

Як маҷмуаи ашъори Лоҳутӣ соли 1958 ба забони хитой низ ҷоп шудааст.

Сол ба сол миқдори тарҷумани асарҳои устод ба забонҳои хориҷӣ зиёд шуда истодааст. Маълумотҳои нисбатан тозае, ки мутахассиси ин қор дар Тоҷикистон мудири шӯъбаи хориҷии китобхонаи давлатии ба номи Фирдавси рафиқ В. Белан дар ду китоби худ овардааст,²⁸ гувоҳи ҳол аст. Бино ба маълумоте, ки ин муҳаққиқ овардааст, танҳо дар мамлакатҳои социалистии Булғория, Венгрия, Польша, Руминия, Германияи демократӣ, Қорея, Мўғулистон ва Хитой ашъори Лоҳутӣ ва маълумот дар бораи ӯ дар давоми солҳои 1948—1970 бештар аз 45 маротиба нашр гардидаанд. Муҳиммаш ин аст, ки бештари онҳо ба солҳои 1965—1970 рост меоянд. Ҳоло ба ин қори нек Чавдар Добрев, Йордан Милев аз Булғория, Пок Лайош аз Венгрия, Хенрих Штайнер аз Республикаи Федеративии Германия ва бисёр дигарон қарор бастанд.

²⁸ В. Белан. Таджикистан в литературе на иностранных языках. 1961—1965 гг., Душанбе, 1969; Таджикская советская литература в социалистических странах. 1948—1970 гг., Душанбе, 1971.

ХРОНИКА

ДУШАНБЕ*

1967

14 ноябрь

Бахшида ба 80-солагии Абулқосим Лоҳутӣ маҷлиси комиссияи ҷашн барпо гардид.

Комиссия масъалаҳои ба ҷашни шоир тайёри диданро муҳокима намуд. Раиси комиссия, шоири халқии РСС Тоҷикистон, Қаҳрамони Меҳнати Социалистӣ М. Турсунзода нақшаи ҷашнро баён намуд.

17 ноябрь

Дар маҷлиси васеи Президиуми Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, ки бисёр шоирон, нависандагон, адабиётшиносу мунаққидон, намоёндагони муассисаҳои маданияи республика ва матбуот дар он иштирок доштанд, тайёри ба ҷашни 80-солагии устод Лоҳутӣ баррасӣ шуд ва хозирон дар ин хусус фикру мулоҳизаҳои зиёде баён намуданд.

25 ноябрь

Ба пешвози ҷашни 80-солагии зодрузи Лоҳутӣ қормандони китобхонаи республикавии ба номи Фирдавсӣ якҷанд тадбири муҳимро анҷом доданд.

Дар даромадгоҳи китобхона намоиши асарҳои устод ташкил шуд, ки аз қисмҳои «Эҷодиёти шоир», «Тарҷумаҳои устод Лоҳутӣ», «Асарҳои устод ба забони халқҳои Иттифоқи Советӣ», «Наشري асарҳои устод дар мамлакатҳои хориҷӣ», «Дар бораи устод Лоҳутӣ» ва ғайра иборат аст.

Ходимони шӯъбаи методии ин китобхона дар бораи тартиби ҷашнгирӣ ба ёрии китобдорони деҳот мактуби методӣ навишта, ба маҳалҳо фиристоданд. Муаллифони ин мактуб

* Мураттиби қисми хроника Ш. Раҳмонов аст.

аз хусуси шабнишинихон адаби, конференцияҳои хонандагон ва намоиши китобу расмҳои маслиҳатҳои методӣ доданд.

Бо ташаббуси шӯбаи библиография рӯйхати тавсиявии осори устод мураттаб гардид. Дар ин рӯйхат асарҳои Лоҳутӣ (аз он ҷумла, ба забонҳои хориҷӣ) номбар шудаанд.

1 декабрь

Дар китобхонаи республикавии ба номи Фирдавсӣ ба пешвози ҷашни зодрузи Лоҳутӣ шаби адаби барпо гардид. Дар шаби адаби ходимони илми Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АФ РСС Тоҷикистон рафиқон Субҳон Давронов ва Валӣ Самад дар мавзӯҳои «Ҳаёт ва эҷодиёти устод Лоҳутӣ», «Мавқеи Озарбойҷони Советӣ дар ашъори шоир» баромад карданд.

Номзади илмҳои филология Раҳим Ҳошим ёддоштҳои худро дар бораи устод Лоҳутӣ нақл кард. Ҳозирон нақли аҷибу завқовари уро роҷеъ ба лаҳзаҳои гуногуни ҳаёти шоир бо мароқи тоҷи шунданд.

Мухлисони эҷодиёти шоир, аъзоёни доими китобхонаи Фирдавсӣ аз шеърҳои дostonҳои шоир порчаҳо хонданд.

Дар охир бо кувваи артистони Театри опера ва балети ба номи С. Айни концерт намоиш дода шуд. Дар концерт сурудо ба матни ашъори устод Лоҳутӣ садо доданд.

5 декабрь

Дар маҷлиси Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон ба номи В. И. Ленин шаби тантанавии ёдбуди шоири мубориз Абулқосим Лоҳутӣ барпо гардид. Ҷамъомадро профессор Шарифҷон Ҳусейнзода кушод. Профессор Воҳид Асрорӣ дар бораи ҳаёти фаъолияти эҷодии устод сухан ронд.

Номзади илмҳои филология М. Давлатов дар бораи ақидаҳои адабии Лоҳутӣ, бастакор З. Шаҳидӣ ва муаллим И. Ализода аз воҳурии худ бо устод нақл карданд.

Дар хотима концерти якҷояи артистони пойтахти Тоҷикистон ва ансамбли «Наврӯз»-и Университет барпо гардид.

10 декабрь

Дар Институти педагогии шаҳри Душанбе бахшида ба 80-солагии Абулқосим Лоҳутӣ конференцияи адаби барпо гардид.

Конференцияи адабиёти мудирони кафедраи адабиёти тоҷик Ҳолик Мирзозода кушода, ба номзади илмҳои филология Я. Исоев сухан дод. Я. Исоев роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти Лоҳутӣ маъруза кард. Муаллимон М. Қозичонов ва В. Асрорӣ хотираҳои худро дар бораи устод Лоҳутӣ ҳикоя карданд. Шоир Тилло Пулоди достони «Ватани шодӣ»-и Лоҳутӣ ва шеърҳои худро бахшида ба устод хонд.

Ғайр аз ин муаллим И. Сафаров, дастпарвари институт Шукри Иброҳимов ва студентон С. Шохзоданасимов, З. Абдуллоев ва М. Назарова аз ашъори устод намунаҳо хонданд.

Дар охир бо кувваи дастаи ҳаваскорони санъати Институт концерт намоиш дода шуд.

11 декабрь

Дар маҷлиси Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон ба муносибати ҷашни 80-солагии шоир сессияи илмӣ баргузор гардид.

Сессияро президенти АФ Тоҷикистон академик М. С. Осимӣ кушод. Дар сессия маърузаҳои зерини илмӣ шунда шуд:

1. Устод А. Лоҳутӣ — сарояндаи ғояҳои инқилобӣ (маърузаи ходими хизматнишондодаи илми РСС Тоҷикистон Н. Маъсумӣ).

2. Анъана ва навоари дар ашъори Абулқосим Лоҳутӣ (маърузаи муаллими хизматнишондодаи РСС Тоҷикистон, профессори Институти педагогии ш. Душанбе Х. Мирзозода).

3. Таҳаввулоти шакли бадеи дар эҷодиёти устод Лоҳутӣ (маърузаи номзади илмҳои филология А. Маниёзов).

4. Вазни арӯз дар ашъори устод Лоҳутӣ (маърузаи номзади илмҳои филология С. Давронов).

5. Мавқеи ғоявию бадеии образҳои мифологӣ ва афсонавӣ дар ашъори Лоҳутӣ (маърузаи профессори Университети Давлатии Тоҷикистон В. Асрорӣ).

6. Баъзе омилҳои навоари дар эҷодиёти Лоҳутӣ (маърузаи номзади илмҳои филология С. Солеҳов).

7. Лоҳутӣ ва Украина (маърузаи доценти Институти педагогии ш. Ленинобод А. З. Дун).

8. Устод Лоҳутӣ ва Озарбойҷон (маърузаи ходими илми Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии В. Самад).

9. Чавобияҳои Лохутӣ ва баъзе масъалаҳои навоари (маърузаи ходими илми Институти забон ва адабиёт Х. Шодикулов).

10. Ашъори Лохутӣ дар хориҷа (маърузаи ходимони илми Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ Х. Шодикулов ва Ю. Акбаров).

Еддоштиҳои шоғирдон ва дӯстони устод Лохутӣ (Боқӣ Раҳимзода, М. Қозичонов).

Матни аксари маърузаҳои ин сессия ба маҷмӯаи «Едбуди Лохутӣ», ки ҳоло дар даст доред, дохил шудааст ва қисми саввӯми онро ташкил додааст.

12 декабрь

Дар рӯ ба рӯи институти политехникии пойтахт, дар кӯчаи Истаравшан одамони бисёре чамъ омадаанд. Солҳои 1941—1943 Абулқосим Лохутӣ дар ин ҷо дар ҳавли № 4 зиндагӣ мекард.

Садои карнай ба атроф ғулғула андохтааст. Дар назди ҳавли № 4 минбаре оростаанд.

Намояндагони ташкилотҳои партиавӣ ва советии пойтахт, котиби ҚМ ПҚ Тоҷикистон И. Раҳимова, ҷонишини раиси Совети Вазирони РСФСР Тоҷикистон М. Қаримова, шоирон ва нависандагони тоҷик Мирзо Турсунзода, Аминҷон Шукӯҳӣ, Боқӣ Раҳимзода, Раҳим Ҳошим, артисти халқии республика София Тӯйбоева, адибони ўзбек Қомил Ёшин, Сарвар Азимов, шоири машҳури рус Анатолий Сафронов ва дигарон ба минбар баромаданд.

Раиси комитети иҷроияи шаҳр рафик Наимов митингро бо сухани муқаддимавӣ кушод. Мунаққид ва адабиётшинос Раҳим Ҳошим, профессор Ш. Ҳусейнзода, шоир А. Шукӯҳӣ баромад карда, дар бораи устод сухан ронданд.

Мусикии тантанавӣ садо дод. Шоир Боқӣ Раҳимзода ва ҷонишини раиси комитетии шаҳри Душанбе Х. Тошпӯлова матои сурхро аз болои лавҳаи ёдгор бардоштанд. Дар тахтасанги мрамор, ки ба девори хона гузошта шудааст, бо ҳарфҳои тиллоранг ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ суханони зерин сабт ёфтаанд:

«Дар ин хона солҳои 1941—43 шоири революционерии Шарқ Абулқосим Лохутӣ зиндагӣ ва эҷод карда буд».

12 декабрь

Соати 7 бегоҳӣ дар бинои Театри академии драмативӣ ба номи А. Лохутӣ маҷлиси ҷашни 80-солагии А. Лохутӣ сар шуд.

Дар саҳна сурати калони соҷибҷашнӣ намоён аст. Аъзоён ва номзадҳои аъзоии бюрои ҚМ ПҚ Тоҷикистон Ҷ. Раҷуллов, А. Қаҳҳоров, Н. Абдулҳақов, И. Г. Коваль, И. Раҳимова, ҷонишинони Раиси Совети Вазирони республика, вазирон, шоирону нависандагони тоҷик бо сардорони раиси Правлениия Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, Шоири халқии республика, лауреати Мукофоти Лениӣ, Қаҳрамони Мехнати Социалисти М. Турсунзода, президенти АФ РСФСР Тоҷикистон М. Осимӣ, роҳбарони иттифокҳои эҷодӣ, ходимони намоёни чамъиятӣ, ҳамсари Лохутӣ шоира Ҷ. Бону—Лохутӣ дар ҳайати раёсати маҷлисанд. Мехмонҳо С. Азимов (Ўзбекистон), А. Сафронов (РСФСР), О. А. Гукасян (Арманистон), М. Сулаймонов (Озарбойҷон), А. Н. Карпюк (Белоруссия), Ҳ. Есенжанов (Қазоқистон), С. Чусуев (Қирғизистон), И. Я. Зиедонис (Латвия), А. А. Бернотас (Литва), Қ. Қурбаннепесов (Туркменистон), Қ. Ёшин ва И. Раҳимов (Ўзбекистон), Леннарт Мери (Эстония) низ дар президиуми маҷлисанд. Мехмонони хориҷии ҷашн президенти раёсати нашрияти вазорати ахбор ва маданияти Афғонистон Абдулҳаққи Вола, профессори университети Қобул Муҳаммадмасими Накҳати Саидӣ, шоир, аъзои чамъияти таърихшиносии Афғонистон Мирғуломи Моили Ҳиравӣ, профессори адабиёти афғонии университети Тошканд Чаввод, профессори университети Техрон Лутфалии Суратгар, шоири Эрон Нодири Нодирпур низ ҳозиранд.

Маҷлиси ботантанаро Раиси Совети Вазирони Тоҷикистон А. Қаҳҳоров кушод. Мирзо Турсунзода дар бораи ҳаёту эҷодиёти соҷибҷашнӣ муфассал маъруза кард.

Пас аз он аъзои правлениия Иттифоқи нависандагони СССР ва РСФСР А. Сафронов, баъзе мехмонони советӣ, инчунин Моили Ҳиравӣ, Лутфалии Суратгар ва дигарҳо баромад карданд.

Адиби Украина Д. Е. Луценко дар поёни баромадаш як шеъри ба Лохутӣ бахшидаи худро ба забони украинӣ хонд. Артисти тоҷик Маҳмудҷон Воҳидов низ чанд ғазали шоирро бо маҳорати баланд хонда дод. Ҳамсари шоир Ҷ. Бону ба ҳукумати Тоҷикистон, Партиаи Коммунистии он, Итти-

фоқи нависандагони республика, ба дӯстону шогирдони Лохутӣ, ки дар роҳи бузургдошти ӯ ин чашни бошукӯхро барпо кардаанд, аз самими дил миннатдорӣ баён кард.

Матни суҳанрониҳое, ки дар ин маҷлис сурат гирифта буд, қисми якуми ин китобро, ки холо дар даст доред, ташкил кардааст.

Маҷлиси чашн бо концерти калони устодони санъати Тоҷикистон ба охир расид. Аксари барномаи концерт аз асарҳои устод Лоҳутӣ иборат буд.

МОСКВА

20 декабр дар Москва, дар зали калони Хонаи марказии адибон чашни Лоҳутӣ баргузор гардид. Маҷлисро қотиби правленияи Иттифоқи нависандагони СССР Н. Тихонов қушод.

Қотиби ҚМ ПК Тоҷикистон И. Раҳимова дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти Лоҳутӣ маъруза кард.

Баъд аз он шоири халқии Озарбойҷон Мамад Раҳим, шоири тоҷик Бокӣ Раҳимзода, олиму шоири Эрон Парвези Нотили Хонларӣ, нависандаи ўзбек Шўҳрат ва дигарон ба суҳан баромаданд.

Шоири Эрон Нодирӣ Нодирпур як шеърӣ худро хонда дод.

Бокӣ Раҳимзода ва Шўҳрат шеърҳои Лоҳутиро ҳар кадом ба забони модарии худ хонданд.

Нависандаи рус П. Лукницкий, мунаққиди қазоқ Муҳаммадҷон Қаратоев, шоири тоҷик Мўъмин Қаноат, тарҷумон С. Липкин, Ц. Бону низ Лоҳутиро ёд карданд ва ёддошт гуфтанд. Дар охир М. Турсунзода гап зад.

Материалҳои ин маҷлис қисми дуввуми китоби «Едбуди Лоҳутӣ»-ро ташкил додааст.

Чашни устод Лоҳутӣ дар тамоми шаҳру районҳои республика, инчунин дар республикаҳои бародар ба таври васеъ кайд шуд.

I. Мақола ва рисолаҳое, ки ба муносибати чашн чоп шудаанд

Абдучабборов Т., Шаропов Н. Революционер шоир, «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабр.

Абуева Р. Абулқасим Лахути. «Дагестанская правда», 1967, 19 декабр.

Адибони тоҷик дар бораи устод (С. Айни, А. Дехотӣ, Сарвар, Пайрав Сулаймонӣ, Ш. Нодир, М. Хайдаршо). «Бадахшони Советӣ», 1967, 12 декабр.

Аминзода С. Лоҳутӣ—педагог, «Ҳақиқати Ленинобод», 1967, 8 ноябр.

Бақоев М. Абулқосим Лоҳутӣ дар осори С. Айни. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 9 декабр.

Бақоев М. Лоҳутӣ дар осори С. Айни, «Бадахшони Советӣ», 1967, 12 декабр.

Белан В. Его знает мир. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 8 декабр.

Белан В. Назми оламгири устод, «Маориф ва маданият», 1967, 5 декабр.

Бобоев Ю. Икки сиймо дӯстлигӣ, «Совет Тоҷикистони», 1967, 7 декабр.

Бабаев Ю. Лахути и Айни. «Коммунист Таджикистана», 1967, 3 декабр.

Бобоев Ю. Устоз. «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабр.

Вадимов П. Венок Абулқасиму Лахути. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 1 декабр.

Вадимов Г. Памятник. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 5 декабр.

Давлатов М. «Аз «Лаоли Лоҳутӣ» (Пешгуфтор ба як силсила шеърҳо аз маҷмӯаи «Лаоли Лоҳутӣ»). «Садон Шарк», 1967, № 12.

Давлатов М. Лоҳутӣ дар хусуси шеърӯи шоири. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 12 декабр.

Давлатов М. Чанд суҳан роҷеъ ба ғазалиёти А. Лоҳутӣ. «Маориф ва маданият», 1967, 25 ноябр.

Давлатов М. Як асари номаълуми А. Лоҳутӣ. «Мактаби советӣ», 1967, № 12.

Дун А. Демьян Бедный о Лахути. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 10 декабр.

Дун А. Як хабари тоза. «Садон Шарк», 1967, № 12.

Зиёдӣ К. Адиби сурх. «Бадахшони Советӣ», 1967, 26 ноябр.

Исоев Я. Зикри хайр. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 12 декабр.

Маъсумӣ Н. Устоди назми муосир (Пешгуфтор ба маҷмӯаи ашъори Лоҳутӣ «Суҳанҳои вирди забон», «Ирфон», Душанбе, 1967).

Мусулмонқулов Р. «Мубориза шарафу қор, ифтихори ман аст». «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 8 декабр.

Муҳаммадиев Х. Аз дафтари дилнома. «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 13 декабр.

Насриддинов А. Абулқосим Лоҳутӣ. Душанбе, Нашриёти «Дошиш», 1967.

Насриддинов А. Поэт, гуманист и революционер. «Коммунист Таджикистана», 1967, 12 декабр.

Нозимов Б. «Дарс аст барои ҷавонон ҳаёти ман». «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабр.

Панч П. Тысяча вторая ночь. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 3 декабр.

Примкулов Н. Сипосгузорӣ. «Тоҷикистони Советӣ», 1967, 12 декабр.

Салоҳ С. Устоди тарҷума. «Садон Шарк», 1967, № 12.

Самад В. Парвини рахшони осмони назм. «Маориф ва маданият», 1967, 18 ноябрь.

Самад В. Шоирӣ дар шӯъла як шамшер. «Коммунисти Тоҷикистон», 1967, № 12.

Самад В. Умеди дили шоир. «Садон Шарқ», 1967, № 12.

Турсунзода М. Сарояндаи революция. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 12 декабрь.

Улуглар Лохутӣ хақида (Вера Инбер, Жованни Жерменетто, Францишек Махальски, Вера Кубичкова). «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабрь.

Умаров М. Шоирӣ безавол. «Хақиқати Ўзбекистон», 1967, 12 октябрь.

Шакармаҳмадов Н. Сурудҳои писандида. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 22 декабрь.

Шаҳидӣ З. Усоғди санъату адаб. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 12 декабрь.

Шодиқулов Х. Чавобияҳои А. Лохутӣ ба шуарои халқҳои бародар, «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 29 ноябрь.

Шукурова Г. Пьесаҳои Шекспир дар тарҷумаҳои Лохутӣ. «Мактаби советӣ», 1967, № 12.

Юсуфов К., Обидов Д. Лохутӣ—сарояндаи сулҳ. «Мактаби советӣ», 1967, № 12.

Халимов С. Баъзе қайдҳои оид ба забони мукотиботи устод С. Айни ва устод Лохутӣ. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Хасанов М. Поэт, революционер. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 10 декабрь.

Хошим Р. Дӯсти бузурги бачагон. «Пионери Тоҷикистон», 1967, 10 декабрь.

Хусейнзода Ш. Чехраи дурахшон, зиндаи ҷовид. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

II. Ёддоштҳо

Абдулло Ф. Дар ёди устод. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Абдулло Г. Отец (аз китоби «Проверяя оружие»). «Литературная Россия», 1967 3 декабрь.

Абдулло Г. Наш наставник. «Коммунист Таджикистана», 1967, 12 декабрь.

Аминзода С. Мулоқот бо устод Лохутӣ. «Маориф ва маданият», 1967, 5 декабрь.

Бону Ц. ва Бакалей К. Аз мукотибот. «Садон Шарқ», 1967, № 12.

Зехни Т. Самаркандские встречи. «Коммунист Таджикистана», 1967, 12 декабрь.

Исаков И. Шамшер ва қалам. «Маориф ва маданият», 1967, 12, 15 декабрь.

Мирзо Ф. Муаллими алифбон шоирӣ. «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 10 декабрь.

Мирзозода Х. Ёди устод. «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 13 декабрь.

Насибулина Х. Донишманди сахна. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Неъматов М. Ёри масчоҳиям. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Раҳим М. Мулоқоти охирин. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Сирус Б., С. Рустам, Ч. Мӯсаӣ, Раҳмонӣ, М. Ализода, М. Эркаев, Почочонов, Х. Неъматуллоев, Н. Шанбезода, М. Қосимов. Ёди устод. «Садон шарқ», 1967, № 12.

Содиқ Ҳочӣ. Ду воҳӯрӣ. «Тоҷикистони Советӣ», 1967, 13 декабрь.

Сулаймонова Г. Дар дил, ки ҳаст, доимо бар ёд мерасад. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Тихонов Н. Поэзия, верная присяге. «Известия», 1967, 10 декабрь.

Тошмухаммадова М. И. Ёди пешин. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Турсунзаде М. Устод Лахути. «Литературная газета», 1967, 13 декабрь.

Турсунзаде М. Певец революции. «Коммунист Таджикистана», 1967, 13 декабрь.

Улугзаде С. Незабвенный учитель. «Коммунист Таджикистана», 1967, 12 декабрь.

Усмон Тоҷӣ. Қофиласолори назм. «Хақиқати Ленинобод», 1967, 12, 13 декабрь.

Каххоров А. Перо — моё оружие. «Правда», 1967, 12 декабрь.

Қозиҷонов М. Меҳри устод. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 10 декабрь.

Чалил В. Ёди устод. «Хақиқати Ленинобод», 1967, 2, 5, 7, 8, декабрь.

III. Шеърҳо бахшида ба шоир

Мулло Ғафур. Розӣ Лохутӣ. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Пӯлодӣ Тилло. Солори назми тоҷик. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Сафар Ашӯр. Маслиҳат ба рассом. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 18 декабрь.

Султон Саидумар. Роҳи дил. «Маориф ва маданият», 1967, 12 декабрь.

Файзулло Ҳ. Ба устод. «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 10 декабрь.

Тоҳир Сӯҳроб. Ба Лохутӣ. «Садон Шарқ», 1967, № 12.

Ҳасрат. Таронаи пайкор. «Садон Шарқ», 1967, № 12.

IV. Очеркҳо бахшида ба шоир

Исаков И. С. Встреча с Лахути. «Коммунист Таджикистана», 1967, 26 ноябрь.

Исаков И. С. Испытание Лахути. Душанбе, «Ирфон», 1967.

Самад В. Ба пайраҳаҳои Лоҳутӣ. «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 10, 13, 16 декабрь.

Чумъаев У. Рамзи ранҷбари замон. «Тоҷикистони советӣ», 1967, 3 декабрь.

V. Шеърҳои Лоҳутӣ, ки ба муносибати чашн чоп шудаанд

- А. Лоҳутӣ. Суханҳои вирди забон, «Ирфон», Душанбе, 1967.
А. Лоҳутӣ. Аз ашъори чопнашуда, «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Ба Ватан. «Бадахшони Советӣ», 1967, 12 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Ба духтари афшон (Оҳанги Хайрулло Абдуллоев). «Маориф ва маданият», 1967, 25 ноябрь.
А. Лоҳутӣ. Ба духтари тоҷик. «Занони Тоҷикистон», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Баҳри кӯхистон. «Пионери Тоҷикистон», 1967, 10 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Бегона. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Бозгашти ҷони аҳли дил. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Гар ишқи ту... «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 12 октябрь; «Ҳақиқати Ленинобод», 1967, 18 ноябрь.
А. Лоҳутӣ. Гуноҳи чашм. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Гурба ва гунҷишк. «Пионери Тоҷикистон», 1967, 10 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Дар баҳои бӯсае як маҳ дилам хун мекунад. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 9 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Дидан маърифат. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Дирӯз ва имрӯз. «Бадахшони советӣ», 1967, 12 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Занбӯри асал ва гуроз. «Пионери Тоҷикистон», 1967, 10 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Зорин дил. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 9 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Ишчи (тарҷ. Ш. Шомухаммедов). «Шарк юлдузӣ», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Ишчи. «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Ленин Ордени (тарҷ. Ш. Шомухаммедов). «Шарк юлдузӣ», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Ман на он мардам, ки... «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 12 октябрь; «Ҳақиқати Ленинобод», 1967, 18 ноябрь.
А. Лоҳутӣ. Метарсам. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Мунозира бо дилдор. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лоҳутӣ. Нахли умед. «Занони Тоҷикистон», 1967, № 12.
А. Лаҳути. Неугасимое пламя. «Коммунист Таджикистана», 1967, 12 декабрь.
А. Лоҳутӣ. Нишастам дӯш ман бо булбулу парвона дар як ҷо. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 12 октябрь.
А. Лоҳутӣ. Ор надорад. «Садон Шарк», 1967, № 12.
А. Лаҳути. Памяти Гурамишвили. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 1 декабрь.
А. Лаҳути. Памяти Коста Хетагурова. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 1 декабрь.
А. Лаҳути. Певец Дагестана. «Дагестанская правда», 1967, 19 декабрь.

А. Лоҳутӣ. Ромам намудӣ. «Садон Шарк», 1967, № 12.

А. Лаҳути. Рубаи (из неопубликованного). «Комсомолец Таджикистана», 1967, 8 декабрь.

А. Лоҳутӣ. Рубоӣ ба оҳанги даштӣ. «Садон Шарк», 1967, № 12.

А. Лоҳутӣ. Рубоӣ ба оҳанги даштӣ. «Садон Шарк», 1967, № 12.

А. Лоҳутӣ. Рубоӣ ба оҳанги даштӣ. «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабрь.

А. Лоҳутӣ. Совет Ватани. «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабрь.

А. Лаҳути. Солнце в капле росы. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 10 декабрь.

А. Лоҳутӣ. Солҳо дар ҷустуҷӯи ҳақ ба ҳар дар сар задам. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 9 декабрь.

А. Лаҳути. Таджикистану. «Комсомолец Таджикистана», 1967, 3 декабрь.

А. Лоҳутӣ. Хунобаи ин синаам. «Ҳақиқати Ўзбекистон», 1967, 12 октябрь; «Ҳақиқати Ленинобод», 1967, 18 ноябрь.

А. Лоҳутӣ. Шодлик Ватани. «Совет Тоҷикистони», 1967, 12 декабрь.

А. Лоҳутӣ. Шоистаи эҳтиром. «Садон Шарк», 1967, № 12.

А. Лоҳутӣ. Шомӣ ошиқон. «Садон Шарк», 1967, № 12.

А. Лоҳутӣ. Эӣ шодин ҳаёти ман... «Садон Шарк», 1967, № 12.

А. Лоҳутӣ. Эрон кизига (тарҷ. Фафур Фулом), «Шарк юлдузи», 1967, № 12.

А. Лоҳутӣ. Яке Руму яке Эрон парастад. «Комсомоли Тоҷикистон», 1967, 8 декабрь.

МУНДАРИЧА

Маҷлиси тантанавӣ дар театри ба номи Лоҳутӣ ш. Душанбе

А. Қаҳҳоров. Шоирӣ рангинхаёлу ширинбаён	9
М. Турсунзода. Сарояндаи революция	11
А. Сафронов. Большое, горячее сердце	23
Д. Луценко. Он остается жить	25
Лутфалии Суратгар. Қаломе, ки моро ба якдигар пайванд дода	29
Х. Есенжанов. Выразитель дум и чаяний народа	34
А. Н. Карпюк. Светлой дороги, чистого неба вашей стране!	36
Ибрагим Рахим. Лахути дорог и нам	38
Моили Ҳиравий. Андар дили дӯстон бувад меҳраш	40
Леннарт Мери. Живительная струя поэзии	41
М. Сулаймонов. Човид бод шеър ва адабиёти тоҷик	42
И. Я. Знедонис. Поэт сильного темперамента	44
С. Джусуев. Певец свободы, счастья и любви	45
А. А. Бернотас. «Я тебе друг»	46
О. А. Гукасян. Ситораи дурахшони осмони адабиёт	48
К. Курбаннепесов. Боевая поэзия Абулкосима Лахути	49
Ц. Бону. Аз халқи тоҷик миннатдорем	50

Маҷлиси тантанавӣ дар ш. Москва

Н. Тихонов. Путь исканий, путь борьбы	57
И. Рахимова. Поэт-борец, пламенный революционер	60
Мамед Рагим. Простой, скромный человек	70
Б. Рахим-заде. Бессмертный поэт	72
Парвизи Хонларӣ. Адиби забардаст ва хунарманд	74
Шухрат. Наш Лахути	75
Рахим Хашим. Слово о Лахути	77
С. Липкин. Об одном стихотворении Лахути	79
Абдулҳаққи Вола. Ҳамдарди башарият	80
М. Қаратаев. Певец дружбы и братства	81
Мумин Қаноат. Великий учитель	83
Ц. Бану. Обаяние личности поэта	84

Сессияи илмӣ дар АФ РСС Тоҷикистон

М. Осимӣ. Муборизи роҳи озодӣ	89
Н. Маъсумӣ. Устод Лоҳутӣ — сарояндаи ғояҳои инқилобӣ	91
Х. Мирзозода. Анъана ва навоҳарӣ дар ашъори Абулкосим Лоҳутӣ	102
Б. Раҳимзода. Меҳри ӯ дар дили мост	121
В. Асрорӣ. Мавқеи ғоявию бадеии образҳои мифологӣ ва аф- сонавӣ дар ашъори Лоҳутӣ	123
А. Маниёзов. Таҳаввулоти шакли бадеӣ дар эҷодиёти устод Лоҳутӣ	135
С. Солеҳов. Баъзе омилҳои навоҳарӣ дар эҷодиёти Лоҳутӣ	139
С. Давронов. Вазни арӯз дар ашъори устод Лоҳутӣ	144
Х. Шодиқулов. Чавобияҳои Лоҳутӣ ва баъзе масъалаҳои нав- оҳарӣ	159
Валӣ Самад. Устод Лоҳутӣ ва Озарбойҷон	175
А. З. Дун. Лахути и Украина	191
Ю. Акбаров, Х. Шодиқулов. Ашъори Лоҳутӣ дар хорича	209
Хроника	219

*Бо қарори Совети таҳририяю нашрияи
Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон ҷоп мешавад*

ПАМЯТИ ЛАХУТИ

**МАТЕРИАЛЫ ТОРЖЕСТВЕННЫХ СОБРАНИЙ И
НАУЧНОЙ СЕССИИ, ПОСВЯЩЕННЫХ
80-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ А. ЛАХУТИ**

(на таджикском и русском языках)

Редакторы

*Лариса Николаевна Демидчик,
Мухаммеджан Шукуров*

Мухаррирони нашриёт З. И. Очилова, В. Г. Двоглазова
Мухаррири техники З. С. Одегова
Рассом А. К. Разыграева
Мусаҳҳеҳ Х. Кароматова

ҚЛ 05087. Ба матбаа 2 XI 1973 дода шуд. Ба ҷопаш 18 III 1974
имзо шуд. Формати қоғаз 60×84¹/₁₆. Қоғаз тип. № 1. Ҷузъи ҷопӣ 14,625.
Ҷузъи нашрию ҳисоби 14,0. Адади нашр 2230. Супориши 1010—А.
Нарҳаш 1 с. 40 т. Бо муқоваи № 5—1 с. 50 т.

Нашриёти «Дониш», Душанбе, 29, кӯч. Айни, 121, бинои 2.
Матбааи нашриёти «Дониш», Душанбе, 29, кӯч. Айни, 121, бинои 2.

ТАСҲЕҲ

Саҳ	Сатр	Ҷоп шудааст	Хонда шавад
31	10 аз боло	тақдир	тағъир
47	4 аз боло	крузат	дружат
142	15 аз поён	Низомии	Фузулии
217	5 аз поён	Федеративии	Демократии